

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

HÜSEYN İSMAYILOV
ƏZİZ ƏLƏKBƏRLİ
ELBRUS QARAQOYUNLU

TÜRKMƏNSƏLİ
ERMƏNİ
SOYADLARI

Bakı – 2011

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Folklor İnstitutu Elmi Şurasının
qərarı ilə nəşr olunur.

REDAKTOR: **İsrafil ABBASLI**
filologiya elmləri doktoru, professor.

RƏYÇİ: **Buludxan XƏLİLOV**
filologiya elmləri doktoru, professor;
Sərlan HƏSƏNOV

Hüseyn İsmayılov, Əziz Ələkbərli, Elbrus Qaraqoyunlu.
Türk mənşəli erməni soyadları, Bakı, “Nurlan”, 2011, -254 səh.

ISBN-9-789952-81089-9

Kitabda bu gün dünyyanın erməni kimi tanıdığı, lakin özləri özlərini erməni yox, hay adlandıran, etnik cəhətdən çox mürəkkəb, qarışiq və qeyri-yekcins bir toplumun əslini-kökünü üzə çıxarmaq üçün çox vacib olan soyad məsələsi araşdırmağa cəlb edilmiş, bu məqsədlə türk mənşəli erməni soyadlarının lüğəti tərtib edilmişdir. Müəlliflər kitabın bu ilk nəşrində türk mənşəli bütün erməni soyadlarını əhatə etdikləri iddiasında deyildirlər və gələcəkdə kitabın daha mükəmməl ikinci nəşrini oxucuların müzakirəsinə verməyi düşünürlər.

**İ 3202050000 Qrifli nəşr
098 - 2011**

© Ə.Ələkbərli, 2011.

ERMƏNİ SOYADLARI ERMƏNİLƏRİN TARİXİ KİMLİYİNİN GÜZGÜSÜDÜR

Ermənilər (haylar) kimdir, mənşələri nədir, hansı etnik-mədəni sistemə daxildirlər, hansı coğrafi məkanda və nə vaxt yaranıblar, Yaxın Şərqə və Qafqaza nə vaxt gəliblər, necə olub ki, bütün dünyaya səpələniblər? Bu və bu kimi suallar yüzillər boyudur ki, alimləri düşündürür, lakin dəqiq bir cavab, ortaq bir fikir yoxdur. Ona görə yox ki, elm bu suallara cavab verməkdə acizdir, ona görə ki, birincisi, söhbət normal bir etnik toplumdan, xalqdan, millətdən getmir, dünyanın erməni kimi tanıldığı, lakin özləri özlərini erməni yox, hay adlandıran, etnik cəhətdən çox mürəkkəb, qarışq və qeyri-yekcins bir toplumdan gedir. İkincisi də ona görə ki, ermənilər necə ki, lap qədim dövrlərdən üzü bəri qəbilələrin, tayfaların, xalqların oyuncağı olublar, indi də böyük dövlətlərin və millətlərin əl ağacından başqa bir şey deyildirlər. Bunu onların özünə və başqalarına başa salmaq bu gün heç kəsə sərf eləmir, bu gün bütün dünyaya o sərf edir ki, ermənilər var və onlarla istədikləri vaxt istədikləri kimi davranışır, onlardan istədikləri şəkildə istifadə edirlər və ermənilər də buna gedir.

Maraqlıdır ki, kimlikləri barədə düşünən ermənilərin özləri belə bəzən özlərindən baş açmırlar. Məsələn, erməni alimi Manuk Abeqyan yazar: “Erməni xalqının əslı nədir, necə və nə vaxt, haradan və hansı yollarla o, buraya gəlib, erməni olmazdan əvvəl və sonra hansı tayfalarla əlaqədə olub, onun dilinə, etnik tərkibinə kim necə təsir göstərib? Bizim əlimizdə bunları sübuta yetirən aydın və dəqiq dəlillər yoxdur”.

Akademik M.Ağanbekyan da eyni fikri təsdiq edir:

“Erməni dili hibrid (calaq) dildir. O biri yandan erməni qəbiləsi də hibriddir”.

Erməni şairi M.Nalbandyan isə erməniləri ümumiyyətlə bir etnik varlıq kimi şübhə altına alır: “Mən ermənilərin sakin olduğu bir çox yerləri gəzmişəm. Daima xalis ermənicə olan bir şey duymağa çalışmışam. Təəssüf ki, bu arzum indiyə qədər yerinə yetməmişdir”.

Bələ misalların sayını istənilən qədər artırmaq olar. O misallara ermənilərin etnik xüsusiyyətləri haqqındaki bir sıra tarixi fikirləri də əlavə etsək, mənzərə bir az da aydınlaşar:

- ermənilər dünyanın ilk fahişələridir (F.Engels);
- ermənilər ağ dərililər içərisində ən pis qullandır (A.Mets);
- ermənilər həmişə yaşıdlıları yerlərin yaramaz sakinləri olublar (akademik K.Patkanyan);
- ermənilər üçün nə daimi dost, nə də daimi düşmən yoxdur, onlar üçün ancaq mənafə var (erməni tarixçisi Leo);
- ermənilər ister xasiyyətinə, istərsə də coğrafi vəziyyətinə görə qədimdən ikiyüzlü və riyakardırlar (Tasit);
- ermənilər həmişə ancaq öz ağasının əhvali-ruhiyyəsinə uyğun gülür və aqlayırlar (İ.Şopen);
- ermənilər yalançı, riyakar, hiyləgər, kələkbaz, həramzada, kinli, qisasçı, firıldaqçı, yaltaq, tamahkar, ac-göz, alçaq, araqrasıdırın, çıqırqan, etibarsızdırılar (V.L.Veličko).

Erməni qadın və qızlarının əxlaqsızlığı barədə K.Marks və F.Engelsin bir çox dəyərli fikirlərini və V.L.Veličkonun Ön Asiya və Qafqaz xalqlarının kölə ermənilərin qadınlarının nazi ilə oynamadıqları və bu səbəbdən erməni millətinin damarlarında bu gün dönyanın

bir çox xalqlarının qanının axdiği haqqındakı məşhur sözlərini də xatırlatsaq, gözümüzün qarşısında gerçek bir erməni obrazı canlanar. Başlangıcını Assuriya və Urartunun qul koloniyalarından götürüb, bu ölkələrin qul bazarlarında dünyanın hər tərəfindən gələn tacirlərə ix-tisaslaşmış (oxu: sənətkar!) qullar kimi satılan, etnik cə-hətdən yekcins olmasa da, Hayasa şəhər-vilayətinin adı ilə hay (yəni Hayasa qulu) adlanan ermənilər dünən kim idilərsə, bu gün də həməndirlər.

Özlərinin milli heç nəyi olmayan bu qullar, sonrakı tarixi dövrlərdə nökərlər, kənizlər, işçilər cəmiyyətdən kənardə, cəmiyyətin alt qatında saxlandıqca tədricən bir etnik toplum təşkil edir, köləsi olduqları xalqların maddi-mənəvi dəyərlərindən, xüsusilə mətbəxindən, musiqisindən, dilindən, dinindən, folklorundan və s. gündəlik həyatlarında istifadə edir, özləri hibrid millət olduqları kimi, həm də hibrid bir mədəniyyət formalaşdırırdılar.

Orta çağlarda alban və ermən türklərinin bir hissəsinin öz xristianlığını qoruyub saxlaması, türk-müsəlman çoxluğundan qopub təklənməsi, XV yüzildən etibarən Qafqaza gələn hay-xristian missionerlərin fəaliyyəti nəticəsində kilsənin təsiri altına düşməsi, Qafqazın Rusiya tərəfindən işğalı ilə əlaqədar XVIII-XIX yüzillərdə Ön Asiyadan çoxlu hayların köçürülüb gətirilməsi sonucunda bütünlüklə erməniləşməsi ermənilərin etnogenezində Azərbaycan-türk faktorunu bir az da gücləndirdi. Buna görə də bu gün erməni tədqiqatçıları təəccüb edir ki, nə üçün qədim erməni-hay dili olan qrabardan fərqli olaraq çağdaş – XIX yüzil erməni-hay dili olan aşxarabar bu qədər türk dil sistemini yaxındır. 1926-cı ildə Bakıda keçirilən Türkoloji qurultayda çıxış edən məşhur erməni dilçisi R.Açaryan da çıxışında etiraf edirdi ki, türk

(Azərbaycan) dilinin erməni dilinə təsiri çox böyükdür, bir dildən başqa dilə, adətən, isimlər, az halda sıfətlər və çox nadir hallarda fellər keçdiyi, saylar, bağlayıcı və zərf-lər isə qətiyyən keçmədiyi halda, nədənsə türk dilindən erməni dilinə bu nitq hissələrinə aid sözlər bərabər səviyədə və hətta 70-90 faiz səviyyəsində keçmişdir, hətta elə cümlələr var ki, bütövlükdə türk sözlərindən ibarətdir.

Əslində, R.Açaryan bilməmiş deyildi ki, bu, hayla-rın dili yox, XVIII-XIX yüzillərdə gəlmə hayların kobud sözləri ilə zibillənmiş ərmən və alban xristian türklərinin dilidir.

Bunu ermənilərin nəinki dili, incəsənəti, mətbəxi, folkloru və s., soyadları da aydın sübut edir. Bu soyadlar onların bir etnik toplum olaraq formalaşmasında türk-lərin, o cümlədən Azərbaycan türklərinin əvəzsiz xidməti olduğunun güzgüsüdür. Biz bu soyadların bir qismini ilk dəfə olaraq toplayıb, geniş ictimaiyyətə təqdim etməklə ermənilərə və bütün dünya ictimaiyyətinə belə bir tarixi həqiqəti də xatırlatmaq istəyirik ki, ermənilər heç də va-hid etnik toplum deyil, onların bir hissəsi Ön Asiyadan gəlmə haylar, digər hissəsi isə bu günü Azərbaycan türklərinin əcdadları olan xristian alban və ərmən türk-lərinin sonradan haylaşmış törəmələridir. Təssüf ki, tarixən kin-küdürü türk türklərinə qarşı düşmənçiliyə sövq edə bilmış, Qafqazı mühəribə çanağına çevirmişlər. Qoy onlar bu kitabı bir də oxusun və öz soyadlarını araşdırırsın, əc-dadlarının kimliyi üzərində yaxşı düşünsünlər...

TÜRK MƏNŞƏLİ ERMƏNI SOYADLARI

Türkmənşəli erməni soyadlarını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- I. Yer-yurd adlarından düzəlmış türkmənşəli erməni soyadları (Şirvanzadə, Şuşanyan, Misiryan, Stambolçyan);
- II. Rütbə, mənsəb, titul bildirən sözlərdən düzəlmış soyadlar (Ağayan, Ağabekyan, Şahnazaryan);
- III. Birinci tərəfi sıfətdən, ikinci komponenti isə rütbə, mənsəb və titul bildirən isimlərdən düzəlmış soyadlar (Qarabekyan, Sarıbekyan, Qaraxanyan);
- IV. Birinci tərəfi heyvan, gül, ikinci tərəfi titul, rütbə və mənsəb bildirən isimlərdən düzəlmış erməni soyadları (Quzubekyan, Gülbekyan və s.);
- V. Türk dilləri vasitəsilə erməni dilinə keçmiş ərəb və fars mənşəli isimlərdən düzəlmış erməni soyadları (Amiryan, Mirzoyan, Muradyan, Acemyan və s.);
- VI. Peşə və sənət bildirən düzəltmə isimlərdən düzəldilmiş erməni soyadları (Dəmirçyan, Papaxçyan, Qırçyan və s.);
- VII. Müxtəlif materialların adından düzəlmış erməni soyadları (Dəmiryan, Daşyan//Taşyan, Altunyan, Gümüşyan və s.);
- VIII. Dilimizdə səslənən və yazılın Alalah, peyğəmbər və məleykələrin adından dü-

zəlmiş erməni soyadları (Allahverdyan, Tarverdyan, Mikaelyan, Davidyan, Musaelyan);

IX. Qədim Alban şəxs adlarından düzəlmış erməni soyadları (Ananyan, Azaryan, Vahanyan, Qukasyan, Sumbatyan, Smbatyan, Mxitaryan və s.);

X. Qədim türk etnoslarının adından düzəlmüş erməni soyadları (Arşakyan, Şirakatsi, Xalacyan).

1. Abacyan.

Bu erməni soyadı türk mənşəli *Abas* şəxs adından *s-c* əvəzlənməsi ilə düzəlmışdır.

İkinci ehtimala görə, bu soyad türkmənşəli *Ağabacı* şəxs adından -ğa komponentinin “i” saitinin düşməsi yolu ilə düzəlmışdır. Lakin -ğa-nın necə düşdürü bizim üçün də qaranlıqdır.

Üçüncü ehtimala görə, dilimizdə tez-tez işlənən “*a bacı*” formasından düzəlmışdır. A nidası *bacı* ismi ilə birləşdirilərək *Abacı* sözü, ondan isə eliziya hadisəsi ilə *Abac*, sonra isə *Abacyan* erməni soyadı düzəlmışdır.

2. Abasyan (Melik-Abasov).

Bu erməni soyadının kökündə türk mənşəli *Abas* şəxs adı dayanır. Abasyan (Melik-Abasov) soyadı isə eramızın 551-595-ci illərində yaşamış Alban katolikosunun adından düzəlmışdır.

Abas şəxs adının ərəb mənşəli *Abbas* şəxs adı ilə heç bir qohumluq əlaqəsi yoxdur. *Abas* şəxs adının türk dillərində *abis*, *apas*, *abız*, *avaz* formaları məlumdur. Mənası savadlı, bilikli deməkdir. Tatarlarda, qaraqalpaqlarda, peçeneq və başqurdılarda *Avaz*, *Apaz*, *Abas* şəxs adları ilə müqayisə etmək olar.

1836-cı ildə Alban kilsəsinin müstəqilliyi Rusiya tərəfindən rəsmi ləğv edilərək Eçmiədzin katolik kilsəsinin tabeçiliyinə verildi və albanların bir hissəsi zorla erməni-ləşdirildi, bir hissəsi isə islam dinini qəbul edərək müsəlman oldular. Erməniləşdirilən albanlar soyadlarının önünə Ter-sözünü (Ter-Qriqoryan, Ter-Petrosyan və s.), islami qəbul edənlər isə titul, rütbə və mənsəb bildirən

məlik sözü artırdılar (Məlik-Abasov, Məlik-Yeqanov, Məlik-Ağalarov, Məlik-Aslanov, Məlik-Paşayev, Məlik-Kərəmov və.s) və bu soyadları bu gün də daşıyan qara-bağlılar məhz albanların törəmələridirlər (Z.Bünyadov).

3. Abazyan.

Abazyan erməni soyadı türk dillərinə xas olan *ab* və *az* komponentlərindən düzəlmüş “*abaza*” ismindən eliziyə hadisəsi, yəni sonuncu hecadakı saitin atılması yolu ilə düzəlmüşdür. *Ab/an* komponentinə türk, türkmən, qırğız, qazax, qaraqalpaq və altay dillərində *aba*, *abişka*, *apa*, *apay* sözlərində rast gəlinir.

Peçeneq və albanlarda *Abas* adı ilə müqayisə edilir.

İkinci ehtimala görə, *Abazyan* erməni soyadı *küt*, *qanmaz*, *yaramaz* və *əbləh* mənalarında olan türkmənşəli *abaza* ismindən düzəldilmişdir. Öncə “*abaza*” sözü ləqəb (ayama) kimi işlənmiş, sonralar isə şəxs adına çevrilmişdir.

Tarixi məlumatlara görə Alban dövləti ərazisində yaşayan etnoslardan birinin adı *abaza* olmuşdur.

4. Abeğyan.

Birinci ehtimala görə, bu erməni soyadı türkmənşəli *Ağabəy* şəxs adından, *Abacyan* soyadında olduğu kimi, -ga komponentinin müəmmalı şəkildə atılması yolu ilə düzəlmüşdir. Belə olan halda, *Ağabəy* şəxs adının hər iki komponenti titul, rütbə və mənsəb bildirən *ağa* və *bəy* isimlərindən düzəlmüş mürəkkəb şəxs adıdır.

İkinci ehtimala görə isə, *Abeqyan* soyadı müraciət formasında işlənən “*a bəy*”-dən düzəlmüşdir. *Bəy* isminə müxtəlif dialektlərdə danışan türk xalqları arasında və

dillərində “bəy”, tatarlarda “bey-bek”, özbək, qazax, qırğız və qaraimlərdə “bay”, bəzi dillərdə “beq”, “bay”, “biy” formalarında rast gəlinir və hamısı eyni mənənəni daşıyır. Altaylarda “bəy” isminin “biy” şəklində işlənməsi özünü Biysk şəhərinin adında da göstərir. Görkəmli qazax ədəbi Abay Kunanbayevin ad və soyadında “bəy” isminin qazax dilindəki “bay” şəklindən istifadə edilmişdir.

Məşhur erməni ədəbiyyatşünası, dilçisi, akademik M.X.Abeğyan həmin soyadı daşıyır.

5. Acaryan.

Bu erməni soyadı türk tayfası olmuş “ucar” etnosunun adından *a-u* əvəzlənməsi ilə yaranmış *acar* etnonimindən düzəlmüşdür. Qədim türklərdə “uc” – *qıraq*, *kənar* mənənələri daşıımışdır.

“Uc” sözü dilimizdə aşağıdakı mənalarda da işlənir:

1. qurtaracaq, son, zirvə;
2. saçın ucu, kələfin ucu, kəndirin ucu (başlanğıçı və qurtaracağı);
3. hündür (uca dağları).

6. Açaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *acıar* (*alət*) sözündən düzəlmüşdür. *Açar* sözü isə öz növbəsində türk dillərində işlənən *aç* felinin əmr formasından düzəlmüş düzəltmə isimdir. *Açar* önce fel forması, sonralar isə ayama, ləqəb kimi işlənmiş, ermənilər tərəfindən soyad kimi götürülmüşdür.

Açar sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. felin gələcək zaman forması;

2. qapını və s. aça bilən vasitə, alət.

Açar sözündən -çı sözdüzəldici şəkilçinin köməyi ilə açarçı (açar gəzdirən, açar düzəldən) sözü düzəlir.

Bu soyadı daşıyan akademik Raçiya Hakopoviç Ačaryan keçən yüzilin əvvəllərində erməni dilinin tarixi və müqayisəli öyrənilməsinin əsasını qoymuşdur.

Ermənicə açar *balanik* deməkdir və ermənilər arasında *Balanikyan* soyadına rast gəlinmir.

7. Acemyan.

Bu erməni soyadı “əcəmi” ismindən ə-a əvəzlənməsi və elizya hadisəsi yolu ilə yaranmış Əcəmi şəxs adından düzəlmüşdir. İslamiyyətdən sonra ərəblər ərəb olmayan xalqlara (tayfa və qəbilə birləşmələrinə) “əcəmi” deyirdilər. Əcəmi sözünə qədim İranda hakimiyyət sürmüş *Acamyan-Pişdadyan* fars sülaləsinin adında da rast gəlirik. Lakin bu sülalənin Acamyan soyadı ilə Əcəmyan// Acemyan soyadları arasında qohumluq münasibətlərinin olub-olmaması barədə fikir yürütülməkdə çətinlik çəkirik, çünkü orta çağlarda İraqi-Əcəm Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu və Osmanlı türklərinin hakimiyyətləri altında olmuşdur.

XII yüzil möhtəşəm türk memarı Əbübəkr Əcəmi Naxçıvani Möminə Xatun türbəsinin və Yusif Küseyri memarlıq abidələrinin müəllifi və yaradıcısı olmuşdur.

Bizcə, bu soyadı daşıyan ermənilərin əcdadları olmuş türk bulqar-şiraklar da ərəblər tərəfindən “əcəmi” adlandırılmış, onu sonralar özlərinə soyadı götürdükdən sonra erməniləşdirilmişlər.

Rejissor, SSRİ Xalq artisti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı V.M.Acemyan bu soyadı daşımışdır.

8. Adabaşyan (Odabaşyan).

Hər iki erməni soyadının əmələ gəlməsində Azərbaycan dilindəki “oda” və “baş” sözləri iştirak etmişdir. Qramatik quruluşuna görə, bu soyadlar bir-birindən yalnız *a-o* saitləri ilə fərqlənilirlər. Ermənilər üçün “o”-nu “a” ilə əvəz etmək elə bir çətin iş deyil. Hər iki soyadın ekvivalent olması ağlabatandır. “Oda” sözü müxtəlif türk xalqlarının dialekt və şivələrində müxtəlif formalarda işlənir:

1. türk, türkmən dialektlərində, sarı uyğur, qaraqalpaq, cağatay, osmanlı şivələrində “oda”;

2. Azərbaycan türklərində “otaq”, Osmanlı və Anadolu türklərində “otak” (*q-k*) və *oda*, xakas və sarı uyğurlarda “otax”, qazax və noqaylarda “otav”, qırğız, qazax və cağatay şivələrində “otay”, kabarda-balkarlarda “otav” (N.A.Baskakov), qırğızlarda “oto”, tuva və qaraqalpaqlarda “odağ”, yakutlarda “otu/odu”, teleut və altay dillərində “utav”.

Oda (otaq) ismi müxtəlif türk dillərində aşağıdakı mənalara malikdir:

a) Malovun fikrincə, “oda” sözü türk, türkmən, Azərbaycan türkləri, Krım tatarları, qaraim, qumix, kabarda-balkar, cağatay və Şərqi Türküstan dialekt və şivələrində “otaq” mənasında;

b) tuvalılarda “ocaq”, “ocaq yeri”, “tonqal”, yakutlarda “tonqal”, çöldə yandırılmış ocaq (alov) mənalarında;

v) yakut və qaraqalpaq dillərində “düşərgə”, “dayanacaq” mənalarında;

d) sarı uyğurlarda *nəsil*, tayfa bildirən yer və ya ev mənasında;

e) *odja* şəklində çadır, koma, daxma mənalarında.

Qeyd: Adabaşyan soyadındaki “ada” komponenti-

nin “ada” sözü ilə heç bir genetik əlaqəsi yoxdur.

“Baş” ismi barədə isə Ağbaşyan soyadının izahı zamanı bəhs etmişik.

9. Adamyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *adam* ümumi ismindən yaranmış *Adam* şəxs adından düzəlmışdır. Ərəb dilindəki *insan* anlamında *adəm* sözündən dilimizə keçən *adam* sözü, göründüyü kimi, həm dilimizin ahəng qanununa uyğunlaşmış, həm də aşağıdakı bir sıra mənaları kəsb etmişdir:

1. insan, bəşər;
2. əxlaqlı, ləyaqətli, qanacaqlı şəxs: “*Oğul, çalış adam ol!*”
3. əvəzlik yerində işlənir: *Adam gərək ilk növbədə özünə güvənsin.*
4. köməkçi, tərəfdar: *O, bu işi öz adamları ilə görəcəkdi.*
5. arxa, dayaq: *Adamin gərək adamı olsun.*
5. oynas, aşna: *Onun adamı olduğunu, onu tez-tez evə gətirdiyini artıq məhəllədə hamı bilirdi.*

Dağlıq Qarabağın Xocavənd rayonundan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı S.A.Adamyan bu soyadı daşımışdır. Azərbaycan SSR Xalq artisti K.H.Adamov (Adamyan) da həmin soyadın daşıyıcısı olmuşdur.

10. Adaşyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *adaş* sözündən, yəni eyni adı daşıyan adamlara verilən addan düzəldilmişdir. Cox güman ki, adaş sözü əvvəl ümumi isim kimi işlən-

miş, sonra ləqəbə çevrilmiş, o da soyadı olaraq götürülmüşdür.

11. Adilbekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli, *ədalətli*, *insaflı*, *düz iş görən* anlamlarında olan *adil* və türk mənşəli, titul, mənsəb, rütbə bildirən *bəy//bek* sözlərindən yaranmış *Adilbəy* şəxs adından düzəlmışdır.

Soyadın *Adil* komponenti barədə Adilyan soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

Adilbəy şəxs adına qaraçay-balqarlıarda *Adilbiy* şəklində rast gəlirik.

Dilimizdə *Adil//Adilbəy* şəxs adlarının *Ədil//Ədilbəy* ekvivalentləri də məlumdur.

12. Adilyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli, *ədalətli*, *insaflı*, *düz iş görən* anlamlarında olan *adil* sözündən yaranmış *Adil* şəxs adından düzəlmışdır.

Adil önce sıfət kimi əlamət bildirmiş və hökmdarların adlarından əvvəl işlənmişdir: *adil hökmdar*, *adil şah*, *adil padşah*, *adil sultan* və s.

Dilimizdə *Adil* kişi adı ilə yanaşı, *Adilə* qadın adını da müşahidə edirik ki, dilimizin qanunlarına uyğun olmayan bu hal (cins kateqoriyası) rus dilinin təsiri ilə meydana gəlmişdir.

Adil şəxs adını qaraçay-balqarlardakı *Adilbiy* adı ilə müqayisə etmək olar.

13.Ağababyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *Ağababa* mürəkkəb şəxs adından eliziya vasitəsilə düzəlmüşdir. *Ağababa* mürəkkəb ismi isə “*ağa*” və “*baba*” komponentlərindən yaranmışdır. Adın birinci komponenti olan “*ağa*” müxtəlif türk dillərində *ağa*, *ağay* formalarında işlədir. “*Ağa*” sözü dilimizdə “*seyid*”, yəni dindar, dinin təbliği ilə məşğul olan övliya övladları mənasında işlənmişdir. Məsələn, Miryaqub *ağa*, Mirələkbər *ağa*, Mirismayıl *ağa* və s. Bir çox mürəkkəb şəxs adlarında birinci və ikinci komponent kimi işlənir. Məsələn, Ağadadaş, Ağabacı, Ağasəlim, Ağakərim, Gülağa, Mirağa, Hacağa, Hüseynağa, Əhmədağa, Balağa və s.

Soyadın ikinci komponenti rolunda çıkış edən və qohumluq münasibəti bildirən *baba* ismi müxtəlif türk dillərində “*baba*”, “*bava* (*b-v* əvəzlənməsi)”, *boba*, *poba*, *popa*, Azərbaycan türklərinin bəzi şivələrində *buva*, *biba*, *buvə*, uyğur və özbəklərdə *biba*, *bib*, *buvə* kimi formalarda işlənir.

Baba sözü türk dillərində aşağıdakı mənalarda işlənir:

1. Azərbaycan türklərində atanın və ananın atasına, Anadolu türklərində ataya, türkmənlərdə ananın atasına “*baba*” deyilir; bektaşılərdə dərvishlər şeyxlərə “*baba*” deyə müraciət edir, özbəklərdə müqədəslərin adlarınınönü-nə əlavə edilir, qocalara, ahillara və aqsaqallara hörmət və ehtiram əlaməti olaraq “*baba*” deyə müraciət edilir;

2. uyğurlar narkotik maddələr alveri ilə məşğul olan narkomanların başçısına “*baba*” deyirlər.

3. Tatarlar atanın böyük bacısının ərinə “*baba*” deyə müraciət edirlər.

Ağababa şəxs adı *ağanın babası*, *ağanın atası*, *ağanın böyüyü* anlamına da gələ bilər.

Tanınmış erməni ədəbiyyatşünası S.B.Ağababyan eyni soyadı daşıyır.

Ermənilər türkmənşəli *baba* ismindən *Babayan* soyadı da düzəltmişlər. Halbuki onlar “*baba*”-ya “*medz hayrik*” deyirlər və onlarda *Medzhayrikyan* soyadına rast gəlinmir.

14. Ağacanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *Ağacan* mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdür. *Ağacan* mürəkkəb ismi isə “*ağa*” və “*can*” komponentlərinindən yaranmışdır. Adın birinci komponenti olan “*ağa*” müxtəlif türk dillərində *ağa*, *ağay* formalarında işlədirilir. Bu komponentin dilimizdəki məna və xüsusiyyətləri barədə *Ağababyan* soyadından danışarkən bəhs etmişik.

“*Can*” komponentinə gəldikdə isə, bu da sözlərə qosularaq əzizləmə mənası bildirir.

Şəmkir rayonunun Barsum kəndindən olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı H.S.Ağacanyan bu soyadı daşımışdır.

15. Ağalaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *ağa* sözündən -*lar* cəmlik şəkilçisi ilə yaranmış ağalar sözündən əmələ gəlmiş Ağalar şəxs adından düzəlmüşdür.

Soyadın *Ağa* komponenti haqqında Ağayan soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

Mərhum akademik Z.Bünyadov qeyd edirdi ki, albaneların qalıqları 1836-ci ildə erməniləşdirilərkən erməni

katolik dinini qəbul etmeyənlər soyadlarının önünə “*məlik*” sözü əlavə edərək ikiqat türk soyadları daşımığa başladılar. Onlardan biri də *Məlik-Ağalarov*dur.

16. Ağamiryan.

Ağamiryan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki “*ağa*” və “*mir*” sözlərinin birləşməsindən yaranmış Ağamir şəxs adından düzəlmüşdir. “*Ağa*” sözünün izahını Ağababyan və Ağayan soyadlarının təhlilində vermişik. Burada adın ikinci komponentinin *mir* olmasına görə, birinci komponentin də seyid anlamında işləndiyini iddia edə bilərik.

Adın *mir* komponentinə gəldikdə isə, bu, keçmişdə seyidlərə, ruhanilərə verilmiş ləqəbdir və bu ənənə bu gün də davam edir.

17. Ağamirzyan.

Göründüyü kimi, Ağamirzyan soyadı Azərbaycan dilindəki “*ağa*” və “*mirzə*” sözlərindən ibarət olub, türklər arasında tez-tez rast gəlinən Ağamirzə şəxs adından eliziya (səsdüşümü) hadisəsi yolu ilə düzəlmüşdir. “*Ağa*” sözünün izahını isə Ağababyan və Ağayan soyadlarının təhlilində vermişik.

Mirzə şəxs adı barədə geniş məlumatla Mirzoyan soyadının izahı zamanı tanış ola bilərsiniz.

18. Ağanbekyan.

Bu erməni soyadı türk mənşəli *Aqan//Ağan-Ohan* şəxs adına titul, mənsəb, rütbə bildirən türk mənşəli *bəy//bek* komponentini artırmaqla əmələ gəlmiş *Ağanbəy* mü-

rəkkəb şəxs adından düzəlmışdır. Adın *Aqan//Ağan-Ohan* komponentindən Aqanyan soyadından, titul, rütbə və mənsəb bildirən türkmənşəli “*bəy*” sözündən isə Abeqyan soyadından bəhs edərkən ətraflı danışmışıq.

Əslən Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağdan olan Abel (Adəm peyğəmbərin oğlu Habilin adından düzəlmışdır) Gözoviç (türkmənşəli “*göz*” sözündən) Ağanbekyan Ermənistən-Azərbaycan münaqişəsinin qızışdırılmasında “müstəsna” rol oynayanlardan biridir. Məhz onun təkidi və göstərişi ilə Ermənistanda və ermənilərin azlıqda yaşadığı Dağlıq Qarabağda erməni faşizmi və onun bic oğlu “*miatsum*” hərəkətə gətirildi, ermənilər 1988-ci ilin fevral ayında Azərbaycana qarşı elan edilməmiş müharibəyə başladılar.

Cürətlə demək olar ki, Abel Gözoviç Ağanbekyan türk, lakin sonralar erməniləşmiş Ağanbəyin törəməsidir.

19. Ağayan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki titul, rütbə və mənsəb bildirən *ağa* sözündən yaranmış *Ağa* şəxs adından düzəlmışdır.

“*Ağa*” sözü, demək olar ki, bütün Türk dillərində işlənir və aşağıdakı mənaları bildirir:

1. türkmən, Krım tatarları, qumix, qırğız, qazax, qaraqalpaq və özbəklərdə – *böyük qardaş*. Bu dillərdə sözün *ağa/aka/əkə* formaları vardır;

2. türkmən və tatar dillərində *əmi (dayı)*;

3. xakas dilində *ata, atanın atası, dədə, qaraim* şivəsində *qoca*;

4. Azərbaycan türkləri və qaqauzlar ataya hörmətlə *ağa* kimi də müraciət edirlər;

5. varlı, zadəgan, baron, adlı-sanlı adam, hökmdar; *qul-nökər-qaravaşın ağası*, böyüyü, kəndin ağası, evin ağası;

6. qazax dilində: *böyük*, *cox hissə*;

7. şəxs adı və şəxs adlarının komponenti kimi mürəkkəb adlarda öndə və sonda işlənir: Ağadadaş, Ağamusa, Ağasəlim, Ağakərim, Ağəddin, Məmmədağa, Həsənağa, Əzizağa, Gülağa və s.;

8. Ağa Məhəmməd Şah Qacarın (1794-1797) hakimiyyəti dövründə sərkədələrin, yüksək vəzifəli məmurların adının önünə artırılmışdır; Cənubi Azərbaycandakı türklər bir-birinə “ağa”, “ağayı” deyə müraciət edirlər;

9. və nəhayət, seyidlərə, ruhanilərə verilən ləqəb.

XIX yüzil erməni pedaqoqu və yazılıçısı Q.Ağayan, tarixçi akademik S.P.Ağayan bu soyadı daşımışlar.

20. Ağbaşyan.

Ağbaşyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *ağ* və *baş* sözlərindən yaranmış “Ağbaş” şəxs adından düzəlmüşdir.

Ağ sözü sıfətdır və müxtəlif türk dillərində *ağ/aq/ak* kimi formalarda işlənir. “*Ağ*” sıfəti dilimizdə *ağ eləmək//ağını çıxarmaq* (həddini, səlahiyyətini aşmaq, həddini bilməmək), *ağ olmaq* (böyüyü, ağbirçeyin, ağsaqqalın üzünə qayıtmaq), *ağartmaq* (işin üstünü açmaq, əhənglə hər hansı bir yeri ağartmaq) və s. şəklində söz yaradıcılığında fəal iştirak edir. Dilmizdə “*ağ*” sözündən *ağarti* (süd məhsullarının ümumi adı); *ağsaqqal*, *ağbirçək* (üzdəki tükün ağarması, ana-nənələrin birçeyinin, yəni qulaqlarının yanlarından çənəyə doğru aşağı sallanan saç) sözləri də düzəlmüşdir.

Bundan başqa, “*ağ*” sözü *havanın ağarması*, *üzün*,

sifətin ağarması, ağ qar, ağ paltar, ağ ev, ağ pambıq, ağ qızıl və s. kimi söz birləşmələrinin tərkibində də iştirak edir. Qorxaq adamlara “ağaciyər” deyirlər.

Azərbaycan Ağqoyunlu dövlətinin adında da, Ağ dəniz hidronimində də “ağ” komponenti iştirak edir.

Ağ sifətinin özbək, qazax, başqurd, altay, tatar, noqay, çuvaş, qaqauz, qaraim və Anadolu türklərinin dilində *ak* forması məlumdur. Ağ/*ak* sifətinin “bəyaz” sinonimi vardır. Ağ bənizli, üzü sifəti ağ olan qızlara Bəyaz adı qoyurlar.

Dilimizdə bir çox şəxs adlarının və toponimlərinin birinci hissəsində “ağ” sifətindən geniş istifadə olunur: Ağqız, Ağgül, Ağca, Ağkilsə, Ağqaya, Ağcaqala, Ağcaqaya, Ağ məscid (Sevastopolun keçmiş adı) və s.

Soyadın ikinci komponenti olan *baş* ismi isə aşağıdakı mənalarda işlənir:

1) yakut, qırğız, qaraqalpaq dillərindən başqa, bütün türk dillərində insan orqanı olan “*baş*” mənasında;

2) ev heyvanlarını, quşları saymaq və ayırmaq üçün: *beş baş inək, yüz baş qoyun, əlli baş keçi* və s.;

3) tərəvəzin başını təyin etmək üçün: *baş soğan, baş sarımsaq, kələm başı* və s.;

4) əsərin fəqli (başlıq, başlanğıc) mənasında;

5) ölkə başçısı (ölkənin başında duran, ölkəni idarə edən adam), baş komandan, baş leytenant, baş mühəndis, baş mühasib, baş məşqçi, baş nazir, baş qərargah və s.);

6) ailənin böyüyü olan ata (*ailə başçısı*) mənasında;

7) quzdurların böyüyü (*quzdurbaşı*) mənasında.

Bundan başqa,

– Anadolu və Azərbaycan türkləri, Krım tatarları, Şimali Qafqazda (Stavropol diyarı), Belorusiyada məskunlaşmış qaraimlər, qumux və balkarlar “*baş*” sözünü

“zirvə”, “təpə”, “kəllə” mənalarında;

– Azərbaycan türklərinin, noqay, qaraqalpaq, tatar və başqurdların dialektlərində “son”, “uc”, “qurtaracaq”, qırğız dilində “yuxarı hissə”, qazax dilində “zirvə”, xakas, tuva və yakut dillərində “zirvə”, tatarların bəzi şivələrində “dam” mənalarında;

– Anadolu və Azərbaycan türkləri, türkmən, qaqa-uz, Krim tatarları, qaraim, qumıx, balkar, qazax, qırğız, noqay, qaraqalpaq, başqurd, özbək və uyğur dialektlərində “başlangıç”, “mənbə” (çayın, arxin başlanğıçı, mənbəyi, kitabın, işin, filmin başlanğıçı) mənalarında;

– qumıx, qazax, qırğız və qaraqalpaqlarda “son”, “kənar”, tuva dilində “qurtaracaq”, “uc” mənalarında;

– uyğurlarda “alt” mənasında;

– yakutlarda *nəyinsə öñ hissəsi*, *gəminin* və *qayığın öñ hissəsi*, qaqauzlarda *qayığın burnu*, özbəklərdə *üzüm salxımı* mənalarında işlənir.

“Baş” sözündən *-lik(-lıq)* sözdüzəldici şəkilçisinin köməyi ilə türk dillərində *başlık//başlıq*, *pozuq//bozuq* sözünün köməyi ilə isə *başipozuk//başibozuk* (türk ordu-sunda nizam-intizamı olmayan, qeyri-nizami hərbi hissənin əsgərləri) sözləri düzəldilir.

Bu söz komponent kimi Başkeçid, Başbuğ, Başkənd, Başqurdstan, başbilən, baş yol (əsas yol) birləşmələrində də işlənir.

Erməni dilinə “ağ” sözü – *spitak*, “baş” sözü isə *qulx* kimi tərcümə olunur. Lakin ermənilər arasında *Spitakqluxyan* soyadlı adama rast gəlinmir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ermənilər düzən rənginə görə türk dillərinin Azərbaycan dialektlərində işlənən “ağ” sıfətini isimləşdirmiş və duza “ağ” deyirlər.

Oğuz türkləri arasında bir bəyin adı *Ağbaş* olmuşdur.

21. Axuryan.

Bu erməni soyadı türk dillərindəki “axır” felindən və ya *axur* (tövlədə at bağlanan yer) ismindən düzəlmüşdir.

Bu soyadın “Avesta”dakı *Axura Mazda* (Hörmüz) və ya *Axura Manya* (Əhriman) xeyir və şər allahlarının adının birinci komponentindən düzəlməsi ehtimalı da müzakirə obyekti ola bilər. Çünkü ermənilərin etnogenezində duran xalqların böyük əksəriyyəti vaxtilə məhz atəşpərəst olmuşlar. Hətta atəşpərəstlik bu toplumun tərxi yaddaşında o qədər iz buraxmışdır ki, nəinki *Axura* sözündən Axuryan soyadı düzəltmişlər, üstəlik Axuryan adını coğrafi obyektlərə (rayon, çay, şəhər) də vermişlər.

22. Axverdyan (Axverdov).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Haqverdi* (*Haxverdi*) şəxs adından düzəlmüşdir. Soydaın birinci komponenti olan *Haqq* sözü ərəb mənşəli “*Allah*” adının sinonimlərindən biridir. Erməni dilində “*h*” boğaz samiti olmasına baxmayaraq, onu atmış və *Haqverdi*/*Haxverdi* şəxs adı *Axverdi* şəklinə salınmışdır.

Türk mənşəli “*verdi*” felindəki sonuncu “*i*” fonemi isə eliziya hadisəsi yolu ilə atılmış və *Axverdyan* erməni soyadı düzəldilmişdir. Rus təbəəliyini qəbul etmiş ermənilər isə *Axverdov* soyadı daşıyırlar.

23. Aqanyan.

Bu erməni soyadı türk mənşəli *Aqan//Ağan-Ohan* (ekvivalentidlər) şəxs adından düzəlmüşdir.

“*Ağan*” sözünün müxtəlif türk dillərində rast gəli-

nən *Kaqan*, *Kağan*, *Xaqan* formaları vardır. “*Ağan*” sözünün titul, rütbə və mənsəb bildirən *Kağan* sözündən “*k*” dilarxası samitinin atılması yolu ilə düzəlməsi ehtimalı, bircə, daha güclüdür. Çünkü “*Aqan*” sözünün “*ağa*” sözü ilə heç bir genetik və qramatik əlaqəsi yoxdur.

“*Aqan*” sözünün albanlarda *Vahan/Vaqan*, *Ohan*, farslarda *Əhani* formaları məlumdur. N.A.Baskakov türkmənşəli rus soyadları sırasında türkmənşəli *Aqanın* rus soyadından bəhs etmişdir.

24. Alaberdyan (Alaverdyan, Allahverdyan).

Alaberdyan, *Alaverdyan* və *Allahverdyan* soyadları ekvivalentdirlər. Hər iki soyad ərəb mənşəli “*allah*” və müxtəlif türk dillərində *berdi-verdi* fel formalarından yanmış *Allahberdi-Allahverdi* mürəkkəb şəxs adlarından ikinci hecanı (“*lah*”) atmaq yolu ilə düzəldilmişdir. Fəlin “*verdi*” formasına “*berdi*” şəklində Orta Asiya türklərinin dilində rast gilinir. Məsələn, Berdinazarov, Berdinazar, Xudayberdi və s..

Bütün bunlarla yanaşı, *Alaberdyan//Alaverdyan, Allahverdyan* erməni soyadları birmənalı şəkildə *Allahverdi* Azərbaycan-türk adının ermənicə tələffüz formasından başqa bir şey deyildir. Ermənilər Qərbi Azərbaycanın Loru mahalindəki Allahverdi rayonunun adını da erməni transkripsiyası ilə Alaverdi şəkildə rəsmiləşdirmişdilər.

Azərbaycan türkləri arasında “*verdi*” feli mürəkkəb şəxs adlarının ikinci komponenti kimi Allahverdi, İmamverdi, Xudaverdi, Tanrıverdi, Əliverdi, Gülverdi, Pirverdi və s. adlarda geniş işlənir.

Azərbaycan SSR Xalq artisti, müğənni N.Allahverdyan bu soyadı daşıyırırdı.

25. Alabyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli (tatar dilindəki) “alab” – *böyük qutu* (L.Budaqov) sözündən düzəlmışdır. L.Budaqovun izahı, bizcə, ağlabatandır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu söz önce *ayama* (*ləqəb*) kimi işlədilmiş, sonralar isə ad və soyada çevrilmişdir. Bəzi müəlliflər ruslarda türkmənşəli *Alabişev* soyadının “albuğa” bağlıının adından düzəldiyini iddia edirlər. Ruslarda “buğa” sözündən düzəlmüş türkmənşəli *Bikov* soyadı var. Onda belə çıxır ki, bu soyad *Alabişev* deyil, *Alabikov* olmalı idi, lakin ruslarda belə bir soyad yoxdur. *Alabişev* türkmənşəli rus soyadı məhz “alabaş” sözündəndir.

Bizcə, ermənilər “alab” türk-tatar sözünü rus dilindən almışlar, çünki ruslar arasında türkmənşəli *Alabov* soyadı vardır.

26. Alalyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki halal sözündən eliziya (səsdüşümü) hadisəsi ilə yaranmışdır. Belə ki, erməni dillində “h” boğaz samiti olmasına baxmayaraq, türkmənşəli “halal” sözündəki birinci samiti atmış, sözü “alal” formasına salmış və ondan *Alalyan* erməni soyadı düzəltmişlər.

Alalyan soyadının rus dili vasitəsilə keçməsi ehtimalı, bizcə, ağlabatan deyil. Çünkü H.A.Baskakov qeyd edir ki, bu söz rus dilində “pəltəklik”, “kəkələmək” mənaları verir. Bu isə müxtəlif türk dillərində rastlaştığımız “*lallıq*” isminə uyğun gəlir. Lallıq anadangəlmə və ya dəhşətli hadisələr zamanı insanda baş verən simptomdur. Belə olan surətdə, *Alalyan* soyadı türkmənşəli “*alalika*” sözü-

ndən *-ika* komponentini atmaqla düzəlmış olmalıdır.

Hər iki halda soyad türkmənşəli olsa da, biz birinci varianta üstünlük veririk.

Ermənicə “*halal*” sözünə *ordar*, “*lal*”a isə *lal* deyirlər.

27. Alamdaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli *ələm* sözündən və *-dar* şəkilcisindən yaranmış Ələmdar şəxs adından ə-a əvəzlənmələri ilə düzəlmüşdür və mənası *bayraqdar*, yəni *bayraq dasıyan*, öndə *aparan* deməkdir. Ələmdar şəxs adı mürəkkəb isimdir və onu Vəfadar, Səhlədar, Kamandar, Cahandar və s. şəxs adları ilə müqayisə etmək olar.

Ələmdar şəxs adının birinci komponenti olan “*Ələm*” sözünün *qəm*, *qüssə*, *kədər* mənaları bildirən “*Ələm*” sözü ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Ələm sözünün müxtəlif türk dillərində *bayraq*, *bayrak*, *sancaq*, *sancak*, *tuğ* sinonimləri vardır.

28. Albanyan.

Ə.Dəmirçizadə özünün “50 söz” kitabında *Alban* adının “*al*” və “*ban*” komponentlərindən ibarət olduğunu vurğulayır. O, yazır ki, “*al*” sözü qədim Ural-Altay, Haldey (aysoru), Urartu və bir sıra Qafqaz dillərində “*yüksək*”, “*yuxarı*”, “*şimal*”, daha əvvəllər isə “*yüksək yer*”, “*dağ*” mənalarında işlədilmişdir. Qəbələ rayonun Nic kəndində yaşayan udinlər (albanların qalıqları) indidə “*yuxarı*” mənasında “*al-a*” sözünü işlədirlər.

“*Ban*” komponentinə “Dədə Qorqud” dastanlarında da rast gəlirik. *Alban* sözü qırğızlarda “*olpo*”, altay,

türkmən, türk, xakas və yakut dillərində “alban”, uyğur və tuva dialektlərində “alvan” kimi işlədir. *Alban* sözü ilə Quba rayonu ərazisində yerləşən Alpan kəndinin adındakı *Alpan* sözü ekvivalentdir. Ermənilər Alban sözünü Ağvan kimi tərcümə etmişlər.

E.Sevortyan “alban” sözünün monqol mənşəli olduğunu iddia edir. Lakin bunun heç bir elmi əsası yoxdur. Çünkü “alban” sözü monqolca “məcburiyyət”, “rəsmi vəzifə” və ya “xidmət”, “vergi”, “töycü”, “yasaq”//“qorruq” və ya “qadağa” mənaları daşıyır və bu, Ə.Dəmirçi-zadənin araşdırılmalarına tamamilə ziddir.

29. Alxasyan (Alxazyan).

Alxas-Alxaz şəxs adları ekvivalentdir və müxtəlif türk dillərində aşağıdakı formaları vardır: özbəkçə “al-hir”, qazax və uyğurca “alhur” – bərk tutan, çuvaşça “al-xas” – nadinc, nadincliq, başqurdca “alxas” – çox arzulan, istəyən deməkdir.

Anadolu və Azərbaycan türkləri bu şəxs adını *Alxas*//*Alxaz*-Əlqas//Əlqaz formalarında işlədirlər. I Şah İsmayılin oğlanlarından birinin adı Alxaz Mirzə (1516-1550) olmuşdur və müxtəlif qaynaqlarda Alxaz//Alxas-Əlqas//Əlqaz kimi verilmişdir. S-z əvəzləməsinə *Almas* və *Almaz* şəxs adlarında da rast gəlirik.

Azərbaycan türkləri arasında Alxas şəxs və Alxasov soy adlarına rast gəlinir.

30. Alixanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki Əlixan şəxs adından ə-a əvəzləməsi ilə düzəlmüşdür. Əlixan şəxs adı

mürəkkəb isimdir və *Əli* şəxs adı ilə titul, rütbə, mənsəb, ad-san bildirən türkmənşəli *xan* sözündən əmələ gəlmışdır. *Əli* şəxs adını, bizcə, ilk dəfə daşıyan Məhəmməd peyğəmbərin əmisi oğlu və kürəkəni, dördüncü islam xəlifəsi *Əli ibn-Əbutalib* olmuşdur.

Alixanyan soyadı hibriddir, yəni ərəb və türkmənşəli sözlərdən düzəlmüş *Əlixan* adındandır. *Əli* – *uca, ucalmış, hündür, qədd-qamətli, yüksək bilikli, ləyaqətli adam* deməkdir.

Bu soyadı daşıyanlardan biri – Y.Alixanyan XX yüzyılın əvvəllərində türk qanına susamış erməni cəlladlarından olmuşdur. Digər Alixanyan – A.İ.Alixanyan isə görkəmli fizik, SSRİ EA-nın akademiki idi.

N.A.Baskakov qeyd edir ki, *Əli* şəxs adının *Ali* paraleli isə sünbü təriqətinə mənsub olanlarda rast gəlinir.

31. Aloyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *Ali* şəxs adından əmələ gəlmış *Alo* şəxs adından düzəlmüşdür. Çox güman ki, ermənilərə kürd dilinin vasitəciliyi ilə keçmişdir. Alo şəxs adını Şamo, Safo, Nəbo kürd adları ilə müqayisə etmək olar. Ali şəxs adının *Əli* ekvivalenti əksəriyyəti şəhərə məzhibi Azərbaycan və İran türkləri arasında daha geniş yayılmışdır.

32. Altunyan.

Türk dillərində *altun/altın* ismi müxtəlif mənalarda işlənir:

1. Yakut dilindən başqa bütün türk dillərində *altun/altın* – “qızıl”;

2. özbək, çuvaş və türk dillərində “qızıl pul”, köhnə (əski) türk lirəsi;

3. yakut dilində “sarı metal” – mis;

Altun sözü *altın* formasından daha qədimdir. Yakutlarda “altun” sözü “altan” formasında işlənir və mis, monqol dilində isə “altan” formasında məhz *qızıl//kızıl* və s. mənalarında işlənir.

Q.Dyorfer bu sözün türklərə qədərki dövrə aid olduğunu iddia etsə də, *altun* sözünün hansı dilə mənsub olduğunu izah etməmişdir.

Q.Ramstedt *altun/altın* sözünün ərəbcə *latun – sarı mis* sözündən düzəldiyini qeyd edir. Əgər bu, belədirsə, onda söz *alatin* kimi yazılıb tələffüz edilməli idi. Guya bu söz proteza hadisəsi ilə, başqa sözlə, sözün önünə qalın “a” fonemi artırmaqla düzəlmüşdür. Lakin Q.Ramstedt sözdəki ikinci “a” foneminin hansı yolla düşdürüyüni izah etməmişdir.

Kim bilir, bəlkə ərəblər *altun* sözünü türklərdən götürmüş və birinci *la* hecasındaki saitlə samitin yerini dəyişib sözü *latun* formasına salmışlar.

Bəzi türkşünaslar *altun//altın* sözünün “altı” miqdar sayı ilə+*tin* (*dələ* və ya *ağ rəng*) sözünün birləşməsindən əmələ gəldiyini bildirirlər.

Q.Vamberi isə *altun/altın* sözünü *al* (qırmızı, qızılı, qızıl) və *ala* sözü ilə müqayisə etmişdir.

33. Ambarsumyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *anbar* isminin danışiq variantı olan *ambar* sözündən və *sum* komponentindən düzəlmüşdir. *Anbar* sözü dilimizdə taxıl, ərzaq, mal və s. saxlanılan xüsusi binaya, tikiliyə deyilir.

Sovet astrofiziki, akademik V.H.Ambarsumyan bu soyadı daşıyor.

34. Amiraslanyan.

Amiraslanyan soyadı da mələz (hibrid) soyadlardandır, çünkü soyad ərəb mənşəli *Əmir* və türkmənşəli *Aslan* şəxs adlarından əmələ gəlmış mürəkkəb *Əmiraslan* şəxs adından ə-a əvəzlənməsi yolu ilə düzəlmüşdir. *Əmiraslan* adının kökündə isə mənsəb, titul, rütbə bildirən ərəb mənşəli *əmir* və *aslan* (*şir*) ümumi ismi dayanır.

Əmir sözü Şərq tarixində bir tayfanın, qəbilənin və ya ölkənin başçısına *əmir* deyilmişdir. *Əmir* həmçinin bəzi Şərq ölkələrinin başçılarına və yüksək vəzifəli şəxslərə rəsmi olaraq verilən addır. *Əmir* Teymurun adındakı *Əmir* titulu da bu qəbildəndir. Əmirlərin idarə etdiyi ərazi-inzibati vahidlər bəzən *əmirlik* də adlandırılır. Məsələn, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri yeddi müstəqil əmirlikdən ibarətdir və həmin əmirlikləri əmirlər idarə edir.

Aslan sözünün isə türk dillərində *Arslan* paraleli də vardır və sonuncu birincidən önce yaranmışdır. Bunu orta çağ qaynaqları da sübut edir. Arslan sözünə Qızıl Arslan, Alp Arslan Xamuşun adlarında rast gəlirik.

Türk dillərində *arslan-arsalan* (özbək); *aslan* (Azərbaycan türkcəsi); *aslan-arlan* (uyğur); *arışlan* (Krim tatarları və qaraqalpaklarda), *arıslan* (başqurd); *araslan* (çuvaş); *arıştan* (qırğız, qazax), *arzilan* (tuva) formalarında işlənir.

Arslan-aslan sözünün aşağıdakı mənaları var:

1. türkmən, Azərbaycan türkcəsi, qumix və tuvalarda – *şir*;

2. uyğur dialektində – *pışık*;

3. türkmən, türk, kuman dialektlərində – *cəsur*, *güclü*;

4. özbəklərdə – *pələng*;

5. “*Şir bürcü*” mənasında.

Bəzi dilçilər iddia edirlər ki, *aslan-arşan* sözü vəhşi yırtıcı heyvanın “*ars*” səsi verən böyürməsindən və *-lan* şəkilçisindən düzəlmüşdir. Onların bu iddiası, bizcə, o qədər də ağlabatan deyil, çünkü yer üzünə səpələnmiş türklər eyni vaxtda “*ars*” səsi verən yırtıcı heyvanın səsini eşidib eyni adı qoya bilməzdilər.

35. Amircanyan.

Amircanyan erməni soyadı da mələz (hibrid) soyad hesab edilməlidir, çünki soyadın *Əmir* komponenti ərəb, “*can*” isə fars mənşəlidir. Lakin Əmircan şəxs adı ermənilərə məhz Azərbaycan türklərindən keçmişdir. Azərbaycanlılar arasında bu gün də *Əmircan* adına və *Əmircanov* soyadına geniş rast gəlinir. Bakı şəhərinin qəsəbələrindən birinin adı elə *Əmircan* qəsəbəsidir.

Əmircan adının mənası *əmirin canı*, *ürəyi*, *qəlbi*, *ruhu* anlamına gəlsə də, çox güman ki, burada əzizləmə mənasında işlənmişdir. Başqa sözlə, “*istəkli əmir*”, “*sevimli əmir*”.

Adın *əmir* komponenti barədə *Əmirəslanyan* və *Əmiryan* erməni soyadlarından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

36. Amirxanyan.

Amirxanyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli titul, rütbə və mənsəb bildirən “*əmir*” və

türkmənşəli eyni mənalı “xan” sözlərindən əmələ gəlmış *Əmirxan* mürəkkəb şəxs adından *ə-a əvəzələməsi* ilə düzəlmüşdür.

Adın *əmir* komponenti barədə *Əmiraslanyan* və *Əmiryan* erməni soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

37. Amiryan.

Amiryan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli *əmir* sözündən yaranmış *Əmir* şəxs adından *ə-a əvəzələnməsi* ilə düzəlmüşdir. *Əmir* sözü titul, mənsəb və rütbə bildirən sözdür və hökmdarların adlarının önünə əlavə edilirdi.

Erməni tarixçisi Tovma Metsonetsi əsərlərində *Əmir Teymurun* adını çəkmişdir. Ola bilsin ki, ermənilər *əmir* sözünü XIV yüzildə türklərdən götürmüşlər.

N.A.Baskakov *əmir* sözünün ərəbmənşəli “amir” sözündən başqa bir şey olmadığını qeyd edir. *Əmir Teymurun* ordusunda qoşun növləri komandirlərinə *əmir* rütbəsi verildi. L.Budaqov (I, səh.98) *əmir* rütbəsinin general rütbəsi yerinə işlədildiyini bildirir. Türk dilində *əmir* sözünün *paşa* qarşılığı da məlumdur.

Əmir şəxs adı öncə titul, rütbə və mənsəb bildirən “*əmir*” sözündən çox sonra yaranmışdır. Öncə bu söz, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, hökmdarların, qoşun rəislərinin və sərkərdələrin adlarının önünə artırılırdı. Məsələn: *Əmir Teymur*, *Əmir Bistam Cakir*, *Əmir Qara Yusif* və s.

26 Bakı Komissarlarından biri, daşnak S.Şaumyanın əlaltılarından biri – A.M.Amiryan bu soyadı daşımışdır.

38. Ananyan.

Ananyan soyadı qədim türk mənşəli *Anani* şəxs adından elizya (“*i*” səsdüşümü) hadisəsi nəticəsində düzəlmışdır.

Er. əv. VI yüzildə (dəqiqi: er. əv. 525-ci ildə) kaslarda (xəzərlərdə) *Anani* adına rast gəlirik. Anani Azarinin oğludur. Qədim türkcə *ana//ənə və ini* (kiçik qardaş) sözlərindəndir. Yəni “*ananın küçük qardaşı*”, başqa sözlə, “*küçük dayı*”.

VII yüzil erməni tarixçisi kimi qələmə verilən *Anani* Şirakatsı (*Şiraklı*) də həmin *Anani* adını daşımışdır.

Qədim türklərdə quruluşca uyğun gələn *Anahun* şəxs adıyla müqayisə etmək olar.

39. Andisyan.

Bu erməni soyadı türk dillərində “*izləmək*”, “*gözləmək*”, “*keşik çəkmək*”, “*qarovulunu çəkmək*” mənalarında işlənən *anta*, *anda*, *andi*, *andi* sözlərindən düzəlmüşdir. Burada “*s*” səsi cəmlik bildirir. Görünür, bu adı daşıyan ermənin ulu babası keşikçi peşəsinin sahibi olub.

Soyadın “andız” bitkisinin (otunun) adından *iz-is* əvəzləməsi ilə düzəlməsi ehtimalını biz ağılabatan hesab etmirik.

Qərbi Azərbaycanın Vedibasar mahalindəki *Hand* kəndinin adı ilə müqayisə oluna bilər.

40. Arabyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *ərəb* ismindən yaranmış Ərəb şəxs adından *ə-a* əvəzlənməsi yolu ilə düzəlmışdır.

Uşakov “Rus dilinin izahlı lügəti”ndə ərəb sözünün *yalançı, firıldaqçı və riyakar* kimi məcazi mənalarda işlədildiyini qeyd etmişdir (I c., səh.53). Keçmişdə bütün qaradərili, qarabədənli, qarasifetli insanları, o cümlədən zənciləri ərəb adlandırdılar. Sonralar rus millətçiləri Sovet İmpériyasının tərkibinə daxil olan Qafqaz, Orta Asiya və Qazaxıstan əhalisinə nifrətlə “qara” və “qaralar” deyirdilər.

Daha ön tarixdə meydana gəlmiş “ərəb” (*al-arabi*) sözü də Yaxın Şərqdə eyniadlı etnonimin adı ilə bağlıdır.

Söz ərəb mənşəli olsa da, erməni dilinə Azərbaycan türkçəsindən keçmişdir, çünkü soydaşlarımız arasında bu etnosun adını daşıyan Ərəb şəxs adlarına, Ərəbov soyadına six-six rast gəlinir. H.Ərəblinskinin adı ilə müqayisə edilə bilər.

Dilimizdə ərəb sözündən söz yaradıcılığında da geniş istifadə olunmuşdur: Ərəbistan, Ərəb atı, Ərəbdovşanı, ərəbi, Ərəbuşağı, ərəbşünas, ərəbşünaslıq, ərəbcə, ərəbləşmə, ərəbləşmək və s.

41. Aronyan.

Aroanyan soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *aran* sözündən yaranmış *Aran* şəxs adından düzəlmışdır. Aran həm də qədim Alban dövlətinin əfsanəvi banisinin adıdır ki, Azərbaycan ərazisində uzun müddət mövcud olmuş *Aran* (*Arran*) dövləti məhz onun adını daşımış (qədimdə ölkələr hökmdarın adı ilə adlandırılırdı), sonralar da bu ərazinin türkmənşəli əhalisi məhs *arran-aran* adlanmış, *arran//aran* etnosu kimi tarixə düşmüştür.

Aran etnosunun adını erməni tarixçisi Musa Xorenli də qeyd etmişdir. O yazır ki, “*aran*” etnosu onlar-

dan sonra gələn albanların əcdadları olmuşlar. Deməli, Aron şəxs adı albanlarda geniş yayılmışdı və albanların 1836-cı ildə erməniləşdiriməsindən sonra həmin şəxslərin törəmələri Aronyan soyadını qəbul etmişlər.

Orta hind dilində Albaniyanın adı *Arran*, parfiyalılarda isə *Ardan* formasında işlənmişdir. Albanlardan başqa *aran* etnosundan uti, girdiman, savdey və qarqar tayfaları törəmişlər. Beləliklə, Aronyan soyadı *Aran* etnonimində qalın *a* saitinin “o” fonemi ilə əvəzlənməsi nəticəsində “aron” formasına düşmüş və ondan qeyd edilən erməni soyadı düzəlmüşdir.

42. Arşakyan.

Arşakyan erməni soyadı *s-s* əvəzlənməsi ilə *Arsak* (*Ər-sak*) şəxs adından *s-s* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. Bu da “*sak kişi*” anlamına gəlir.

Strabon qeyd edir ki, *saklar* Qafqazın ən qədim və yerli sakınları olmuşlar.

Tarixən Azərbaycan ərazisində bir neçə Sak dövləti mövcud olmuşdur. Onlardan Arsak indiki Dağlıq Qarabağ, Sakasena – Şəki-Zakatala (Sakatala – sakların talaşı) bölgəsini, Sisakan – Zəngəzurun böyük bir hissəsini (Sisiandakı məşhur Şəki qalası da o cümlədən), Balasakan isə Azərbaycanın Muğan düzünü əhatə edirdi. Bu əzəmətli Sak padşahlığının paytaxtı Gəncə şəhəri idi ki, tarixi Kansak//Qanzak adında onun Sak paytaxtı olduğu açıq-aşkar görünməkdədir.

Bir çox əski yunan və erməni qaynaqlarından da məlumdur ki, Azərbaycan türklərinin söykökündə era-mızdan çox-çox əvvəllər qaşqay, sak, varsak, arsak, basil, tapur və s. türk tayfa və qəbilə birləşmələri mühüm

rol oynamışlar. Mərhum akademik M.Seyidov sakların türkdilli etnos olduğunu dəlillərlə sübuta yetirmişdir.

Sakların bir hissəsinin dağlıq və düzən yerlərdə məskunlaşması ilə əlaqədar olaraq eramızdan əvvəl Arsak və Balasakan toponimləri yaranmışdır. Digər Arsak (sak yüksəkliyi) Cənubi Azərbaycan ərazisində, Atropatenada yerləşirdi. Babəkin ərəblərlə apardığı müharibədən bəhs edən hadisələrdə bu etnotoponim Arsak qalası kimi qeyd olunmuşdur.

Yaqut Həməvi yazır ki, Ərşək (Arşak-Arsak) Bəzz qalasının yaxınlığında bir dağdır. Həmin etnotoponim Cənubi Azərbaycanın Qaradağ əyalətində Ərşə mahalının adında qalır.

43. Artaşiryan.

Artaşiryan erməni soyadı isə 180-241-ci illərdə İranda Sasanilər sülaləsinin banisi və ilk şahənşahı olmuş I Ərdəşirin (hakimiyyət illəri – 226-241) adından ə-a və d-t əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür. Ərdəşir şəxs adını eramızın III yüzilində daşıyan hökmdar fars olsa da, *art* (*ard*) ərd sözünün türkmənşəli olmasına, bizcə, şübhə yeri qalmır. “Şir” isminin türkmənşəli olması barədə isə Amiraslanyan və Aslanyan soyadlarında məlumat vermişik.

Lakin burada bir maraqlı məqami xatırlatmayı da özümüzə borc bilirik ki, qədim Armanıyanın tarixi mahallarından biri məhz *Taşir* adlanmışdır və belə olan su-rətdə Artaşir adı *Taşir mahalının adamı* anlamını da verə bilər. Hər halda, biz bu məsələyə gələcək tədqiqatlarımızda bir daha qayıdacağıq.

44. Artaşyan.

Artaşyan erməni soyadının kökündə, heç şübhəsiz, *Artaş* şəxs adı dayanır. Er. əv. 202-ci ildə Armaniya taxtında əyləşən və əslən Qamər türklərindən olan *Artaş* (yunanca *Artakses*, ermənicə *Artaşes*) tarixin ən böyük şəxsiyyətlərindən olmuşdur. *Artaş* adının etimoloji izahı da onun türk mənşəliliyini təsdiq edir. Belə ki, tədqiqatlıarda adın kökündə “*art*” sözünün darduğu yazılır. E.Sevortyan isə “*art*” sözünü türkmənşəli hesab edir və onun aşağıdakı mənalarda işlədildiyini qeyd edir:

1. qırğız, tuva dillərində “*dağ keçidi*”, “*dağ dərəsi*”;
2. müxtəlif qədim türk dillərində *dağ* ətəyi, sərt yer, *yoxuş*, *təpə*, *zirvə*;

Bu soyadın “*art*” kökünün “*ard*” paraleli də məlumdur. “*Ard*” sözü türk dillərində “*arxa*”, “*dal*” mənaları verir.

Türk, Azərbaycan türkcəsi, türkmən, Krim tatarları, qaraim, kabarda-balkar, qırğız, qazax, noqay, qaraqalpaq, tatar, başqurd və altay dialektlərində “*art*” həm də felin əmr formasıdır. Belə olan surətdə, “*Art*” və “*as*”-eş (yoldaş) komponentlərindən düzəlmüş *Artaşyan* soyadı *d-t* əvəzlənməsi ilə “*qardaş*” ismindən epentaza hadisəsi ilə düzəlmüşdür.

“*Ard*” elementinin Göyçə mahalının Ardanış kəndinin adında da rast gəlirik. Əsas mənası *arxa tərəfi eniş olan* yer deməkdir.

Lakin biz *Artaş* adının etimoloji izahında *ar* və *daş//taş* sözlərinin dayandığı fikrindəyik.

45. Artavazyan.

Bu erməni soyadı, göründüyü kimi, *Artavaz* şəxs adından düzəldilmişdir. Xatırladırıq ki, *Artavaz* adı qə-

dim türk dövlətlərindən olan Armaniyanın ən məşhur şəxs adlarından biri olmuşdur. Belə ki, er. əv. 202-ci ildə Armaniya taxtında əyləşən və əslən Qamər türklərindən olan Artaşdan əvvəl Armaniya taxtında əyləşən Oruzlar sülaləsinin sonuncu hökmədarının da adı *Artavaz* olmuşdur. Maraqlıdır ki, Artaşı taxtda əvəz edən oğlunun adı da *Artavaz* idi. Tarixi mənbələrdə Artavazın əsl adı *Artabas* kimi verilmişdir.

Eramızın I yüzilinin əvvəllərində *Artavaz Atropatena* və Armaniyanın çarı olmuşdur. Antik müəlliflər onu midiyalı, yəni atropatenalı adlandıırlar.

O ki qaldı adın etimoloji izahına, *Artavaz* şəxs adı *arda* (*d-t* əvəzləməsi) və *vaz* (*bas*) komponentlərindən düzəlmış mürəkkəb şəxs adıdır. Artavazın *Arda* və *vaz* ekviyalenti var.

Türkçə “*arda*” – şux, oynaq, gümrah, cəld, itiqaçan və “*bas*” – baş, başçı mənalarını daşıyır. Midiyada *arda//arta* və *art//ard* köklərindən düzəlmüş Artasirar, Artasar, Mansuarta, Artember şəxs adları olmuşdur. Ehtimal etmək olar ki, ermənilər Artavaz şəxs adını midiyalılarla qonşuluqda yaşıdlıqları vaxt qəbul etmişlər.

46. Arturyan.

Bu erməni soyadı türk mənşəli *ar* və *tur* sözlərindən yaranmış *Artur* şəxs adından düzəlmüşdür. Mənasi “Tur kişi” anlamına gəlir. Turlar isə, dünya tarixşünaslığında etiraf olunduğu kimi, türklərin əcdadlarıdır.

Bu ad Atilla adı kimi, hunların Avropaya yürüşü zamanı orada da geniş yayılmışdır və buna görə də bu gün Artur adı Avropada ən geniş yayılmış şəxs adlarındandır.

47. Arunyan.

Arunyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *ər* və *hun* sözlərindən yaranmış *Ərhun* şəxs adından *ə-a* əvəzlənməsi və “*h*” səsdüşümü yolu ilə düzəlmüşdir.

Bu soyadın Abbasilər dövlətinin 5-ci xəlifəsi olmuş Harun-Ər-Rəşidin (789-809-cü illər) adından və ya onun adından törəmiş ümumiyyətlə *Harun* şəxs adından eliziyə hadisəsi yolu ilə düzəlməsi də ehtimal olunur.

48. Arustamyan.

Arustamyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Rüstəm* şəxs adından düzəldilmişdir. Rüstəm şəxs adına isə Firdovsinin “Şahnamə” əsərində rast gəlirik. Əsər Qəznə hökmdarı Mahmud Qəznəlinin sıfarişi ilə yazılsa da, əsərdə türklər şair tərəfindən alçaldılmış, təhqir edilmişdir. Rüstəm Zal Söhrabın atasıdır. Lakin türklər arasında xeyli sayda Rüstəm adı daşıyanlar var.

Bəzi türk dillərində *Rustam*, *Arustam*, *Urustam* kimi işlənir. Onları Rza-İrza, stəkan-istəkan sözlərilə müqayisə etmək olar. Bizcə, bu şəxs adı ermənilərə türk dilləri vasitəsilə keçmişdir.

Əslən Dağlıq Qarabağdan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı M.S.Arustamyan bu soyadı daşımışdır.

49. Aruşanyan.

Bu erməni soyadı qazax dilindəki *araşan-aralan*, altay dillərindəki *arjan*, altay şivələrində və tuva dilindəki *araşan* formasında işlənən türkmənşəli sözdən düzəlmüşdir.

Aruşan sözü aranan sözündən ikinci -ra hecasında -k1 “*a*” foneminin “*u*” fonemi ilə əvəzlənməsi yoluyla dü-

zəlmişdir.

Araşan/aruşan sözü türk dillərində aşağıdakı mənalarda işlənir:

1. qırğız, tuva dialektlərində – “müalicəvi mineral bulaq”;
2. tuvalarda – “müalicəvi əhəmiyyətli mineral su”;
3. qazax dilində – “mineral bulaq”;
4. altaylarda – “mineral su”, “kükürdlü su” və “bulaq”;
5. qırğızca – “isti bulaq”, “qaynar bulaq”;

Qazaxlarda Arjanov və ruslarda türkmənşəli Arjanov soyadı Aruşanyan soyadının, bizcə, ekvivalentdir.

50. Arzumanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan türkləri arasında geniş yayılmış *Arzuman* şəxs adından düzəlmışdır. Arzuman şəxs adı *arzu* və *man* sözlərindən ibarətdir. *Arzu arzulayan*, *arzu edən*, *arzulu* mənaları bildirir. Burada ikinci komponent feli sıfət forması olub, *ummaq* məsdərindən sözdüzəldici *-an* şəkilçisinin köməyi ilə də düzələ bilər, çünkü felin mənasında əşyanın əlaməti və hərəkəti açıq-aydın hiss olunur. Hər iki komponentdə yanaşı, yəni qoşa gələn (*Arzu+uman*) komponentlərindəki “*u*” saatlılarından biri dildə baş verən proseslər nəticəsində düşə və “*arzuman*” şəklini ala bilər. Dilimizdə belə proseslər nəticəsində Əlağa (Əliağa), Mirzağa (Mirzəağa) və s. sözlər əmələ gəlmişdir.

Ermənicə “*arzuya*” – “*sanqanum*”, “*umana*” isə “*husal*”, “*spasel*” deyirlər. Lakin ermənilər arasında *Sanqanumhusalyan* və ya *Sanqanumspaselyan* kimi soyadlar rast gəlinmir. Bizcə, bu soyadı daşıyanlar Arzuman

adlı türk oğlunun törəmələridirlər.

SSRİ EA-nın akademiki A.A.Arzumanyan, Azərbaycan SSR Xalq artisti A.N.Arzumanyan, əslən Dağlıq Qarabağdan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı T.M.Arzumanyan bu soyadı daşımışlar.

51. Asiryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *əsir* ismindən düzəlmışdır. Müharibə zamanı eks tərəfin diri-diriyə və yaxud da yaralı vəziyyətdə ələ keçirdiyi düşmən əsgərinə, hərbçisinə, mülki vətəndaşına və s. *əsir* deyirlər. Asiryan soyadına C.Cabbarlıının “1905-ci ildə” pyesinin personajlardan biri olan Eyvaz Əsiryanın soyadında da rast gəlirik.

Ermənicə “*əsir*” – *qeri, anazad* deməkdir və ermənilər arasında bu sözlərdən düzəlmış soyada rast gəlinmir.

52. Aslanyan.

Aslanyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *aslan* ümumi ismindən yaranmış *Aslan* şəxs adından düzəlmışdır. Azərbaycan türklərindən başqa, qaqauz, Krım tatarları və uyğur dillərində də *Aslan* şəxs adı geniş yayılmışdır.

Arslan-aslan sözünün aşağıdakı mənaları var:

1. türkmən, Azərbaycan türkcəsi, qumix və tuvalarda – “*şir*”;

2. uyğur dialektində – ”*pişik*”;

3. türkmən, türk, kuman dialektlərində – “*cəsur*”, “*güclü*”;

4. özbəklərdə – “*pələng*”;

5. “*şir*” bürcü mənasında.

Bəzi dilçilər iddia edirlər ki, *aslan-arslan* sözü vəhşi

yırtıcı heyvanın “ars” səsi verən böyürməsindən və -*lan* şəkilçisindən düzəlmışdır. Onların bu iddiası, bizcə, o qədər ağlabatan deyil, çünkü yer üzünə səpələnmiş türklər eyni vaxtda “ars” səsi verən yırtıcı heyvanın səsini eşidib eyni adı qoya bilməzdilər.

53. Asratyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *həsrət* sözündən yaranmış *Həsrət* şəxs adından eliziya hadisəsi ilə düzəlmışdır.

Həsrət sözü dilimizdə aşağıdakı mənalarda işlənir:

1. bir şeyi və ya birini bir daha görmək arzusu;
2. ayrılıq, fəraq, hicran və s.

Azərbaycan türkləri arasında *Həsrət*, *Həsrətov* ad və soyadları mövcuddur.

Qərbi Azərbaycan ərazisinin tarixi abidələrini tədqiq edən erməni alımlarından biri olan Q.O.Asratyan həmin soyadı daşıyır.

54. Atabekyan.

Bu erməni soyadının kökündə Azərbaycan dilindəki türk mənşəli *ata* və titul, mənsəb, rütbə bildirən *bəy* sözlərindən yaranmış *Atabəy* şəxs adı durur.

Səlcuq sultanları vəliəhdələrinin (gələcəkdə taxt-taca sahib ola bilecək övladlarının) tərbiyəcisinə *atabəy* deyirdilər. “Atabəy” adını daşıyan ilk şəxs Alp Arslanın vəziri Nizamülmülk olmuşdur. Atabəylər əmirlər arasından seçilirdilər. Qaraqoyunlularda “atabəy”, Səfəvilərdə isə “atabəy” əvəzinə “lələ” işlədilirdi. Qacarlarda isə bu rütbə “lələbaşı” sözü ilə əvəz edilmişdi. Misirdə məmlüklər

dövründə qoşun başçılarına, rəislərə “atabəy” rütbəsi verilirdi. Əyyubilərdə “atabəy” əvəzinə “uluq” və ya “lələbəy” deyirdilər. Anadoluda isə hər iki ad işlənirdi.

Azərbaycanda Atabəylər dövlətinin qurucusu və yaradıcısı olmuş Şəmsəddin Eldəgiz “atabəy” ləqəbi almış və o, öz ləqəbini yaratdığı dövlətə vermişdir. Ona “atabəyi-əzəm” adı verilmişdi.

Ermənilər “ata”ya *hayrik* deyirlər və onlarda *Hayrikbekyan* soyadına rast gəlinmir.

55. Atacanyan.

Atacanyan soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *ata* və fars mənşəli *can* (ruh) sözlərindən əmələ gəlmış mürəkkəb *Atakan* şəxs adından düzəldilmişdir. Mənası “*can ata*”, “*ruhum ata*” deməkdir və “*ata*” sözünün əzizləmə formasındadır.

“*Can*” komponentinə Azərbaycan toponimlərində, Ağacan, Canəli, Canbaxış, Canpolad, Əlican və s. şəxs adlarında rast gəlinir.

“*Can*” sözündən söz yaradıcılığında geniş istifadə olunmuş, bu söz *can almaq*, *can vermək*, *canına qulluq etmək*, *can güdmək*, *canbir olmaq*, *canını qurban vermək*, *can bəsləmək* söz birləşmələrində, *canan*, *canalan*, *cangüdən* sözlərində də işlənir.

56. Atamalyan.

Soyad türkmənşəli “*ata*” (dədə) və *mal* (sərvət, dövlət) komponentlərindən ibarətdir. Mənası *atanın malı*, *sərvəti*, *dövləti* deməkdir.

Ermənicə “*ata*”ya *hayrik*, “*mal*”a isə *abrənk* deyilir.

Lakin ermənilər arasında Hayrikabrankyan soyadına rast gəlinmir.

57. Atarbekyan.

Atarbekyan erməni soyadı türk sözü olan “atar” fəlindən və türk dillərində müxtəlif formalarda işlənən titul, mənsəb, rütbə bildirən *bəy//bek* sözündən düzəlmüşdir.

“Atar” sözünün *atçı* anlamı bildirən söz olması ehtimalı da səslənməkdədir. Adın *Odər//Odar* variantı da mümkün variantlardandır. Bu mənada, Atarbekyan soyadı *Otar* gürcü şəxs adı ilə müqayisə oluna bilər.

58. Ataşyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *atəş//ataş* sözündən yaranmış Ataş şəxs adından düzəlmüşdir. Azərbaycan türkləri arasında Ataş və Ataşov ad və soyadiyla müqayisə edilə bilər.

59. Atayan (Atoyan).

Bu erməni soyadları Azərbaycan dilindəki *ata* türk sözündən düzəldilmişdir. *Ata* sözü müxtəlif türk xalqlarında həm bu günü mənada *ata*, həm də *baba* anımlarında işlənmişdir. Türk dillərində *ata* – *ulu ocdad, ulu, müqəddəs sələf* deməkdir.

776-cı ildə Orta Asiyada ərəblərə qarşı başlamış Xürrəmi üsyəninin “Müğənna” (Muğanna) ləqəbli başçısının adı *Ata* olmuşdur. VIII yüzildə Buxara hakimi olmuş Qisrif ibn Atanın adında da *Ata* şəxs adı kimi işlə-

dilmişdir. Qədim türklər öz əcdadlarının ruhuna sitayış edən zaman “ata” sözündən istifadə edirdilər.

Azərbaycanda və Orta Asiyada bəzi övliyaların adlarına əlavə olunan “ata” sözü bu inancdan irəli gəlir. Deməli, qədim türklər atanı ilahi bir varlıq hesab etmiş və ona səcdə qılmışlar.

Dahi Azərbaycan filosofu Asif Əfəndiyevin təxəllüsü Ata, yəni Asif Ata idi.

“Ata” sözünə Atabala, Atabəy, Ataxan şəxs adlarında da rast gəlirik.

İkinci soyad isə “ata” sözündəki -ta hecasındakı -a qalın saitinin -o saiti ilə əvəz edilməsi ilə söz “ato” şəklinə salınmış və ondan Atoyan soyadı düzəltmişlər. Ato formasına Bakı əhlinin dialektindəki “pay atonnan”, “aton”, “atondur” ifadələrində də rast gəlirik. Ola bilsin ki, Atoyan erməni soyadını bu formalarda işlənən “ato” hissəsindən düzəltmişlər.

V.İ.Abayev er. əv. IV yüzildə işquzlarda (iskid) Atey şəxs adını izah edərkən Atay və Atoy sözlərini paralel kimi göstərmişdir.

Çağdaş Azərbaycan dilində Atayev soyadına tez-tez rast gəlmək mümkündür.

60. Atbaşıyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli at və başı komponentlərindən yaranmış atbaşı sözündən eliziya (“ı” səsdüşümü) yolu ilə düzəltmişdir. Soyadın mənası başı at başına oxşayan adam anlamındadır və çox güman ki, hansısa başı yekə adama ləqəb kimi verilmişdir.

Atın başçısına türk xalqları ayğır, ilxını otaran, gündən adama isə ilxiçi deyirlər. Adamdan isə at başçısı ol-

maz, ilxi otaran, yəni ilxiçi olar. At sözünə Qırat, Dürat, Bozat sözlərinə də rast gəlinir.

At ermənicə *dzin* deməkdir və ermənilər arasında Dzinyan soyadına rast gəlinmir.

61. Atmacyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *atmaca* sözündən eli-ziya (“i” səsdüşümü) yolu ilə düzəlmışdır.

Osmanlı ov təşkilatlarında *atmacaçılar*, *qırğıçilar*, *çakırçılar* və *şahincilər* var idi. Bu sözlər *atmaca*, *qırğı*, *çakır* və *şahin* ov quşlarının adından peşə bildirən -çı sözdüzəldici şəkilçisinin köməyi ilə düzəlmışdır və bu quşların xüsusi təlimçiləri var idi, bu quşları ov etmək üçün öyrədirdilər.

Türkiyədə son zamanlarda *atmaca*, *doğan* və *şahin* ov quşlarıyla ov edirdilər. Sərçə və bildirçin kimi kiçik quşları ovlamaq üçün *atmaca* quşundan istifadə edilirdi.

Bizcə, *atmaca* quşunu gəzdirən *atmacaçı* erməni olmuş və o, öz soyadını unudub, həmin quşun adını özünə soyad götürmiş və beləliklə, Atmacyan olmuşdur.

Atmaca quşunun dilmizdə işlənən *atmaca* sözü ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

62. Avakyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli “avaka” ismindən eli-ziya yolu ilə düzəlmışdır. Altaylarda (sarı uyğurlarda) *avaka//abaka* (*v-b* əvəzlənməsi), *avka//avaka* formalarında və aşağıdakı mənalarda işlənir:

1. yakutlar əmiyə “*abuška*” deyirlər;
2. Anadolu türkləri, Krım tatarları və qaqauzlar

böyük qardaşa “*abi*” deyirlər;

3. yakurtlar babanın əmisi oğluna “*abağa*” deyirlər;

4. *avaka//abağa* sarı uyğurlarda baba, qoca, yakut dilində nəslin ağsaqqalı mənalarını bildirir.

V.V.Radlov güman edir ki, “*avaka*” ismi *aba/ava+aka* (əkə, ağa, aqa) sözlərinin birləşməsindən düzəlmüşdir. “*Avaka*” sözünün *abağa//aba* və -ğə komponentlərindən düzəlməsini iddia edənlər də var. Onların fikrincə, sözdəki -ğə komponenti əzizləmə, kiçiltmə mənası verən sözdüzəldici şəkilcidir.

Avakyan soyadını Sibirdəki Abakan, yəni Abaxan sözü ilə müqayisə etmək olar.

63.Avalyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *av* və *al* komponentlərindən əmələ gəlmış “*aval*” sözündən düzəlmədir.

Türk dialektlərində *ab/av* komponenti aşağıdakı mənaları bildirir: a) həzz almaq, ləzzət almaq; b) *aba* (*ava*), *abışka-avışka*, *avaka-abaka*, *aba-ana*, *anay-abay*.

E.Sevortyana istinadən demək olar ki, “*al*” komponenti felin əmr formasından başqa bir şey deyil.

Aval sözünün *ov//av almaq* anlamında “*av al*” forması da müzakirə obyekti ola bilər.

64.Avdalyan.

Bu erməni soyadı ərəb dilindən türk dillərinə keçmiş *abdal* sözündən yaranmış *Avdal//Abdal* şəxs adından düzəlmüşdir. *Abdal* sözü çağdaş Azərbaycan türkcəsində a) *dəli*, *divanə*; b) *səfeh*, *axmaq*; v) *sadə*, *sadəlövh*; q) *dərviş təbiətli adam* anlamlarında işlənsə də, əslində,

abdal, görkəmli türk alimi F.Köprülü fikrincə, sufiliyin mərtəbə silsiləsindəki dərəcələrdəndir və üstəlik bu silsilədə sonuncu dərəcəni təşkil edir. Yəni kamillik zirvəsidir. Azərbaycan aşiq sənətinin nəhənglərindən olan Miskin Abdalın təxəllüsü həmin məqamın göstəricisidir. Azərbaycanda Abdal şəxs adları ilə yanaşı Abdal komponentli çoxlu toponimlər də mövcuddur.

Gürcülərdə Avdaladze, ruslarda Abdulov soyadları ilə müqayisə edilə bilər.

65. Avtandilyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *Avtandil* şəxs adından düzəlmışdır. Bəzi ehtimallara görə, bu ad dilimizə gürcü şairi Şota Rustavelinin “Pələng dərisi geymiş pələng” poemasından keçmişdir. Lakin Ş.Rustavelinin özü belə etiraf etmişdir ki, bu poema Şərqi dən alınma bir dastandır və professor Y.Abuladzenin də etirafına görə, Avtandil sözü gürcü mənşəli deyil.

Biz bu fikirdəyik ki, Avtandil şəxs adı ermənilərə Azərbaycan türklərindən keçmiş, sonra isə erməni soyadına çevrilmişdir.

Dağlıq Qarabağın Ağdərə rayonundan olan Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Temik Avanesoviç Avtandilyan bu soyadı daşımışdır.

66. Ayanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli *əyan* sözündən yaranmış *Ayan* şəxs adından düzəlmışdır. “Əyan” sözü dilimizdə *gözlə görünən, aydın, aşkar, zahir, bəlli* mənalarını daşıyır. Eyni zamanda da-

nışılıqda “ayan” kimi tələffüz olunur.

Əslən Xanlar rayonunun Çaykənd kəndindən olan Sovet İttifaqı Qəhrəmanı E.M.Ayanyan bu soyadı daşıyır.

67. Aydinyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *aydın* sözündən yaranmış *Aydın* şəxs adından düzəlmüşdir. *Aydın* sözü *Aydın* şəxs adından daha qədimdir, mənası isə “aşkiar”, “bəlli” və “işıqlı” deməkdir. Ermənilər sözdəki “ı” saitini “i” saiti ilə əvəz etmiş və adı *Aydin* şəkinə salmışlar.

Türk dillərində “aydın” sözünün aşağıdakı mənaları var:

1. ay işığı (qırğız, özbək, uyğur, altay və s. dillərdə);
 2. ay mənasında;
 3. işıq, parıltı;
 4. suyun parıldayan, işıldayan üst qatı;
 5. məlum, dəqiq və müəyyən (Azərbaycan türkləri, türkmən, Krim tatarları və özbək dillərində);
 6. ay işığı ilə işıqlanan yer (qırğız dilində);
- Aydın* sözündən *ıq/-lik* şəkilcisinin köməyi ilə *aydınlıq//aydılık* sözləri və fəlin müxtəlif zamanlarda işlənən formaları düzəlir.

Aydın sözünə ermənicə “*hedak*”, “*parz*” deyirlər.

Qərbi Azərbaycanın qədim Oğuz-türk yurdu olan məşhur Dilican dərəsində, Dilican şəhərinin şərqində, qalın meşələr arasında *Aydın* adlı füsunkar gölün adı kalka yolu ilə dəyişdirilərək *Parzlıç* (*parz – aydın, ıç – göl*) qoyulmuşdur.

68. Ayriyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *əyri* sözündən *ə-a* əvəzlənməsi ilə yaranmışdır.

“Əyri” sözü dilimizdə “düz olmayan” anlamına gəlir.

Əslən Dağlıq Qarabağdan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Q.M.Ayriyan bu soyadı daşımışdır.

69. Ayvazyan (Ayvazovski).

Hər iki soyad türkmənşəli *Ayvaz* şəxs adından düzəlmışdır. *Ayvaz* adının türk dillərində geniş işlənən *Avaz//Əvəz*, *Ayvaz//Eyvaz* şəxs adları ilə müqayisə etmək olar. Türk xalqları söz yaradıcılığından istifadə edərək *Avaz* şəxs adının birinci hecasının sonuna sonor “y” samiti əlavə etmişlər. Türk xalqları arasında *Ayvaz* şəxs adının *Eyvaz* ekvivalenti də məlumdur. Sonuncu şəxs adına ölməz dramaturqumuz C.Cabbarlinin “1905-ci il-də” pyesinin personajlarından olan *Eyvaz* Əsiryanın adında da rast gəlirik.

Ayvazovski soyadı isə *Ayvaz* şəxs adına slavyan mənşəli *-ski* soyad şəkilçisi əlavə etməklə düzəldilmişdir. Dahi rəssam *Ayvazovski* Krımda dünyaya gəlmişdir və bizcə, qeyd-şərtsiz, milliyətcə turkdür.

Keçmişdə rabitə vasitələri olmadığına görə türklər xüsusi çaparlardan istifadə edir və onu “ayvaz” adlandırdılar. Ermənicə “çapar”, “ayvaz” sözləri vars kimi tərcümə edilir ki, bu sözün kökünü də felin əmr formasında işlənən türkmənşəli var sözü təşkil edir. Bu da *varmaq, getmək* anlamında elə *çapar* sözünə uyğun gəlir.

70. Azadxanyan.

Azadxanyan erməni soyadı *Azad* şəxs adından və titul, rütbə, mənsəb bildirən *xan* sözündən əmələ gəlmış *Azadxan* mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdir. Xan sözünün müxtəlif türk dillərində *xan*, *kan*, *xaqan//hakan*, *xa-kan*, *kaqan*, *kağan* ekvivalentləri vardır.

Azadxan şəxs adını Orxan, Alxan, Əvəzxan, Temir-xan, Tarxan (Tarkan), Ötərxan şəxs adlarıyla müqayisə etmək olar.

Rəvayətə görə, Oğuz xanın altı oğlu olmuş və onların hamısı xan rütbəsi daşımışdır: Gün xan, Ay xan, Ul-duz xan, Gög xan, Dağ xan və Dəniz xan.

Ötən yüzildə 1300 illiyini təntənəli surətdə qeyd etdiyimiz “Dədə Qorqud” dastanın qəhrəmanları arasında da *xan* titulu daşıyan qəhrəmanlar (Bayandur xan, Qazan xan) vardır.

Qədim xəzərlərdə “*xan*” sözü titul, ad-san, ləqəb kimi *xaqan*, *bağatur* (*Bahadur* şəxs adı buradandır) formalarında işlənmişdir. Bu sözə Çingiz xanın sərkərdələrindən olmuş Sabuday (Sabutay) bağaturun adında da rast gəlirik. Bundan başqa, “*xan*” sözünün *kavxan*, *kavhan*, *qayxan//kayxan*, *tarxan//tarkan*, *xaqan//hakan* formaları da müxtəlif türkdili xalqların dilində eyni mənada işlənir.

71. Azadyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *azad* sözündən yaranmış *Azad* şəxs adından düzəlmüşdir.

E.Sevortyan özünün üçcildlilik “Türk dilinin izahlı lügəti”ndə *azat//azad (t-d)* sözünün türkmənşəli olduğunu göstərir. O, qeyd edir ki. *Azat//azad* sözü mənalarına

görə sıfətdir, lakin orta çağ türk abidələrində *azat//azad* sözünün fel formasına da rast gəlinir.

Azad sözündən *-lıq(lık)* şəkilçilərinin köməyilə *azad-lıq/azad-lik*, sevər və pərvər sözlərinin birləşməsi yolu ilə isə *azadlıqsevər*, *azadlıqpərvər* sözləri düzəlmüşdir. Azad sözünün türk dillərində *müstəqil*, *sərbəst*, *özgür* kimi sinonimləri vardır. Ermənilər “*azad*” sözünə “*azada*” deyirlər və bu söz şəksiz türkmənşəlidir.

Yeri gəlmışkən, er.əv. 183-cü ildə Armaniyani müstəqil dövlət elan edən Artaş az sonra Alban çarının qızı ilə evlənir və ölkənin paytaxtını Ağrıdağ vadisində Araz çayının sağ sahilində saldırdığı Artaşad şəhərinə köçürür. Paytaxtin yerləşdiyi mərkəzi əyalət Astana (Ostan//Vostan) adlanır ki, bu, həm də vergilərdən azad, sərbəst diyar anlamına gəlir. Görünür, həmin əyaləti kəsib keçən Gərni çayının ikinci adının *Azad* olması da həmin tarixi faktdan qaynaqlanır.

72. Azaryan.

Azaryan erməni soyadı türkmənşəli *Azari* şəxs adından eliziya hadisəsi yolu ilə düzəlmüşdir. Bu adın bu günkü Azər şəxs adıyla, Azərbaycan toponiminin birinci komponenti olan “azər” və xəstəlik mənalarında işlənən “azar” ismi ilə birbaşa heç bir qohumluq əlaqəsi yoxdur.

Er.əv. VI yüzilə (dəqiqi: 525-ci ilə) aid şəxs adları sırasında xəzərlərdə (kaslarda) Azari şəxs adı da vardır.

XIV yüzil müəllifi F.Rəşidəddin yazar ki, türklər “azar” sözünü *uca* mənasında işlətmışlər. N.A.Baskakov “azar” sözünü türkmənşəli hesab edir və onun “kömək etmək” mənasında işləndiyini qeyd edir.

Əslən Azərbaycanın Daşkəsən rayonundan olmuş

Sosialist Əməyi Qəhrəmanı A.A.Azaryan da bu soyadı daşımışdır.

73. Azizbekyan.

Azizbekyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *əziz* sözündən yaranmış *Əziz* şəxs adı ilə titul, rütbə və mənsəb bildirən türkmənşəli *bəy*, *bey*, *bay*, *biy*, *bek* ekviyalentlərindən biri olan *bek* sözünün birləşməsindən düzəlmış mürəkkəb *Əzizbəy* şəxs adından əmələ gəlmişdir.

74. Azizyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilində sevimli, istekli, ürəyə yaxın mənaları bildirən *əziz* sözündən yaranmış *Əziz* şəxs adından *ə-a* əvəzlənməsi yolu ilə düzəldilmişdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ermənilər danışq zamanı bir-birinə “aziz” deyə müraciət edirlər.

“Azərbaycanca-ermənicə lügət”də isə sözün tərcüməsi “taşqakin” kimi verilmişdir.

Azərbaycan türkləri arasında *Əziz* şəxs adı və *Əzizov*, *Əzizli* soyadları geniş yayılmışdır.

75. Azmryan.

Azmryan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *azman* sözündən yaranmışdır. Bu söz əvvəl ləqəb kimi işlənmiş, sonra isə ermənilər tərəfindən soyadı kimi qəbul edilmişdir.

E.Sevortyan L.Budaqova istinad edərək *azman* sözünün türk, Azərbaycan türkcəsi, türkmən və tatar dillərində aşağıdakı mənalarını vermişdir:

1. böyük, nəhəng, iri;
2. türk, tatar, başqurd dialektlərində mələz, hibrid, metis;
3. eşşək arısı (mozalan, göyöyüñ) – Budaqov;
4. türkmənlərdə dördillik döllük erkəc, azərbaycanlıarda altıillik erkəc;
5. tir, brus, mil;
6. qazax, noqay, özbək dialektlərində axtalanmış, burulmuş, döllüyə yaramayan heyvan;
7. beş və ya altı yaşlı döllük buğa və ya ayğır.

Azman sözü oğuz və qıpçaq türklərinin dilində geniş yayılmış işlək sözdür. Söz *az* və *man* komponentlərindən düzəlmışdır. Zenker “az” sözünü qalxma, aşib-daşma, sahillərdən kənara çıxmaq, istənilən ölçüyə qədər artmaq mənaları verdiyini qeyd etmişdir. *Man* komponenti *böyütmək*, *oxşamaq* və ya *hərəkətin daşıyıcısı* kimi çıxış edir.

Ermənicə “azman” – “medz” deməkdir və onlarda Medzyan soyadlı adama rast gəlinmir.

76. Babacanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türk mənşəli *baba* və əzizləmə mənası bildirən *can* komponentindən əmələ gəlmiş *Babacan* şəxs adından düzəldilmişdir. *Babacan* şəxs adı “*can baba*”, “*əziz baba*” anımlarına gəlir.

Göyçə mahalında qədim kəndlərdən biri *Babacan* kəndidir.

“Dədə Qorqud kitabı”ndakı *Baybecan* adı ilə müqayisə oluna bilər.

Əslən Şəmkir rayonundan olan Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, marşal A.X.Babacanyan, SSRİ Xalq artisti, bəstəkar A.A.Babacanyan bu soyadı daşıyırlar.

77. Babaxanyan.

Babaxanyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *baba* və titul, rütbə və mənsəb bildirən *xan* sözlərinin birləşməsindən əmələ gələn *Babaxan* şəxs adından düzəldilmişdir.

Dilimizdə “*xan*” komponenti ilə düzəlmış xeyli sayıda şəxs adı və soyadları var. Bu söz həm öndə, həm də sonda işlənir: Muradxan, Ağaxan, Qaraxan, Əmirxan, Xanoğlan, Xansuvar...

Xan sözü titul, rütbə və mənsəb bildirən zaman adların sonuna qoşularaq ayrı yazılmışdır: Oğuz xan, Gün xan, Ay xan, Qazan xan, Bayandur xan, Hülakü xan, Çingiz xan və s. Xanlıqlar tarixin səhifəsindən çıxdıqdan sonra söz titul, rütbə və mənsəb mənasını itirərək şəxs adlarının yaranmasında çox geniş istifadə olunmuş və bu zaman adlara bitişik yazırlaraq mürəkkəb şəxs adları əmələ gətirmişdir.

Müxtəlif türk dillərində *xan*, *han*, *xaqan*, *kağan*, *hakan*, *kaan* formaları məlumdur.

78. Babayan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *baba* sözündən yaranmış *Baba* şəxs adından düzəlmışdır. “*Baba*” sözü öncə qohumluq əlaqələri, patriarchal həyat tərzi sayəsində əmələ gəlmişdir. Sonralar “*baba*” sözü əsl mənasından əlavə şəxs adı mənası da kəsb etmişdir. “*Baba*” ata və ya ananın atasının onların uşaqlarına (övladlarına) olan qohumluq münasibətlərini bildirən sözdür.

“*Baba*” sözünün türk dialektlərində eyni mənəni bildirən paralelləri mövcuddur: qaraqalpaq, Azərbaycan türkcəsi, Krim tatarları, qaraim, balklar, qırğız, qazax,

noqay dialektlərində “*baba*”, Azərbaycan türkcəsinin qərb şivəsində *b*-*v* əvəzləməsi ilə “*bava*”, özbək, türk, tatar dialektlərində *bava*, *boba* (Bobakolanov soyadında), *poba*, *popşa*, *buva*, *biba*, *bibe*, *buvə* formaları vardır.

Baba sözü türk dillərində aşağıdakı mənaları daşıyır:

1. türkmənlərdə ananın atası, Azərbaycan türklərində atanın və ananın atası, bekataşılərdə dərvişlərin şeyxlərinə “*baba*” deyə müraciət forması, özbəklərdə müqəddəslərin adlarının önünə əlavə edilən ifadə, Azərbaycanda müqəddəs ocaq (pir) kimi şöhrət tapmış antroponimlərə (məsələn, *Babadağ*, *Diribaba*) qoşulan söz, osmanlılarda bəzi rəislərə verilən titul, rütbə, Azərbaycan türklərinin vəliəhd və şahzadələrin hökmdar atalarına “*baba*” deyə müraciət forması, qocalara, ahillara, heç bir qohumluq münasibətləri olmayan aqsaqqallara hörmət və ehtiram əlaməti olaraq edilən müraciət;

2. türklər hörmətli, sözünə bütöv, dürüst-düzgün adama “*baba*” deyirlər;

3. uyğurlarda narkotik maddələr yaymaqla məşğul olan narkomanların başçısına da “*baba*” deyirlər;

4. tatarlar atanın böyük bacısının (aba//ata) ərinə “*baba*” deyə müraciət edirlər.

Türk dillərində “*baba*” sözündən -*ay*, -*ey* sözdəyişdirici şəkilçilərinin köməyi ilə qaraqalpaq, tatar, başqurd və özbəklərdə “*babay*”, türklərdə “*babey*”, yenə də özbəklərdə “*baboy*”, çuvalarda əzizləmə mənası bildirən -*kay* şəkilçinin köməyilə “*babakay*”, -*ca*, -*can* şəkilçilərinin köməyilə “*babaca*”, “*babacan*” (*can baba*, əziz *baba*), *babaç*, *babaş* (Babaş şəxs adı) və s. sözləri yaradılır.

79. Baburyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *Babur* şəxs adından düzəlmışdır. Tarixi qaynaqlarda *Babur* adının *Bəbir* paralelinə rast gəlinir. *Babur* şəxs adını daşıyanlardan biri Əmir Teymurun sevimli nəvəsi, Hindistan Türk İmperatorluğunun qurucusu və yaradıcısı olmuş Babur şahıdır (1463-1530). Babur şah 38 il hökmranlıq etmişdir, “*Baburnamə*” əsərinin müəllifidir. Azərbaycan türklərində *Bəbir*, qazax, özbək, qırğız, qaraqalpaq, uyğur, türkmən və türk dillərində *Babur* şəklində işlənir. Bəzi dilçilər bu sözün fars mənşəli olduğunu iddia etsələr də, bunun heç bir elmi əsası yoxdur.

Bəbir və *Babur* adları öz adını *bəbir//babur* adlı pələngə oxşayan, pişikkimiləri fəsiləsinə daxil olan yırtıcı vəhşi heyvandan almışlar. Sonuncu ad birincilərdən da-ha qədimdir.

Ermənicə *bəbir//babur – inzaryuts* deməkdir.

80. Badalyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Bədəl* şəxs adından *ə-a* əvəzlənməsi ilə düzəldilmişdir. *Bədəl* şəxs adı əvəz, *qarşılıqlı*, *dəyişilməz* mənaları bildirir. Ad ərəb mənşəli olsa da, ermənilərə Azərbaycan və Anadolu türklərinin dilindən keçmişdir.

Ermənicə “*bədəl*” (əvəz) – *kuys* deməkdir və ermənilər arasında Kuysyan soyadına rast gəlinmir.

81. Badiryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Bədir* şəxs adından *ə-a* əvəzlənməsi ilə düzəldilmişdir. İslamiyyət-

dən sonra bu şəxs adı ərəblərdən türklərə keçmiş, sonralar isə qonşuluqda və birlikdə yaşayan ermənilər tərəfindən türk dilindən əxz edilmişdir. *Bədir – on dörd gecəlik ay, bütöv ay* mənalarını bildirir.

Erməni dilində *bədir* (*ay*) zaman etibarilə ilin on iki hissəsindən birinin adını daşıyan mənasında “*amis*”, planet kimi isə “*lusin*” deməkdir. Lakin ermənilərdə nə Amisyan, nə də Lusinyan soyadlarına rast gəlinmir.

82. Bağbanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki peşə, sənət bildirən türkmənşəli *bağban* sözündən düzəlmüşdir. Dili-mizdə bağçılıqla məşğul olan adama *bağban* deyilir.

Bağban isə *bağ* sözündən və peşə, sənət bildirən -*ban* şəkilcisiindən düzəlmüşdir.

Bağ ermənicə *ayqi*, *bağban* isə *ayqiqorts* deməkdir.

83. Bağdadyan.

Bu erməni soyadı *Bağdad* şəxs adından düzəlmüşdir. Öncə şəhər kimi tanınan və əsası 762-ci ildə xəlifə Mənsur tərəfindən qoyulmuş Bağdad şəhər adının mənası “Allahın hədiyyəsi”, “Allah tərəfindən verilmiş” deməkdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Bağdad şəhərinin adı Bağdad şəxs adından çox qədimdir. Azərbaycan türkləri arasında bu adı əsasən qadınlar daşıyır.

84. Bağdasaryan (Bağdasarov).

Bu erməni soyadı “*bağ+da+sar*” komponentlərin-dən düzəlmüş *Bağdasar* şəxs adından düzəlmüşdir. Bizcə,

Bağdasar şəxs adı “*bağ*” isminin yerlik hal forması olan *bağda* sözündən əmələ gəlmışdır. *Bağda* sözü cümlədə isimlə ifadə olunmuş yer zərfliyidir və harada? sualına cavab verir. *Sar* isə fars mənşəli sözdür və ov quşu deməkdir. Onda Bağdasar şəxs adının mənasını *bağda sar*, yəni *quş, ov quşu* kimi izah etmək olar. Şübhəsiz ki, bu yozumun daha elmi izaha ehtiyacı var.

Ermənicə “*bağ*” – *ayqm, sar* (quş, ov quşu) isə *bvec* və ya *maraçurax* deməkdir. Bundan başqa, ermənicə “*sar*” – *dağ* deməkdir. Onda Bağdasar adını dağda bağ kimi açıqlasaq, bu heç bir məntiqə uyğun olmaz, çünkü heç kim dağda bağ salmır. Bağ əsasən dağtəyi düzənlilikdə, subasar yerlərdə salınır.

Əslən Dağlıq Qarabağdan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanları D.A.Bağdasaryan, M.S.Bağdasaryan bu soyadı daşıyırlar.

85. Baxaduryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *bahadur* sözündən yaranmış *Bahadur* şəxs adından düzəlmüşdür. Öncə bahadur sözü *qəhrəman, igid* mənalarda işlənmiş, sonralar şəxs adı kimi qəbul edilmişdir.

Bəzi alımlarımızın Bahadur şəxs adını fars mənşəli hesab etməsinin heç bir elmi əsası yoxdur. Türk dillərində bu sözə *bahadur, baqatur, bahatur, bağatur* formalarında rast gəlinir.

Baxaduryan erməni soyadını Çingiz xanın görkəmli sərkərdələrindən olmuş Sabutay-Sabuday Bahaturun, Elxanilər sülaləsinin ən görkəmli nümayəndələrindən Əbu Səid Bahadur xanın (1316-1335) adları ilə müqayisə edə bilərik.

86. Baxtiyaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *bəxtiyar* sözündən yaranmış Bəxtiyar şəxs adından düzəlmışdır. Mənası *bəxti ad sahibinə yar olan, xoşbəxtlik və səadət içində yaşayan, ağgün, ağbəxt, taleyi üzünə gülən, bəxtli, bəxti üzünə gülən* deməkdir.

Cənubi Azərbaycanda *bəxtiyarılər* adlı köçəri qəbilələ birləşməsi və ya tayfası mövcud olmuşdur ki, zaman keçdikcə bu qəbilə adının da şəxs adına çevriləməsi tamamilə mümkünəndür.

Ruslarda türkmənşəli *Baxtin* soyadı isə, bizcə, felin *baxdı* keçmiş zaman formasından düzəlmışdır. N.A.Baskakov da Baxtin türkmənşəli rus soyadına əsasən *Baxtiyaryan* erməni soyadındakı “*baxtı*” komponentini qeyd etmişdir. Orta Asiya türkləri, tatar, başqurd və qazaxların dillərində *paxta – pambıq* və *pambıq mahlicina* deyilir. Anadolu türkləri *pambuk*, Azərbaycan türkləri isə *pambıq* deyirlər.

N.A.Baskakovun izahı, bizcə, səhvdir. O, “*baxta*” sözünün qədim İran və Xarəzm subtraktına aid olduğunu da güman etmişdir.

Biz qəti olaraq bu fikirdəyik ki, ermənilər *Baxtiyaryan* soyadını, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Bəxtiyar şəxs adından götürmüşlər.

Erməni dilində *bəxt/baxt – baxtı, yar* isə *yar* deməkdir. Hər iki komponent, bizcə, türkmənşəlidir, çünkü şəxs adında felin əmr forması olan *bax* feli iştirak edir.

87. Bakunts.

Bu erməni soyadı *-nts* erməni mənşəli soyad şəkilçisinin (*vi, lı, lı, lu, lü* şəkilçilərinin paralelidir) köməyi ilə

Baku sözündən düzəldilmişdir. Mənası *bakılı* deməkdir.

Tanınmış erməni sovet yazıçısı, əslən Zəngəzurun Gorus rayonundan olan *Aksel Bakunts* bu soyadı daşıyırıldı.

88. Baqiryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *bağır* sözündən yaranmış *Bağır* şəxs adından düzəlmüşdir.

Azərbaycan türkcəsində, türkmən dialektlərində, “*bağır*”, Səlcuqlu, Osmanlı və Anadolu türkcəsində “*bağur*”, uyğurlarda “*bağır*”, başqurdarda “*bəğir*”, özbək dilində “*bağır*”, *b-p* əvəzlənməsi ilə sarı uyğurlarda *pağır*, qaraim, kabardin-balkar və bəzi özbək şivələrində “*bağur*”, noqaylarda “*bavır*”, qazax, qaraqalpaq, tatar, başqurd və özbək şivələrində “*bavır*” formalarında rast gəlinir. Beləliklə, türk xalqlarının dialekt və şivələrində “*bağır*” sözünün *bağır//bəğir*, *bağıy//pağır*, *bavur//bavır* formaları sözün türk mənşəli olduğunu sübut edən dəlillərdir.

“*Bağır*” sözünün aşağıdakı mənaları vardır:

1. *qara ciyər* (yuxarıda adı keçən dillərdə, özbək dilindən *başqa*). Qara ciyərin *qara bağır* paraleli də məlumdur. Azərbaycanın Şəmkir, Tovuz və Qazax rayonlarında, Qərbi Azərbaycanın Qaraqoyunlu dərəsində həmisi qara ciyər əvəzinə *qara bağır* paraleli işlədilmişdir.

2. Azərbaycan türkcəsində *ürək* mənasında (“*bağrim sancı*”, yəni nə isə pis xəbər gələcəyini hiss etdim) işlənir.

3. türkmən, türk, Azərbaycan türkcəsi, qaraim, özbək və altay dillərində məcazi mənada – “*döş*”.

4. kabarda-balkar, qırğız, qazax və qaraqalpaqlarda qohum, qan qohumu mənası bildirir.

E.Sevortyan yuxarıda göstərilən formalara əsasən *bağır* sözünün “*bağ*” sözündən düzəlməsini iddia etsə də, bunun heç bir elmi əsası yoxdur. Çünkü “*bağır*” sözü “*bağ*” sözündən öncə yaranmışdır və türk dillərində müxtəlif formaları olsa da, təxminən eyni mənəni daşıyır.

V.Radlov “*bağırsaq*”, bəzi dialektlərdə “*bağarsaq*” sözünün *saq//siq* şəkilçisinin köməyilə “*bağır*” sözündən düzəldiyini qeyd etmişdir.

Bağır şəxs adı, *bağır* sözü və felin əmr formasında -k1 “*bağır*” omonim sözlərdir, lakin müxtəlif nitq hissələrinə aiddirlər.

Ermənicə “*bağır*” – *lyarq* deməkdir və bu dildə *Lyarqyan* soyadına rast gəlinmir.

89. Baqramyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Bəhram* şəxs adından ermənilər tərəfindən -əh komponetinin -aq-la əvəz edilməsi yolu ilə düzəldilmişdir. Erməni əlifbasında “h” boğaz samiti olmasına baxmayaraq, bu, adın etimologiyasını dəyişmək üçün edilən hiylədən başqa bir şey deyil.

Bəhram adı həm də “Avesta”da qələbə allahının adını bildirir. Biz *Bəhram* şəxs adına dahi türk şairi N.Gəncəvininin “Yeddi gözəl” poemasının qəhrəmanlarından olan *Bəhram Gurun* adında da rast gəlirik.

Boqran//Bəhram antropiniminə Əfqanıstanda da rast gəlinir.

Sovet İttifaqı marşalı İ.X.Baqramyan, əslən Şəmkir rayonundan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı M.A.Baqramyan bu soyadı daşımışlar.

90. Baqratyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *Baqrat* şəxs adından düzəlmışdır. Görkəmli rus türkoloqu N.A.Baskakov *Baqrim* şəxs adından danışarkən bu tipli (“*Baqr*” köklü) adların türk-qıpçaq sözü olan və bu gün də türk dillərində tez-tez müşahidə olunan *ürək*, *qəlb* anlamında “*bağır*” sözündən yarandığını açıq göstərmişdir (bax: N.A.Baskakov, səh.99). Azərbaycan dilindəki *Bağır* şəxs adı da həmin kökdəndir.

Tarixdən bildiyimiz kimi, *Baqratilər* Qərbi Azərbaycanda qədim və nüfuzlu knyaz sülaləsi olmuşlar. Bu sülalə haqqında ilk məlumat er. əv. I yüzilə aiddir. Torpaqlarının mərkəzi türk boylarınıн sıx məskunlaşlığı Şirak vilayəti olan *Baqratilər* erkən orta çağlarda Ərməniyə ərazisinin çox hissəsinə nəzarəti ələ almış, bölgənin ərəb işgali zamanı isə ərəblərə qarşı ciddi mübarizə aparmışlar. 1045-ci ildə Ərməniyəni işgal edən Bizans tərəfindən türkmənşəli *Baqratilər* sülaləsinin varlığına son qoyulmuşdur.

X-XI yüzillərdə gürcü çarı olmuş *III Baqratin*, IX-XIX yüzillərdə Gürcüstanda çar sülaləsi olan *Baqration*ların, həmin sülalədən rus generalı, 1812-ci il müharibəsi qəhrəmanı knyaz *P.İ.Baqrationun* və məşhur sovet ədəbiyyatşunası *A. V. Baqrinin*, XX yüzil bolqar şairi *Baqrayanın* soyadları ilə müqayisə oluna bilər.

91. Baqyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *bağ* sözündən düzəlmışdır.

Yeri gəlmışkən, erkən orta çağlarda Azərbaycanın

Araz çayı sahil torpaqlarında *Bağavan//Baqaran* adlı tərixi vilayət və şəhər də mövcud olmuşdur. Atropatenanın tərkibinə daxil olan bu vilayət haqqında bir sıra ərmən tarixçilərinin əsərlərində də bəhs edilmişdir.

Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Q.K.Baqyan həmin soyadı daşımışdır.

Bağdasar erməni soyadı da həmin kökdəndir.

92. Balabekyan.

Balabekyan soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *bala* və *bəy//bek* sözlərindən yaranmış *Balabəy* şəxs adından düzəlmışdır. Ermənilər arasında *Balabek* şəxs adı geniş yayılmışdır. *Balabəy/Balabek* şəxs adı *bala* (*kiçik, küçik övlad*) və türk dillərində müxtəlif formalarda, lakin eyni mənada işlənən titul, rütbə, mənsəb bildirən *bek//bəy* sözünün birləşməsindən yaranmış mürəkkəb şəxs addıdır.

Soydaşlarımız arasında *Balaca* şəxs adına da rast gəlinir.

93. Balasakanyan.

Balasakanyan erməni soyadı Sakasenada *Balasa-qan*, Orta Asiyada qədim *Balasaqun* şəhərlərinin adı ilə müqayisə edilə bilər. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Qafqazdan Orta Asiyaya qədər böyük bir ərazi-də sak türk etnosu yaşamışdır.

Balasaqan toponominə ilk dəfə eramızın III yüzilində rast gəlinir. Saklar (qədim türk dilli etnosdur) Kaspianaya gəldikdən sonra isə bu əyalət Balasakan (Türkcə *pala – düzənlilik*) adlanmışdır. V.V.Radlova görə də *Balasaqan* etnotoponimi sak etnosunun adından düzəlmışdır, məna-

sı sak düzənlüyü (Mil-Muğan düzənləyini əhatə edir) deməkdir. Sonuncu dəfə bu etnotoponimin adını *Balasakan* formasında XIII yüzil müəllifi Yaqt Həməvi çəkmişdir.

94. Balasanyan.

Balasanyan erməni soyadı türkmənşəli *bala* və *san* komponentlərindən əmələ gəlmış mürəkkəb *Balasan* sözündən düzəlmüşdür. Addakı *-san* komponenti *Hasan* şəxs adındandır və *Balahasan* şəxs adının eynidir.

Bəziləri Balasan şəxs adının qədim *balasiç* türk etnosunun adından düzəlməsini iddia edirlər. Bizcə, bu fərixiyə ağlabatan deyil.

Azərbaycan SSR Xalq artisti M.C.Balasanyan bu soyadı daşıyır.

95. Balayan.

Balayan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *bala* sözündən yaranmış Bala şəxs adından düzəlmüşdir. Erəmnicə “*bala*”ya *balik* deyirlər. Bizcə, *balik* sözü də *bala* sözündən elizya hadisəsi və əzizləmə-kiçiltmə mənası bildirən türk mənşəli sözdüzəldici şəkilçinin köməyilə düzəlmüşdir.

Bala sözündən mürəkkəb şəxs adlarının düzəlməsində söz əvvəlində və söz sonunda istifadə edilir. Məsələn, Balahüseyin, Balaqardaş, Baladadaş, Hüseynbala, Ağabala, Atabala, Balayan soyadını Balayev soyadı ilə müqayisə etmək olar.

Erməni şovinist yazarı Zori Balayan, əslən indiki Goranboy rayonundan olan Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Q.Ş.Balayan bu soyadı daşıyırlar.

96. Balian.

Qədim türk onomastikasında *Bal-Toğan Tutuqnun* şəxs adına rast gəlinir. Zaman kecdikcə həmin adda rast gəlinən “bal” komponenti Azərbaycan dilindəki *Balı* şəxs adına çevrilmişdir. Erməni dilində “i” saiti olmasına baxmayaraq, onu incə “i” saiti ilə əvəz etmiş və *Balian* soyadını düzəltmişlər. Balı şəxs adını Anadoludakı *Balıkəsir* antroponimi, *Balyev* soyadı ilə müqayisə etmək olar.

M.Kaşqarlı “bal” sözünü bütün türk xalqlarında və oğuzlarda qədim türk sözü kimi vermişdir. *Balian*, *Balı*, *Balyev* və *Balıkəsir* sözlərindəki “bal” komponentinin ərzaq məhsulu olan “bal” ilə əlaqəsinin olduğunu iddia etmək çətindir. F.Mikloşic monqol dilində işlədilən “bal” sözünün türk mənşəli olduğunu qeyd edir. *Balı* şəxs adının paralelinə “*arı bali*”, “*qaratikan bali*”, “*cökə bali*” və s. birləşmələrdə rast gəlinir. İ.Kalevi və M.Ryananen “bal” sözünün Hind-Avrona mənşəli olduğunu iddia edirlər. İ.Kalevi qeyd edir ki, “bal” sözü yunan dilində eyni mənada işlənən “mal” (*m-b* əvəzlənməsi) sözündən düzəltmişdir. Lakin onun bu iddiasının heç bir elmi əsası yoxdur, çünki türk xalqlarında əsl mənasında işlənən “mal” sözü var və “bal” sözünün ondan düzəlməsini iddia etmək yersizdir.

Rumınlarda türkmənşəli *balitez*, *balyeməz* sözləri indi də işlədir. Lakin rumın dilində tərkibində “bal” komponenti olan “*balyeməz*” sözü də rast gəlinir. Lakin sonuncunun “bal” sözü ilə heç bir qohumluq əlaqəsi yoxdur və rumınlardan iricanlı topa “*balyeməz*” deyirlər.

“Bal” sözündən -*lı* şəkilçisinin köməyilə *Ballı* şəxs adı, *Ballıca* qaya toponimi düzəltmişdir.

97. Baratyan.

Baratyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *barat* sözündən yaranmış *Barat* şəxs adından düzəldilmişdir. Dilimizdə “*barat*” sözü bank və ya poçt vasitəsilə göndərilən *pul* və *qəbz*, *vəsiqə*, *təhvil* sənədi mənalarında işlənmişdir.

Əvvəller müsəlman təqvimində Ramazan, Aşur, Səfər, Məhərrəm, Qasım və s. ay adları ilə bərabər, *Barat* adı da olmuşdur və bir ehtimala görə də dilimizdəki *Barat* şəxs adı məhz bu Baratdan yaranmışdır.

Baratyan soyadını ruslarda və Azərbaycan türklərindəki *Baratov* soyadı ilə müqayisə etmək olar. Gür-cülərdə Baratişvili, ruslarda Baratinski soyadları da *Barat* şəxs adından düzəlmüşdir. N.A.Baskakov Baratov və Baratinski soyadlarını türk mənşəli hesab etmişdir.

98. Barxudaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki farsmənşəli *bərxudar* sözündən yaranmış *Bərxudar* şəxs adından ə-a əvəzlənməsi ilə düzəldilmişdir. Dilimizdə *bərxudar* sözü aşağıdakı mənalarda işlənmişdir:

1. istifadə edən, xeyir görən, faydalanan;
2. xeyirli bir işin mükafatına nail olan;
3. xoşbəxt olan, həyatdan ləzzət alan.

99. Barseqyan.

Bu erməni soyadı türk mənşəli *Barsak* sözündən düzəlmüşdir. *Bars* və *an* komponentlərindən ibarət olan bu şəxs adının Krim tatarları və başqurdularda “*ak bars*” və onun paraleli olan “*akbar*” qarşılığı var.

“Bars” isminin *Bəbir* və *Babur* paraleli də müxtəlif türk dillərində işlənir. *Barsak*, bizcə, öncə saklar, sonralar isə albanlarda tayfa və ya qəbilə birləşməsi olmuş, albanlar erməniləşdirilən zaman ad və soyad kimi işlədilmişdir. Azərbaycan ərazisində sak, qaşqay, arsak, varsak, basil və tapur türk tayfa və qəbilə birləşmələrinin yaşadığını M.Seyidov da qeyd etmişdir. Bizcə, belə tayflardan biri də *barsak* türk qəbiləsi olmuşdur və ya “*varsak*” etnosunun adı *v-b* əvəzlənməsi ilə “*barsak*” şəklində salınmışdır.

“Bars” sözünə Şəmkir rayonu ərazisindəki keçmiş *Barsum* kəndinin adında da rast gəlinir.

V.Banq “bars” sözünün türk mənşəli olduğunu L.Budaqovdan öncə qeyd etmişdir. O, “bars” sözünün iki isimdən “bar” (qaraqaş və altay dillərində) və “üs” (yakut dilində), ondan isə “ü” saitinin düşməsi ilə “bars” sözündən düzəlməsini iddia edir.

E.Sevortyan qeyd edir ki, ən yaxşısı “bars” sözünün qaraqaş və altay mənşəli *bar//par* sözləri ilə izah etməkdir. Deməli, E.Sevortyan da “bars” sözünün türk mənşəli olduğunu təsdiq edir.

Türkmən, türk, qaraim, qumıx, qırğız, tatar, uyğur dialektlərində *bars*, qazax, qaraqalpaq dillərində *barış*, sarı uyğurlarda *b-p* əvəzlənməsi ilə *parış* (*mars*, *parsı*), *bares* şəklində işlənir.

“Bars” sözü aşağıdakı mənalara malikdir:

1. Qaraim, uyğur və altay dialektlərində – “*pələng*”;
2. türkmən, qaraim, qırğız, qazax, qaraqalpaq, tatar, sarı uyğur və bəzi altay dialektlərində – “*bars*”;
3. Azərbaycan türkcəsində – “*bəbir*”, özbək və bəzi türk dillərində – “*babur*”;
4. qaraim, tarakay, Krim tatarlarının dilində ələ öy-

rədilmiş və ovda istifadə olunan heyvan, panteranın kiçik növü;

5. türk, qaraim, Krım tatarları və uyğur dialektlərində – “*leopard*”;

6. şərqi türklərdə – “*vaşaq*”;

7. qaraim və koybal dillərində – “*şir*”;

8. türk dillərində pələngə oxşayan yırtıcı heyvan;

9. *yaquar*;

10. xüsusi isim kimi şəxs adı;

11. tayfa və ya qəbilə adı.

Bars şəxs adına Salgur atabəyliyi zamanında Sır-Dərya boyundan qopan türkmən dalğasının başında duran Məngü Barsın (1132-1158) soyadında rast gəlirik.

Türkmənşəli rus soyadı Baburinlə müqayisə edilə bilər.

100. Basdurmacyan (Pasdurmacyan).

Hər iki soyad türkmənşəli *basdırma* ismindən peşə, sənət bildirən -çı sözdüzəldici şəkilçisinin köməyilə eliziyə hadisəsi nəticəsində düzəldilmişdir. Birinci soyaddakı cingiltili “*b*” samiti qarşılığı kar “*p*” ilə əvəz edilmiş və *Pasdurmacyan* soyadı düzəldilmişdir.

Barseqyan soyadında olduğu kimi, Basdurmacyan soyadında da “*bars*” komponentinin iştirakı ehtimalı istisna deyil. İbn Şəddadın Sultan Baybars haqqında yazdığı (1260-1277) “*Baybars*” tarixi əsərində də həmin komponentə rast gəlinir. Sultan Baybars Misir sultanı, türk məmlükələrinin hökmdarı olmuşdur.

Lakin İspaniyadakı Barselona şəhərinin və eyni adlı futbol klubunun adındakı “*bars*” sözünün necə gedib oraya çıxmazı haqqında söz demək çətindir. Belə bir eh-

timal var ki, bu söz Hun hökmdarı Atıllanın Avropanı istila etməsilə bağlıdır.

101. Basiryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türk mənşəli *bas* felinin əmr formasından felin indiki zaman bildirən *-ır* şəkilçisi vasitəsi və *1-i* əvəzlənməsi ilə düzəldilmişdir.

Bas felindən *basır*, *basırdı*, *basar*, *basmaq*, *basmışdıq*, *basdı*, *basacaq*, *basacaqdır* fel zamanları, *basma*, *basmaçı*, *baskak* isimləri düzəltmək olar.

Bas komponentinə *Basarkeçər* rayonunun, *Baskal* kəndinin, İraqda *Bəsrə* şəhərinin adında rast gəlirik.

Orta Asiyada kommunistlərin müstəmləkəçilik siyasətinə qarşı rus ordusuna qarşı vuruşan mücahidlərə *bas* felindən düzəlmüş *basmaçı* adı vermişdilər. Həmin komponentə görkəmli türkoloq Baskakovun soyadında da rast gəlirik və soyaddakı *bas* komponenti özünün əsl mənasında işlənmişdir.

“Kitabi Dədə Qorqud” dastanında *Basat* surətində də *bas* komponentinə rast gəlirik.

102. Başiryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Bəşir* şəxs adından düzəlmışdır. Ərəb dilindən dilimizə keçən *bəşir* sözünün mənası *muştuluqçu*, *gözaydınlığı verən*, *xoşxəbər*, *müjdəçi* deməkdir. İslamiyyətdən sonra bu şəxs adı ərəblərdən türklərə, türklərdən isə ermənilərə keçmişdir.

Məhəmməd peyğəmbərin əshabələrindən (tərəfdarlarından) birinin adı *Bəşir* olmuşdur.

103. Batikyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “bat” felindən yaranmış *batıq* sözündən düzəlmüşdir.

Türk dillərində “bat” feli aşağıdakı mənalarda işlənir: suya batmaq, dalmaq, yorğan-döşəyə batmaq, qərq olmaq (örtülmək), palçığa, qara batmaq, tuvalılarda alçalmaq, batmaq (qırılmaq, acıdan, soyuqdan), var-yoxdan çıxməq, müflis olmaq, qana batmaq, susuzluqdan batmaq, mal-qaranın, qoyun-quzunun, toyuq-cücənin batması (xəstəlik və ya təbii fəlakət nəticəsində məhv olması), qaqaуз, türk və Azərbaycan türkcəsində binanın batması (çökəməsi), bütün dil və dialektlərdə səma cisimlərinin batması (Ay batdı, ulduz batdı, Gün batdı) və s.

Möhtəşəm Qızıl Orda dövlətinin yaradıcısı və qurucusu Batı xanın adının “bat” felindən düzəlməsi, bizcə, daha ağlabatandır. Anadolu türklərində “batı” sözü *qerb* sözünün sinonimi kimi işlədir.

Batikyan erməni soyadını ruslarda Batov, Baturin, ukraynalılarda Batyuk, Batır, özbəklərdə Batirov soyadları ilə müqayisə etmək olar.

104. Bayburtyan.

Bu erməni soyadı türk mənşəli *Bayburt* adından düzəlmüşdir. *Bayburt* qala-şəhəri Musa Xorenlidə *Baybert*, “Kitabi-Dədə Qorqud”da isə *Bayburt* şəklində öz əksini tapmışdır. *Bayburt* Türkiyədə Ərzincan yaxınlığında qədim qala adıdır. Qərbi Azərbaycanın Vedibasar mahalının Millidərə bölgəsində də *Bayburt* adlı qədim bir qala-şəhər olmuşdur. XIX yüzildə Qars dairəsində və Tiflis quberniyasının Borçalı qəzasında da *Bayburt* adlı kənd-

lər qeydə alınmışdır.

XIX-XIX yüzillərdə Türkiyədən Cənubi Qafqaza köçüb gələn ermənilər arasında xeyli sayıda bu ölkənin Bayburt şəhərindən gələnlər də olmuşdur. Görünür, onlar özlərinə Bayburtyan soyadını götürməklə Bayburtlu olmalarını soyadlarında yaşatmaq istəyiblər.

Bayburt toponiminin özü isə təmiz türkçədir və qədim türk dilində “*bəy qalası*” anlamına gəlir.

105. Bazirqanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilində *tacir, sövdəgar* mənaları bildirən fars mənşəli *bəzirgan* sözündən ə-a və q-k əvəzlənməsi ilə düzəldilmişdir. Sənət və ya peşə bildirən “*bəzirgan*” sözü sonralar şəxs adı kimi işlənmişdir. Keçmişdə *karvanbaşı* mənasında da işlədilmişdir.

Ermənicə “*bəzirgan*”a *bazir* deyirlər. Lakin ermənilərdə Baziryan soyadına rast gəlinmir.

106. Bekzadyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilində titul, mənsəb, rütbə bildirən türkmənşəli *bəy//bek* sözünə soyadı düzəldən fars mənşəli -zadə şəkilçisi əlavə edilməklə əmələ gəlmış *bəyzadə* sözündən yaranmış *Bəyzadə* şəxs adından düzəlmüşdir. Mənası “*bəy oğlu*”, “*bəy nəslindən olan*” deməkdir.

Sovet dövlət və partiya xadimi A.A.Bekzadyan həmin soyadı daşımışdır.

107. Beqlaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilində titul, mənsəb, rütbə bildirən türkmənşəli *bəy//bek* sözünə -*lər* cəm şəkilçisi əlavə edilməsi ilə əmələ gəlmış *Bəylər* şəxs adından düzəldilmişdir.

Öncə müraciət, xitab şəklində, zaman keçdikcə şəxs adı kimi işlənməyə başlamışdır.

Azərbaycan türkləri arasında *Bəylər* şəxs adı bu gün də geniş yayılmışdır.

108. Blbulyan.

Bu erməni soyadı *bülbül* quşunun adından götürülmüş *Bülbül* şəxs adından birinci hecadakı “ü” saitini atmaq, ikinci hecadakı “ü” fonemini isə “u” qalın saiti ilə əvəz etmək yolu ilə *Blbul* formasına salmaqla düzəldilmişdir.

Bülbül – özünün ecazkar səsi ilə qəlbləri riqqətə gətirən, valeh edən quşdur. Onun birinci vətəni Kanar adaları olduğuna görə ruslar *solovey* adı ilə yanaşı, *kanareyka* sözünü də işlədirirlər. Rəngi sarı, sarı-narıncıdır. XV yüzildə *bülbül* Avropa ölkələrinə getirilmiş, oradan isə Asiyaya yayılmışdır. *Bülbül* sözünə dilimizdə “sarı bülbül”, “xarıbülbül” (gül adıdır) söz birləşmələrində rast gəlinir.

Xalqımızın ölməz sənətkarı, istedadlı müğənni, SSRİ Xalq artisti Murtuza Məşədirza oğlu Məmmədovun təxəllüsü Bülbüldür.

109. Boryan.

Boryan soyadı altay mənşəli “boro” sözündən düzəldilmişdir. M.Seyidov qeyd edir ki, “boro” ya “boz”

anlamında işlənir, ya da eyniadlı etnosun adını bildirir.

Deməli, ermənilərin söykökündə altay mənşəli türk “boro” etnosu da iştirak etmişdir. *Boro* etnosundan törəmiş *Boryan* (eliziya hadisəsi ilə düzəlmüşdir) soyadlı ermənilərin əcdadları olmuş türk-qıpçaqların bir hissəsi eramızın IV yüzilində Mamuk (Mamik) və Konakla birlikdə ermənilərin tərəfinə keçmiş və erməniləşdirilmişlər.

“*Boro*” etnosunun adına başqurdılarda *Boro-noymán*, moğollarda *Boro-tokan* qədim türk tayfalarının, Əfqanıstan ərazisində isə *Tora-Bora* toponiminin adlarında da rast gəlirik.

“26 Bakı komissarları”ndan biri olan A.A.Boryan, onun qardaşı, dövlət və partiya xadimi B.A.Boryan, erməni sovet şairi Q.M.Boryan bu soyadı daşımışlar.

110. Budaqyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *Budaq* şəxs adından düzəlmışdır. Ağac və kolların gövdəsindən ayrılan şaxəyə *budaq* deyilir. *Budaq* sözü *Budaq* şəxs adından daha öncə yaranmışdır. Türk dillərində *budaq*, *budak*, *butaq* formaları vardır və eyni mənənə bildirir.

Məşhur türkoloq alim Lazar Budaqovun, akademik *Budaq* Budaqovun, akademik Zərifə Budaqovanın soyadları ilə müqayisə oluna bilər.

Erməni dilində “*budaq*” – *vıdaq* kimi tərcümə edilir ki, bu da *budaq* sözünün erməniləşdirilmiş formasından başqa bir şey deyil. Bundan başqa, ermənilər arasında *Vıdaqyan* soyadına rast gəlinmir.

111. Buniatyan (Buniyatov).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Bünyad* şəxs adından düzəldilmişdir. *Bünyad* şəxs adının kökündə, heç şübhəsiz, əsas, bünövrə, təməl, özül və başlangıç mənaları bildirən fars mənşəli *bünyad* sözü dayanır.

Azərbaycan türkləri arasında *Bünyad* və *Bünyadov* ad və soyadları geniş yayılmışdır. Akademik Ziya *Bünyadovun* və akademik Tuymur *Bünyadovun* soyadları ilə müqayisə oluna bilər.

Qərbi Azərbaycandakı tarixi abidələri tədqiq edən erməni alımlarından biri olan N.Q.Buniyatov bu soyadı daşıyır.

112. Burnazyan (Burnaşyan).

Hər iki erməni soyadı ekvivalentdir və *burun* sözündən düzəlmüşdir. *Burun* sözünün müxtəlif türk xalqlarının dilində aşağıdakı mənaları var: türkmən, türk, Azərbaycan türkcəsi, Krim tatarları, qaraim, qumıx, balkar, özbək və uyğur dialektlərində – “*burun*”, xivə, kuman, qırğız və bəzi altay dialektlərində *b-p* əvəzlənməsi ilə – “*purun*”; noqay və özbək şivələrində – “*burın*”; başqurd dilində – “*murun*”; lobnor dilində – “*muyun*”; qaquzlarda – “*burnu*”.

Yuxarıda göstərilən bütün formalarda “*burun*” əsas, (insan sıfətində qabağa çıxmış üzün bir hissəsində ki orqanın adı); türk qaquz, tatar və yakut dillərində isə “*dimdik*” (quşun) mənalarında işlənir.

“*Burun*” sözünün məcazi mənaları:

1. yer kürəsində buruna bənzər çıxıntılarının adı, məsələn, İynə burnu, Ümid burnu;

2. gəminin, qayığın, ayaqqabının (bütün növlərdə) burnu, çarığın, ütünün burnu və s.;
3. qumıxlarda – künc, döngə (küçənin, yolun döngəsi), tinin küncü və s.;
4. xortum;
5. nəyinsə ön, qabaq hissəsi, məkan daxilində irəli çıxmış hissə;
6. tatarlarda gənənin xortumu;
7. bitkilərdə itburnu, quşburnu və s.

U.Nemet, ondan öncə isə B.Munqaçı “burun” sözünün *bura* (iyləmək), V.Banq, Q.Ramstedt isə “bur” (iyləyib çüyləmək, axtarıb-tapmaq, burnunu hər yerə soxmaq, hər şeylə maraqlanmaq) felindən yarandığı fikrini irəli sürürlər.

Burun sözü türk dillərində sözdüzəldici şəkilçilərin köməyi ilə söz yaradıcılığında da fəal iştirak edirlər: burunduq(-duk), buruntaq(-daq), burunlux(-luq, -luk), burunsalık sözlərinin varlığı “burun” sözünün turkmənşəli olmasına sübut edən dəlillərdəndir.

Ruslarda turkmənşəli Burnaşov və Brunov soyadları ilə müqayisə etmək olar.

Ermənilər buruna “kit” deyirlər və onlarda Kityan soyadına rast gəlinmir.

113. Burutyan (Brutens).

Bu erməni soyadları “burut” türk tayfa adından düzəldilmişdir.

Altaylarda qədim turkmənşəli “burut” tayfa və ya qəbilə birləşməsinin adı çəkilir. Bu tayfadan kimlərinsə eramızın IV yüzilində ermənilərin tərəfinə keçməsi şəksizdir. Deməli, ermənilərin soykökündə qədim türk *burut* tayfası da iştirak etmişdir.

İkinci erməni soyadı da “*burut*” etnonimindən birinci hecadakı “*u*” saitini atmaqla düzəlmüşdir.

114. Çağaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *vaxt*, *zaman*, *an* anlamı verən *çağ* (c-ç əvəzlənməsi ilə) və *igid*, *mərd*, *ərən* mənasında işlədilən *ar//ər* sözlərindən düzəlmüşdir. *Çağ* sözünə *axşam çağı*, *səhər çağı*, *günorta çağı* söz birləşmələrində də rast gəlirik.

Əsl mənası, bizcə, “*zamanın, vaxtin, çağın, dövrün igidi*”, “*zəmanəsinin qorxmaز adımı*” deməkdir.

Başqa bir ehtimala görə, eramızın II yüzilində Al-baniyaya gəlmış türk bulqarların bir boyunun adı *çakar* olmuşdur. Güman ki, albanlar bu soyadı bulqarların *çakar* boy adından almış, albanlar erməniləşdirildikdən sora ç-c, k-c əvəzlənməsi ilə *Çağaryan* soyadı düzəlmüşdir.

Çakar sözünə Qaraqoyunlu əmiri Bistam Çakırın adında da rast gəlinir.

115. Cahanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilində *dünya*, *aləm* mənası bildirən fars mənşəli *cahan* sözündən əmələ gəlmiş *Cahan* şəxs adından düzəlmüşdir. Cahan şəxs adını həm kişilər, həm də qadınlar daşıyırlar. Məsələn: Cahan xanım, Cahan şah və s.

116. Cahangiryan.

Bu erməni soyadı *dünya*, *aləm* mənası bildirən fars mənşəli *cahan* sözündən və -*gir* komponentindən əmələ

gəlmiş *cahangir* ismindən yaranmış *Cahangir* şəxs adından düzəlmüşdir.

Cahangir sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. dünyani tutan, dünyani fəth edən, fateh;
2. qüdrətli padşah, hökmdar.

Cahangir adı ilk dəfə böyük türk sərkərdəsi Əmir Teymura verilmişdir.

Görkəmlı Azərbaycan bəstəkarı *Cahangir Cahangirovun* adı və soyadı ilə müqayisə oluna bilər.

117. Calalyan.

Bu erməni soyadı *böyüklük, ucalıq, alilik, şan-şöhrət, gözəllik* anlamlarında olan ərəb mənşəli *cəlal* sözündən yaranmış *Cəlal* şəxs adından düzəlmüşdir.

Yeri gəlmişkən, bu ada XIII yüzildə Dağlıq Qara-bağdakı xaçpərəst sakların knyazı olmuş Qazan Calalın soyadında da rast gəlirik.

Ermənilər Qazan Calalın adını mənbələrdə “Qasan Calal” kimi yazmış, biz isə öz “müsəlman təəssübkeş-liyimizlə” onu “müsəlmanlaşdıraraq” “Qasan”ı “Həsən” kimi tərcümə etmiş, faktiki olaraq Qazan türk adını itirmiş, bununla da erməninin dəyirmanına su tökmüşük.

118. Camalyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki fars mənşəli *camal* sözündən yaranmış *Camal* şəxs adından düzəlmüşdir. Fars dilindən alınma olan “camal” sözü dilimizdə *üz, üz gözəlliyi* anlamlarında başa düşülmüş, xüsusilə poeziyamızda geniş istifadə olunmuşdur.

Bu soyadı daşıyanlardan biri – A.Camalyan XX yüzyilin əvvəllərində türk qanına susamış erməni cəlladlarından olmuşdur.

119. Canibekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki fars mənşəli *can* və titul, rütbə və mənsəb bildirən türkmənşəli *bek* (*bəy*, *bay*, *bey*, *biy*) sözlərindən yaranıb, “*bəyin canı*” mənasını verən *Canibəy* şəxs adından *i-i* əvəzlənməsi ilə yaranmışdır.

Can sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. dini etiqada görə, ölümlə vücuddan ayrılan qeyri-maddi varlıq, ruh. – *Hələ canı var. Çixmayan cana ümid çoxdur.*

2. həyat, varlıq: canını qoymaq, canını əsirgəməmək, canından qorxmaq. – *Vətən uğrunda canından keçmək.*

3. tab, taqət, hey. – *Səndə heç can yoxdur. Onda heç can qalmayıb.*

4. bədən. – *Canım ağriyir. Canına üzütmə düşmək;*

5. adam, insan, fərd. – *Bulaqlar başına min bir can gəlir.* (Aşıq Şəmkir).

6. bir şeyin əsası, mahiyyəti, məğzi: işin canı, məsələnin canı, sözümün canı.

Aşağıdakı sabit söz birləşmələrinin komponenti ki mi də işlənir: can almaq, can atmaq, can bahasına, can bəsləmək, can vermək, can qoymaq, can damarı, can damarını tutmaq, canına baxmaq, canına qulluq etmək, canına qulaq asmaq, can yandırmaq, can gəzdirmək, canının hayına qalmaq, can üstə olmaq, can çəkmək, can çürütmək, cana dolmaq, cana doymaqla, cana yetirmək, cana gəlmək, cana göturmək, cana sinmək, candan-başdan keçmək, candan düşmək, candan eləmək, canı ağızına gəl-

mək, canı boğazına yiğilmaq, canı yanında qalmaq, canı qurtarmaq, canını xilas etmək, canı yanmaq, canı (canın, canınız) sağ olsun, canı sızıldamaq, canında hələ su var, canı suludur, canı üçün qorxmaq, canı çıxmaq. Canın çıxsın! Canı cəhənnəmə! Canım qurban! Canım sənə desin, canım üçün, canına vəlvələ düşmək, canına lərzə düşmək (üşütmə, uçunma. titrəmə), canına od salmaq, canına cəfa başmaq, canında az yoxdur, canında su var, canından bezər olmaq, canını boğazına yiğmaq, canın qoymağa yer axtarmaq, canını qurtarmaq, canını işə verməmək, canını çürütmək, canını sıxmaq, canını tapşırmaq, canını çölə atmaq, canının qeydinə qalmaq, canlara dəymək, yarı canlı olmaq və s.

Monqol-tatar sərkərdələrindən birinin adı məhz *Canı bəy* olmuşdur.

SSRİ təyyarəçi-kosmonavtı, aviasiya general məyoru, iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı V.A.Canibekovun soyadı ilə müqayisə oluna bilər.

120. Carçoqlıyan.

Bu erməni soyadının iki yolla düzəlməsi ehtimalı mümkündür:

1. *Carçoqlıyan* soyadı türkmənşəli *car* sözündən -çı sözdüzəldici şəkilçisi vasitəsi ilə yaranmış *carçı* və *oğlu* sözündən eliziya hadisəsi yolu ilə əmələ gəlmış *Carçoqlu* mürəkkəb şəxs adından düzəlmişdir. Keçmişdə hər hansı bir xəbəri xalqa çatdırmaq üçün yüksək səs tonuna malik olanlardan bəy, xan, sultan və şahlar tərəfindən *carçılar* təyin edilirdi. *Car* sözündən *car çəkmək* – elan etmək, hamiya bildirmək, bəyan etmək mənasında istifadə olunurdu.

2. İkinci ehtimala görə, bu soyad türk mənşəli *çər* (al-

ver, ticarət) sözündən -çi sözdüzəldici şəkilçisi vasitəsi ilə düzəlmış çərçi (xırda ticarət və alverlə məşğul olan, oba-oba gəzərək mal alıb-satan) və oğlu sözlərindən düzəlmış Çərçioğlu (eliziya hadisəsi ilə Çərçoglu) mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdir. Məsələn: Çərçi Əli, Çərçi Məlik və s.

Onu da qeyd edək ki, 1803-cü ildə rus qoşunları tərəfindən işğal edilmiş *Balakən-Car xanlığı* adında da car komponentinə rast gəlinir.

121. Cavadyan

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki əliaçıq, sə-xavətli adam anlamında olan ərəb mənşəli *cavad* sözündən yaranmış *Cavad* şəxs adından düzəlmüşdir.

Azərbaycanda tarixində Kür və Araz çaylarının qovuşduğu yerdə yerləşən *Cavad* adlı şəhər də olmuşdur. *Cavad* şəhəri Şirvan bəylərbəyliyinin əsas şəhərlərindən idi. *Cavad* şəhəri yaxınlığında eyni adlı bərə olmuşdur. XV yüzilin əvvəllərində Qaraqoyunu dövlətinin ərazisinə daxil olmuşdur, 1768-ci ildə Quba xanlığına daxil edilmişdir. XVIII yüzilin ortalarında *Cavad* şəhəri eyni adlı xanlığın mərkəzi idi. 1813-cü ildən Petropavlovsk, sonralar isə M.Ə.Sabirin şərəfinə Sabirabad adlandırılmışdır.

Dağlıq Qarabağdan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı L.B.Cavadyan bu soyadı daşımışdır.

122. Cavanyan.

Bu erməni soyadının Azərbaycan dilindəki gənc anlamında olan *cavan* sözündən yaranmış *Cavan* şəxs adından yaranması göz önündədir.

Ermənilərin bu soyadının VII yüzildə Alban ordusu-

nun baş komandanı olmuş Cavankonun adından heca düşümü ilə düzəlməsi fikri, bizcə, onların özlərini alban-lara bağlamaq cəhdindən başqa bir şey deyil.

Cavan şəxs adını tarixdəki *Çoban//Çaban//Zaban* şəxs adları ilə bağlamaq cəhdləri də, bizcə, özünü doğrultmur. Çünkü ermənilərdə ayrıca *Çobanyan* soyadı da mövcuddur.

123. Cəmqoçyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki bir şeyin ümumi sayını, miqdarını və toplusunu bildirən *cəm* və türk mənşəli *qoç* sözlərindən düzəlmış mələz soyaddır.

Cəm sözü dilimizdə həm yığışmaq, toplaşmaq mənasında, həm də bir və ya bir neçə ədədin üst-üstə gətirilməsindən hasil olan ədəd, toplanma mənasında işlədir.

124. Cigərxanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *ciyər* (bəzi şivələrdə *cigər*) və titul, rütbə və mənsəb bildirən *xan* komponentlərindən düzəlmüşdür. *Xanın ciyəri*, *xanın ürəyi*, *xanın qəlbi* anlamına gəlir. Soyadın ikinci elementi barədə tərkibində “*xan*” sözü iştirak edən soyadlarda geniş məlumat vermişik.

Ciyər – ağ ciyər və qara ciyər olmaqla bütün insan və heyvanlarda bədəndə yerləşən daxili orqanlardır. *Ağ ciyər* nəfəs alan və nəfəs verən bütün canlılarda döş qəfəsində yerləşən tənəffüs orqanı, *qara ciyər* isə insan və heyvan bədəninin öd hasil edən maddələr mübadiləsi ilə bağlı bir sıra mühüm prosesləri törədən, qarın boşluğunun sağ tərəfində sonuncu sağ qabırğanın altında yerlə-

şən orqandır. Birinci yə öfgə, ağa öfgə, ikinci yə *bağır*, qara *bağır* da deyirlər.

Sabit söz birləşmələrində:

- *ciyər eləmək* – ürək eləmək, ürəklənmək, cəsaprət etmək, qorx mamaq, çəkinməmək;
- *ciyərdolusu* – dərindən, ciyər dolusu nəfəs almaq;
- *ciyəri (bağrı) qana dönmək* – əhvalı pozulmaq, qanı qaralmaq;
- *ciyəri dağlanmaq (yanmaq)*, *ciyəri (od tututb) yanmaq* – acımaq, bərk pərişan olmaq, mütəəssir olmaq;
- *ciyərin yansın* – qarğış ifadəsi;
- *ciyəri yanmaq* – susuzluqdan ölmək;
- *ciyərinə od düşmək, ciyərini kabab eləmək, ciyərinin başı sökülmək (tökülmək)* – ürəkdən acımaq, halına yanmaq, ürəyi istəmək;
- *ciyərini çıxarmaq* – qisasını almaq, canına od salmaq.

Məşhur sovet kinoaktyoru Armen Cigərxanyan həmin soyadı daşıyır.

125. Cilavyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *cilov* sözündən *o-a* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Dilimizdə qoşqu ləvazimatının ağızlığa bənd edilmiş uzun hissəsinə, qayışdan ibarət olan və atı idarə etməyə xidmət edən hissəsinə *cilov* deyilir.

Ola bilsin ki, bu soyadı daşıyan ermənilərin əcdadaları Türk süvari qoşunları üçün *cilov* tikməklə məşğul olmuş və soyadlarını da bu peşə adından götürmüşlər.

126. Crbaşıyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *cır və baş* sözlərindən eliziya hadisəsi ilə düzəlmüşdir. *Cır* sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. insan əli ilə deyil, təbii yolla bitən, yabani, peyvənd edilməmiş: – *Meşədə çoxlu cir meyvə ağacları vardı;*

2. nazik, qıcıqlandırıcı: – *Uzaqdan o, cir səslə kimi isə çağırırdı.*

3. tez hirslenən, tez özündən çıxan, kəmhövsələ. – *O, çox cir adamdır.* Görünür, *cırtqoz* sözü də buradan yaranmışdır.

4. məcazi mənada: köntöy, yonulmamış, nahamvar, yönəmsiz.

Crbaşıyan soyadı da, görünür, sonuncu mənadadır və adamin yönəmsiz, zəif, xırda baş sahibi olması ilə əlaqədar əvvəl ləqəb kimi meydana gəlmiş, sonra soyada çevrilmişdir.

127. Cümşüdyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Cümsüd* şəxs adından düzəlmüşdir. Adın fars mənşəli *Cəmşid* sözündən əmələ gəlməsi ehtimal olunur. Çünkü *cəm* ilə *cüm* arasında dərin bir bağlılıq vardır. Belə ki, ərəb mənşəli *cümlə* sözünün (hamı, hamılıqla) məzmununda da cəmlilik, çoxluq özünü göstərməkdədir. Bu da belə söyləməyə əsas verir ki, *Cəmşid* və *Cümşüd* eyni adın birincidə fars, ikincidə isə ərəb transkripsiyasından başqa bir şey deyil.

Qədim İran şahlarından birinin adından götürülməsi ehtimal olunur.

128. Çalyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *çal* sözündən düzəlmüşdir. Görünür bu söz əvvəl ləqəb kimi işlənmiş, sonra soyadına çevrilmişdir.

Dilimizdə *çal* sözünün aşağıdakı mənaları vardır.

1. açıq-boz və ya tünd-boz rəng;
2. ağarmağa başlamış, dən düşmüş;
3. bitkisi az olan və ya heç olmayan, boz;
4. qoca, ahıl adam.

Bakıdan olan, Azərbaycan EA fizika İnstitutunun keçmiş əməkdaşı, elektrotexnika üzrə alim K.M.Çalyan bu soyadı daşımışdır.

129. Çaxmakçyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *çaxmaq//çakmak* ismindən düzəlmüşdir.

“Çaxmaq” sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. odlu silahlarda zərb mexanizminin hissəsi, yay;
2. keçmişdə çaxmaq daşını vurub qığılçım çıxararaq qovu yandıran çox bərk daş, yaxud dəmir (polad) parçası;
3. çaxmaq feli (ildirim, şimşək).

Bizcə, Çaxmakçı soyadı sözü fəlin “çax” əmr formasından feldən isim düzəldən -maq şəkilçisi vasitəsilə əmələ gəlmış *çaxmaq-çakmak* sözünə -çi sözdüzəldici şəkilçisi əlavə etməklə düzəlmüş çaxmaqçı (*çaxmaq düzəldən*) ismindən eliziya hadisəsi ilə yaranmışdır.

Çaxmaq və *tətik* sözləri ekvivalentdirlər.

Çaxmaq ermənicə *çxkal*, çaxmaqdaşı – *kaydkar*, çaxmaqçı – *çxqalvarpet* deməkdir.

130. Çaylakyان.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli çay sözündən və -*Jaq* sözdüzəldici şəkilcisinən düzəlmış *çaylak* sözündən yaranmışdır. *Çaylak* ismi *çaylaq* ismindən *q-k* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür. Lakin müxtəlif türk dillərində sözün *çaylak* formasının olması da nəzərdən qaćırılmamalıdır.

Çaylaq sözü *quru çay yatağı* anlamına gəlir.

Dilimizdəki *çaylaq* daşı söz birləşməsi də *quru çay yatağındakı çay daşı* mənasında başa düşülür.

Bu yerdə “*Çay gedər, çaylaq qalar*” məşhur Azərbaycan atalar sözünü də yada salmaq olar.

131. Ciçakyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *çiçək* sözündən yaranmış *Çiçək* şəxs adından düzəlmüşdir. *Çiçək* Azərbaycan türkləri arasında, əsasən, qız adı kimi yayılmışdır.

Çiçək sözü dilimizdə aşağıdakı mənalarda işlənir:

1. çılpaq və örtülü toxumlu bitkilərin ləçək və tacindan və erkəkciklə dışıcıkdan ibarət çoxalma orqanı;

2. çiçəkləri olan bitki, gül;

3. dəridə və selikli qışada qabarcıqlı sərgi və titrəmə, qızdırma şəklində təzahür edən, ağır keçən xəstəlik: çiçək çıxartmaq, çiçək xəstəliyi.

Sabit söz birləşmələrində: *çiçəyi çırtlamaq* – sevinmək, şadlanmaq, sevincək olmaq, kefi açılmaq.

Çiçəkyan erməni soyadı rus dilindəki türk mənşəli Çiçakov soyadı ilə ekvivalentdir. N.A.Baskakov bu soyadın türk dillərindən keçmiş *çiçək-çeçək* (gül, çiçək, qı-

zıl gül) sözündən düzəldiyini qeyd etmişdir.

Çiçək ermənicə *tsğğik* deməkdir və ermənilər arasında *Tssağıkyan* soyadına rast gəlinmir.

132. Çilinqaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki peşə, sənət bildirən fars mənşəli *çilingər* sözündən düzəlmışdır. Üçüncü hecadakı “*gər*” isə “*qar*” ilə əvəz edilmişdir, lakin bu əvəzlənmə sözün etimologiyasına təsir etməmişdir. Zarqaryan soyadına baxın!

Metaldan müxtəlif şeylər qayıran, düzəldən, quraşdırın və ya təmir edən ustaya dilimizdə *çilingər* deyilir. Çilingərdən *çilingərlik*, *çilingərxana*, yəni çilingərin iş yeri, emalatxanası sözləri düzəldilmişdir.

133. Çirinyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türk mənşəli *şirin* sıfatından yaranmış *Şirin* şəxs adından türk dillərində geniş yayılmış ç-s əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Şirin sözünün mənaları barədə Şirinyan soyadında ətraflı bəhs etmişik.

134. Çitçıyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki tükmənşəli *çit* sözündən peşə, sənət bildirən -*çi* sözdüzəldici şəkilçi-sinin köməyilə əmələ gəlmış *çitçi* düzəltmə ismindən yaranmışdır. Bu mənada, bu soyadın əsasında “*çit parça taciri*” anlamı durur.

135. Çobanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilində peşə, sənət bildirən türkmənşəli *çoban* ismindən yaranmış *Çoban* şəxs adından düzəlmüşdir.

Çoban – qoyun-quzu, keçi sürüsünü güdən, otaran, mühafizə edən adama deyilir.

Sabit söz birləşməsi kimi: “*çoban qoyunu qırxan kimi qırxmaq*”, yəni *var yoxunu əlindən almaq* mənasında işlədir.

Çoban sözdən *çobanlıq*, *çobanaldadan*, *çobanquşu*, *çobanaşı*, *çobanbayatısı*, *çobanovşarı* (*tütəkdə çobanların çaldığı xalq havası*), *çobanbozartması*, *çoban salatı*, *çoban kababı*, *çobanəppəyi* (*kəklik otuna oxşar yeyilən ot bitki*), *çobantoppuzu* (*çox illik ot bitki*), *çobantütəyi* sözləri düzəldilmişdir.

Çoban ermənicə *davaraz* deməkdir. *Davar* sözü də türkmənşəlidir. Çoban sözünün *Şaban*, *Şeyban* ekvivalentləri mövcuddur.

136. Çolakyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *çolak* ümumi ismindən yaranmış *Çolak* ləqəbindən düzəlmüşdir.

Türk dillərində bir qıçı qısa və ya şikəst olan, axsaq, topal (bəzən qolu şikəst olanlara da deyilir) insanlara *çolaq*//*çolak* deyilir.

Bizcə, *çolaq-çolak* sıfəti əvvəllər ləqəb, ayama kimi işlədilmiş, sonralar isə ermənilər tərəfindən soyad kimi götürülmüşdür.

137. Çörəkçyan.

Bu erməni soyadı müxtəlif türk dillərində *çörək*, *çurek*, *çürek*, *əkmək*, *əppək* variantlarında işlənən qida məhsulunun adından düzəlmüşdir. Erməni soyadında bu variantlardan Azərbaycan türkcəsindəki *çörək* variantının öz əksini tapması bir daha təsdiq edir ki, onlar bu soyadını məhz Azərbaycan türkcəsindən götürmüşlər.

Beləliklə, *Çörəkçyan* soyadı Azərbaycan türkcəsində işlənən *çörək* sözündən və ona qoşularaq peşə bildirən -çı sözdüzəldici şəkilçisindən eliziya hadisəsi ilə yaranmış *çörəkçi* sözündən düzəlmüşdir.

Çörək ermənicə *hats*, *çörəkçi* isə *hatsaqordz* deməkdir, lakin ermənilər arasında *Hatsyan* və *Hatsaqordzyan* soyadları yoxdur.

138. Çubaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki peşə, sənət bildirən türkmənşəli *cuvər* sözündən c-ç əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. Dilimizdə *cuvər* suvarma suyunu bölüşdürünen adama deyilir. Elə sözün kökündəki *cu* komponenti də qədim türk dillərində *su* deməkdir.

Çubaryan erməni soyadını *Çuvarov* soyadı ilə müqayisə etmək olar. Başqa bir ehtimala görə, soyad *suvar*/*subar* türk etnosunun adından *s-ç* və *b-v* əvəzlən-məsi ilə düzəlmüşdir.

Bu soyadın ruslarda *kəkil* mənasında işlənən *çub* sözü ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

139. Dabaqyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki peşə bildirən *dabbaq* ismindən “*b*” cingiltili samitinin düşməsi yolu ilə düzəlmüşdir.

Dəri aşilanın, onu sənaye üsulu ilə istehsal üçün həzırlayan mütəxəssisə *dabbaq* deyilir.

140. Dadamyan.

Dadamyan erməni soyadı *ulu ata*, *ulu baba* anlamına gələn türk mənşəli “*dədə*” sözü ilə mənsubiyət (1-ci şəxsin təki) bildirən -*m* şəkilçisinin birləşməsindən əmələ gəlmiş *dədəm* sözündən düzəlmüşdir. Ə-a əvəzlənməsi ilə isə “*dədə*” ismi “*dada*” şəklinə düşmüştür.

Dədə sözünün tarixi və yayılma arealı ilə bağlı Dadayan soyadından danışarkən bəhs etmişik.

Təkcə onu əlavə etmək istəyirik ki, erməni dilində “*dədəm*” sözü “*im hayr*” kimi tərcümə olunur, lakin ermənilərdə İmhayryan soyadı yoxdur.

141. Dadayan (Dadoyan).

Türklərdə “*dədə*” – *ulu ata*, *ulu baba* mənasında işlənir. “*Dədə*” sözündən *Dədə* şəxs adı əmələ gəlmiş, ə-a əvəz-lənməsi ilə isə ermənilər onu *Dada* şəklinə salmış və ondan türkmənşəli *Dadayan* erməni soyadı əmələ gəlmişdir.

Bizim er. əv. 820-ci ildə II Sarqonun hakimiyyəti dövründə Manna dövləti ərazisində *Dadi* əyalətinin adı çəkilir. *Dədə* sözünü *dadi* sözüylə müqayisə etmək olar. Bu soyadın türk mənşəli olmasını sübut edən dəlillərdən biri də “*dədə*” sözünün türk dillərindəki ulu əcdad anlamı və sufi təfəkküründəki mürşid statuslarıdır. Ötən yü-

zildə 1300 illiyini təntənə ilə qeyd etdiyimiz “Kitabi-Dədə Qorqud” eposundakı Dədə Qorqudun adındakı “Dədə” titulu da bu sıradandır.

Ermənilər “dədə”yə *hayr* deyirlər, lakin ermənilərdə Hayryan soyadı yoxdur.

Dadayan soyadını kabarda-balkarlardakı Dadiyev soyadı ilə müqayisə etmək olar.

142. Dağbaşyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türk mənşəli *dağ* və *baş* sözlərindən düzəlmüşdir.

Dağ sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. yer səthindən, dəniz səviyyəsindən həddindən artıq yuxarı, göyə tərəf qalxan səth, qayalıq, başı qarlı hündür yer;

2. dağ çəkmək, dağlamaq: *Yağla yağlayır, şıxlə dağlayır* (məsəl);

3. dağ yağı, ərinmiş yağı;

4. köç yeri, yaylaq: *Ellər aransız-daqsız qaldı*.

Baş sözü barədə Adabaşyan (Odabaşyan) soyadından danışarkən bəhs etmişik.

143. Dallakyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *dəllək* ismindən *ə-a* əvəzlənməsi yolu ilə düzəlmüşdir.

Dəllək sözü türk dillərinə ərəb dilindən keçmişdir və aşağıdakı mənalarda işlənir:

1. qan almaq kimi ara həkimliyi ilə məşğul olan adam;

2. sünnətçi;

3. bərbər;

4. kisəçi;
5. *dəllək kimi baş qırxmaq* – aldatmaq, aldadıb əlin-dəkiləri almaq, aldadıb var dövlətini ələ keçirmək.
Ermənicə “dəllək” – *varsavir* deməkdir, lakin ermənilərdə Varsaviryan soyadı yoxdur.

144. Damakyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *damaq* sözündən düzəlmüşdir. Dilimizdə işlənən *damaq* sözünün müxtəlif türk dillərində *damak/tamak/timaq/timak* formaları vardır. Azərbaycan türkcəsində bu söz ağız boşluğunun üst tərəfi anlamında, ağız mənasında, atda və ulaqda xəstəlik adı kimi, kef, əhval, həvəs, ləzzət mənalarında işlənir.

Dilçilikdə bəzi səsləri tələffüz edərkən dilin damağa toxunması nəticəsində çıxan səsə də “*damaq səsi*” deyilir.

E.Sevortyan *damaq//damak* sözünü erməni dilinə ərəb dilindən keçmiş “*dimak*” sözü ilə eyniləşdirir, lakin bunun heç bir elmi əsası yoxdur və onda bu soyad “Damakyan” deyil, “Dimakyan” olmalı idi. Lakin ermənilərdə belə bir soyada rast gəlinmir.

Ərəb dilində *dimaq* sözü *beyin*, *damaq* isə *kef*, *əhval*, *həvəs* mənaları daşıyır. *Damağı yoxdur*, yəni kefi yoxdur, *damağı çağ*, yəni kefi kök mənalarında işlənir.

Bizcə, türk mənşəli *damaq//damak* sözünün ərəb mənşəli dimak sözü ilə birbaşa qohumluq əlaqəsi yoxdur.

145. Damırçyan (Demirçyan).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*dəmir*” sözündən və peşə, sənət bildirən -çı şəkilcisiindən

yaranmış *dəmirçi* sözündən *ə-a*, *e-a* əvəzlənməsi və eliziyə hadisəsi yolu ilə düzəldilmişdir.

Azərbaycan ərazisində xeyli sayda *Dəmirçilər* adlı kəndlər qeydə alınmışdır.

“*Dəmir*” sözünün türk dillərindəki paralelləri və mənaları barədə Damiryan erməni soyadından danışarkən bəhs etmişik.

Ermənicə “dəmirçi”yə *darpinos* deyirlər. Bizcə, *darpinos* sözü yunan mənşəlidir.

146. Damiryan.

Damiryan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*dəmir*” sözündən əmələ gəlmış *Dəmir* şəxs adından düzəlmüşdir. Müxtəlif türk dillərində “*dəmir*” sözünün aşağıdakı paralelləri vardır:

1. türk, türkmən, Azərbaycan türkcəsi, qaqauz, Krım tatarları, Krım tatarlarının qaraim şivəsi, qaraqalpaq və tuva dillərində – *dəmir//demir*;

2. qumix, balkar, qırğız, noqay, qaraqalpaq və özbək dialetlərində – “*temir*”, yakutlarda – “*timir*”, başqurd, və tatarlarda – “*timir*”, “*timur*”;

3. altay dialektlərində – “*timer*”, bəzi türk dillərində – “*demür*”, qədim uyğur, çağatay və şərq türklərində – “*tümür*”, çuvaş dilində – “*timyor*”, uyğurça – *tömür*, *tümü*, *tümür*, altaylarda – “*debir*”, “*tebir*”, “*tevir*”.

Qədim Gültiqin abidələrində *Temir qapı* (Dəmir qapı Dərbənd) kimi qeydə alınmışdır. Bəzi türkşünaslar *dəmir//temir* sözünü XI yüzilə aid edirlər, guya həmin yüzilə qədər nə türklər, nə də onların dili olmuşdur.

Lakin E.Sevortyan onların fikrini alt-üst edərək qeyd edir ki, *dəmir//temir* sözü telelərin dilində çox-çox

öncədən işlənmişdir.

Ermənicə “dəmir”ə *yerqat* deyirlər və erməni dilində Yerqatyan soyadına rast gəlinmir.

147. Danabedyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *dana* sözündən və -*bed* komponentindən düzəlmüşdir.

Dilimizdə *dana* sözü aşağıdakı mənalarda işlənir:

1. bir yaşdan iki yaşa qədər olan inək balası;
2. iri, yumru, qırmızı gavalı növü – danagavalı, danalobya, yəni iri dənəli lobya növü;

3. məcazi, mənada danabaş, yəni küt, tərs, höcət, yekəbaş adam, məsələn: danabaşın biridir, heç bir şeydən başı çıxmır; danabaşlıq etmək – yekəbaşlıq, tərslik, küt-lük, höcətlik etmək.

Dana sözünün qədim türk dillərində *bilikli*, *ağıllı*, *müdrık* mənaları da geniş yayılmışdır.

O ki, qaldı Danabedyan soyadına, bizcə, bu, *dana kimi*, *danaya* oxşar anlamlarında başa düşülməlidir.

“Dana”ya ermənicə *mozi* deyirlər. Lakin ermənilər-də Mozibedyan soyadına rast gəlinmir. *Danabedyan* soyadlı erməni millətçisi və faşisti ABŞ-da yaşayır, antitürk kimi tanınır, erməni və ingilis dillərində nəşr edilən “Armenian uikli” qəzetiinin baş redaktorudur.

148. Daraxçyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *daraq//darax* ümumi ismi ilə -çı sözdüzəldici şəkilçisinin birləşdiyi *daraxçı* sözündən eliziya hadisəsi ilə düzəldilmişdir. *Daraxçı* düzəltmə ismi peşə və sənət bildirir. Di-

limizdə *dara*, *daraq*, *daraqçı* – *daraq* düzəldən usta sözlərinə rast gəlirik.

Daraq sözü *tel darağı*, *saç darağı*, *yun darağı* söz birləşmələrinin tərkibində də işlənir.

149. Darziyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki peşə, sənət bildirən türkmənşəli *dərzi* sözündən ə-a əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür.

Dərzi sözünün dilimizdə *tikişçi* ekvivalenti də var.

150. Daşdemiryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *daş* və *dəmir* sözlərindən yaranmış *Daşdəmir* mürəkkəb şəxs adından ə-e əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür.

Soyadın “*daş*” komponenti barədə Daşlyan, Demiryan, Damırçyan soyadlarından danışarkən bəhs etmişik.

Azərbaycanda Daşdəmir və Daşdəmirov ad və soyadlarına tez-tez rast gəlinir.

151. Daşlyan.

Daşlyan erməni soyadı Azərbaycan türklərinin dilində işlənən “*daş*” və bolluq, çoxluq bildirən *-lı*, söz-düzəldici şəkilçisindən yaranmış *daşlı* düzəltmə sözündən eliziya hadisəsi ilə (“*I*” saiti düşmüşdür) düzəldilmişdir.

Daş sözünün *daş-taş* formaları və ümumiyyətlə, türk dillərində *d-t* samitlərinin bir-birini izləməsi barədə Daşyan soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

152. Daşyan (Taşyan).

Daşyan erməni soyadı Azərbaycan türklərinin dilində işlənən “daş”, Taşyan soyadı isə həmin sözün bəzi türk dillərindəki “taş” variantından düzəldilmişdir.

E.Sevortyan “daş” sözünü felin əmr forması kimi təqdim edir. Lakin bunun heç bir elmi əsası yoxdur. Türk dillərində *daş* isminin *taş-tas* paralelləri vardır və onun felin əmr forması ilə heç bir qohumluq əlaqəsi yoxdur. Azərbaycan türkcəsində *daş*, özbək, uyğur və türklərdə *taş*, sarı uyğurlarda, altay dialektlərində və çuvaş dilində *tas* kimi işlədir.

Daş sözünün *daş-taş* formalarına qədim türk abidələrində və Orxon-Yenisey kitabələrində də rast gəlinir.

Ümumiyyətlə, türk dillərində *d-t* samitlərinin bir-birini izləməsinə tez-tez rast gəlirik. Belə əvəzlənmələrə Daşkənd-Taşkent, Daşkəsən-Taşkesen, Daşauz-Taşauz, Daştəqol-Taştakol toponimlərini misal göstərmək olar.

Ermənicə “daşa” *kar* deyirlər, lakin ermənilər arasında Karyan soyadı yoxdur.

Bizcə, daşın dinməz, lal və kar olmasından istifadə edən ermənilər “*kar*” (bizim tələffüzümüzdə) sözünü də türklərdən götürmüşlər. Azərbaycan və Qərbi Azərbay-can ərazisində “daş” sözü ilə düzəlmüş çoxlu toponimlər vardır: Daşkəsən, Daş Salahlı, Ağdaş, Qaradaş, Saldaş, Qavaldaş (Qobustanda), Daşlı, Daşlı bulaq, Daşlı tala, Çal daş. Daşdəmir, Temirtaş, Daşlı şəxs adları da deyilənlərə misaldır. Kemerova vilayətindəki Qaradaş qəsəbəsinin adı olan *Cyorniy tas* kalka yolu ilə düzəldilmişdir.

153. Deveçyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “dəvə” ismindən -çi sözdüzəldici şəkilçisi vasitəsilə əmələ gəlmış peşə bildirən *dəvəçi* sözündən ə-a əvəzlənməsi və eliziya hadisəsi yolu ilə düzəldilmişdir. Dəvə saxlayan adama *dəvəçi* deyirlər.

“Dəvə” sözünün farsca *nər*, ərəbcə, “*lök*” qarşılıqları vardır. “Lök” sözünə Lökbatan qəsəbəsinin və eyni adlı gölün, “dəvəçi”yə isə Azərbaycanın keçmiş *Dəvəçi* rayonunun və Qərbi Azərbaycanda Vedi rayonunun *Dəvəli* qəsəbəsinin adında rast gəlirik. Qərbi Azərbaycanın Zəngibasar mahalının Çobankərə kəndində məşhur tayfalardan biri məhz *Dəvəçilər* adlanmışdır.

Dəvə səhralarda və quru çöllərdə istifadə olunan, bir və ya iki hörgülü, çox dözümlü iri yük heyvanıdır. Azərbaycan türkləri arasında “Dəvədən böyük fil var”, “Dəvəçi ilə dost olanın darvazası gen gərək” atalar sözleri mövcuddur.

154. Dilanyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *Dilən* şəxs adından ə-a əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür. *Dilən* şəxs adı *dil* ismindən felin əmr formasını düzəldən -ən şəkilçisinin köməyi ilə düzəlmüşdir. Azərbaycan türkcəsində işlənən “*dil*” sözünün müxtəlif türk dillərində *til*, *til*, *dol*, *tol*, *tal*, *tel*, formaları vardır. “*Dilən*” felinin əmr formasından -çi, -lik, -mək sözdüzəldici şəkilçilərinin köməyi ilə *dilənçi*, *dilənçilik*, *dilənmək* sözləri düzəldilmişdir.

“*Dil*”ə ermənicə -lezz, dilənçiyə isə *muratsakan*, *payhakov* deyirlər, lakin ermənilər arasında qeyd etdiyi-

miz erməni sözlərindən düzəlmış soyadlar yoxdur. *Pay-hakov* sözündəki “pay” sözü də türk mənşəlidir və mənası “pay uman” deməkdir.

155. Doğanyan.

Doğanyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli fəlin əmr formasında olan “*doğ*” felindən -an feli-sifət şəkilçisinin köməyilə əmələ gəlmış *doğan* sözündən düzəlmüşdür.

Türkmən, Azərbaycan türkcəsi, Krım tatarları, qaraim və osmanlı dillərində “*doğ*”, Azərbaycan türkcəsi və tatar dillərində *doğmaq/doğmak*, qaqauzlarda “*duğ*”, qırğız, qazax və tatar dillərində “*tux*” formalarında işlənir. Sözün kökündəki “o” saiti türk xalqları arasında geniş yayılmışdır. Hətta qədim türk abidələrində tez-tez rast gəlinir. “U” qalın saiti qədim uyğur, lobnor və qıpçaq dialektlərində işlənir. Türk dillərində “o” və “u” saitlerinin bir-birini izləməsi çox qədimdən mövcuddur.

1828-ci il bədnam Türkmençay müqaviləsinə qədər Dağlıq Qarabağın *Tuğ* kəndində türklər yaşamış, lakin onlar rus silahlı birləşmələri tərəfindən *Tuğ* kəndindən çıxarılmış və İrandan köçürülmüş ermənilərin bir hissəsi qədim *Tuğ* türk kəndində yerləşdirilmişdir.

Müxtəlif türk dillərində *bayraq*, *ələm* və *sancaq* sözlərinin *tuğ* sinonimi də məlumdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, qədim türk və uyğur mətnlərində fəlin indiki zamanında “*doğur*” felinin adı çəkilir. *Doğur//toğur* feli sadə təsirlik halindadır. Fəlin *doğ//toğ//tuğ* əmr formasından *ur*, *-an*, *uş*, *ir*, *-kan*, *-qan*, *-on*, *-um* şəkilçilərinin köməyi ilə türk dillərində işlənən *doğur-toğur*, *doğan-toğan*, *doğuş-toğuş*, *doğır-toğır*, *tux-*

kan, tuvqan, doğon-toğon, doğum-toğum, tuğan sözlərinə rast gəlirik.

Türk dillərində *doğan* sözünün aşağıdakı mənaları da müşahidə edilməkdədir:

1. Azərbaycan türkcəsi, qaqauz, Krım tatarları, türkmən və qaraim dialektlərində – “şahin”, “ov tutan quş”, ovçul;

2. qaqauz dilində və Krım tatarlarının qaraim şivə sində – “*qızılqus*”;

3. Oğuz türklərinin onqonlarından olan şonqar və dovşancıl quşlarının adında;

4. vəhşi, yırtıcı quş anlamında;

5. ağ rəngli bütün quşlar haqqında.

Qanadlı vəhşi quşların adlarının toplusu kimi də *doğan* sözü işlənir.

E.Sevortyan *doğan//toğan//tuğan* feli-sifət formalarının felin *doğ//toğ//tuğ* əmr formasından düzəlməsini qeyd edir. O, daha sonra qeyd edir ki, *dağan//toğan//tuğra* paralelləri də felin əmr formasının göstəricisidir və -ar şəkilçisinin köməyilə düzəlmüşdür.

Doğan sözünə türk xalqlarının onomastikasındaki Bal-Toğan Turuk, Qara Tuğan xan, Toğlu Qoxsan (bizcə, Tuxlu Toxxan) şəxs adlarında da rast gəlinir.

Hazırda Türkiyə Respublikasında Doğan, Ərdoğan soyadlı xeyli sayda adama rast gəlirik.

156. Dolmaçyan.

Dolmaçyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *dolma* sözü ilə sözdüzəldici -çı şəkilçisinin birləşməsindən yaranan peşə, sənət bildirən *dolmaçı* sözündən eliziya hadisəsi yolu ilə düzəldilmişdir.

157. Doluxanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *dolu* sıfətilə titul, rütbə və mənsəb bildirən *xan* sözündən yaranmış *Doluxan* (*Dolxan*) mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdir.

Qərbi Azərbaycanın Qaraqoyunlu dərəsinin Salah kəndində məsukunlaşmış, XIX yüzilin sonunda bir hissəsi erməni təzyiqlərinə dözməyib Osmanlıya köçmüş, qalanı isə 1988-ci ildə erməni daşnakları və rus silahlı birləşmələri tərəfindən deportasiyaya məruz qoyulmuş Doluxanlı (*Dolxanlı*) tayfasının adı ilə müqayisə oluna bilər.

Türk dillərində *dolu* sözünün aşağıdakı mənaları vardır:

1. içərisi boş olmayan, ağızına qədər bir şeylə doldurulmuş və ya dolmuş qab (bütün növlərdən olan), məsələn: dolu qab, dolu kisə, dolu qazan, dolu vedrə və s.;

2. bir şeyin çoxluğunu, bolluğuunu, həddindən artıq olmasını bildirir, məsələn: dolu otaq, dolu zal, dolu sinif, dolu cib(lər) və s.;

3. məcazi mənada bir şeyin güclü təzahürünü bildirir, məsələn: otaq sükutla doludur;

4. dolğun, bir qədər kök, şişman, ətli-canlı, ətli-qanlı;

5. dənələri çoxlu, şirəli və sıx olan; məsələn: dolu sünbü'l, dolu nar, dolu qoz;

6. yağıntı növü, havada buzlaşmaq, donaraq tökü-lən buz dənələri, məsələn: yumurta boyda dolu və s.

1918-ci ildə İrəvan Çuxurunda Azərbaycan türklərinə qarşı soyqırımı həyata keçirən erməni ordusunun komandirlərindən biri olan general Doluxanyan (*Doluxanov*) həmin soyadı daşımışdır.

“Dolu”ya ermənicə *likna*, yağıntı növü “dolu”ya isə

qarqut deyilir. Lakin ermənilər arasında nə Liknaxanyan, nə də Qarqutxanyan soyadına rast gəlinmir.

158. Dovletyan.

Bu erməni soyadı dilimizə ərəb dilindən keçmiş *dövlət* sözündən yaranmış *Dövlət* şəxs adından düzəlmüşdir.

Dövlət hər hansı bir ölkənin hakim sinfinin mövcud idarə üsulunu qorumaq üçün və başqa siniflərin müqavimətini aradan qaldırmaq məqsədilə yaradılmış siyasi təşkilata deyilir. Şərh etdiyimiz söz oncə əsl mənasında, sonra isə *Dövlət* şəxs adı kimi işlənmişdir.

Müxtəlif türk dillərində *dövlət*, *dövlat*, *dövlet* formalarında, lakin eyni mənada işlənir.

Dilimizdə *dövlət* sözünün *var*, *sərvət* anlamı da var.

“Dövlət”ə ermənicə *betavartyun* deyilir, lakin ermənilər arasında Betavartyunyan soyadı yoxdur.

159. Dudukçyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *düdük* sözündən və -çü sözdüzəldici şəkilcisinən ü-u əvəzlənməsi və eliziya hadisəsi ilə düzəlmüşdir.

Düdük xalq çalğı alətidir, ağız boşluğunundan üfürülərək çıxan havanın və barmaqların köməyi ilə çalınan alətdir. *Düdükçü* isə həmin aləti çalan şəxsə deyilir.

Məcazi mənada – *düdүүн бири*, yəni *avaranın, alçağın бири* deməkdir.

160. Dulqadiryān.

Bu erməni soyadı *dulqədirli* türk xanədanının adından düzəlmüşdir. Bizcə, *dulqədirli* türk boyundan olan

türk oğlu təxminən XV yüzildə ermənilərin tərəfinə keçmiş, xristianlığı qəbul edərək öz boyunun adını soyad götürmüştür.

Dulqədirli xanədanının öndəri Qarabəy idi və Uzun Həsənin sarayında xidmətə girmişdi. Sonra bu xanədanın başında Dulqədir oğlu Şahsuvar dururdu. 1520-ci il-də bu xanədanın başında Dulqədir hakimi Şahsuvar oğlu Əli bəy dururdu və o, soydaşı Dulqədir bəyi Əlaüddövlənin qardaşı Əbdülrəzaq tərəfindən öldürülmüşdür. (F.Sümər. “Oğuzlar”, səh.231).

161. Dulqaryan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli Azərbaycan dilində peşə, sənət bildirən “dülgər” ismindən *ü-u*, *gə-qə* əvəzlənməsi ilə “dulqar” şəklinə salınmış sözdən düzəldilmişdir.

Sənət bildirən “dülgər” ismi önce ayama (ləqəb), məsələn, Dülgər Əhməd və s. kimi işlənmiş, sonra isə ermənilər tərəfindən soyad kimi götürülmüşdür.

162. Dumanyan (Tumanyan).

Dumanyan və Tumanyan türkmənşəli erməni soyadları ekvivalentdirlər, çünkü hər iki soyad türk dillərinə xas olan *d-t* əvəzləməsilə “duman” sözündən düzəlmışdır. E.Sevortyanə istinad etmək kifayətdir ki, *duman-tuman* sözlərinin türkmənşəli olduğunu təsdiq edək.

Azərbaycan türkcəsində “duman”, türkmən, türk, qaraqalpak, qaqaуз, Krim tatarlarının dillərində “tuman”, tuva, qazax, tatar, başqurd dillərində “tuman”, xakas, lobnor, şor, koybal dialektlərində “tuban”, çuvaşlar da “tan” formaları vardır.

Duman//tuman sözünün müxtəlif türk dillərində aşağıdakı mənaları var:

1. lobnor dialektindən başqa, bütün türk dillərində – *çən, şeh*;
2. qaqauz və yakut dialektlərində – “*buxar*”, türklərdə – “*buxarlanma*”, *ağızdan gələn içki buxarı (iyi)*;
3. uyğurlarda – “*bulud*”;
4. türk dialektlərində – “*katarakta*”, *gözə çən çökəməsi, mirvari və ya qara su gəlməsi, gözün tutulması, gözə pərdə gəlməsi, boz düşməsi, ağılıq* və s.;
5. Azərbaycan türkcəsində, türk dilində – “*tüstü*”, yakutlarda – *his*;
6. məcazi mənalarda: *zülmət, qaranlıq, zil qaranlıq* və s. – *qəlbimə duman çökdü*;
7. yenə eyni mənada – *tutqun sıfətli, tuman bətli, duman üzlü, tuman yüzlü* və s;

Oğuz nəslindən olan Qayı İnal xanın yenicə dünyaya gelmiş oğlunun adını Dədə Qorqud Duman//Tuman qoymuşdur. Rəvayətə görə, Duman xan//Tuman xan bütün heyvan və quşların dilini bilirmiş.

Rus dilində türkmənşəli Tumanov, gürcülərdə Tumanışvili, Gürcüstanda Abbas-Tumani rayonunun adlarıyla, müqayisə etmək olar.

Duman//Tuman ermənicəyə *qaraxuc* kimi tərcümə edilir, lakin ermənilərdə Qaraxucyan soyadı yoxdur.

163. Duryan.

Duryan erməni soyadı türk mənşəli *dur//tur* felinin əmr formasından düzəldilmişdir.

Dilimizdə işlənən “*dur*” felinin əmr formasının “*otur*” əksi məlumdur. “*Dur*” felinin müxtəlif türk dillə-

rində işlənən “*tur*” əmr formasından düzəlmüşdir.

Anadolu türklərində Duran, ermənilərdə Duran, Azərbaycan türklərində Dursun, türkmənlərdə Tursun şəxs adlarında və türk mənşəli Durov rus soyadında *dur//tur* felinin əmr formasına rast gəlirik.

Dur-Tur ermənicə *verqats* deməkdir, lakin ermənilərdə Verqatsyan soyadına rast gəlinmir.

164. Düməcyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *düymə* sözündən sənət, peşə bildirən -çi sözdüzəldici şəkilçisinin köməyi ilə əmələ gəlmış *düyməçi* düzəltmə ismindən eli ziya hadisəsi və ç-c əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Düymə sözünün türk dillərində mənaları:

1. paltarı ilgəkləmək üçün (bəzən də yaraşıq üçün) sümükdən, metaldan və ya başqa materiallardan yuvarlaq şəkildə düzəldilən geyim elementi. Məsələn, *yaxa düyməsi*, *palto düyməsi*, *pencək düyməsi* və s.;

2. qapının rəzəsi, cəftəsi, həncəməsi keçirilən başı deşik mix: *Cəftənin düyməsi çıxmışdır*;

3. mixin yumru təpəsi: *Mixin düyməsi sınmışdır*;

4. qönçə, puçur, tumurcuq: *Ağacın düymələri zoğ atıb açır*.

Ermənicə “düymə”yə *qoçaq*, “düməçi”yə isə *qoçaq-varpet* deyirlər.

165. Edilyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli, ədalət, haqq, insaf anlamlarında olan *ədl* sözündən yaranmış *Ədil* şəxs adından ə-e əvəzlənməsi ilə düzəlmüş-

dir. “*Zülm ilə abad olan ədl ilə bərbad olar*” deyimini xatırlatmaq yerinə düşər.

Müəyyən zaman ərzində *ədl* sözü isim kimi işlənmiş, sonra “*i*” səsartımı ilə Ədil şəxs adına çevrilmişdir. Görkəmli səhnə ustası Ədil İsgəndərovun adı ilə müqayisə oluna bilər.

166. Elbekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *el* (oba) sözündən və titul, rütbə, mənsəb bildirən *bəy//bek* komponentindən düzəlmüşdir.

Soyadının *el* komponentindən Ellaryan soyadından, *bəy//bek* komponentlərindən isə eyni tərkib hissəli başqa soyadlardan danışarkən bəhs etmişik.

167. Elçibekyan.

Elçibekyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *el* (oba) sözündən və sözdüzəldici -çi şəkilçisiindən yaranmış *elçi* ümumi ismindən əmələ gəlmiş *Elçi* şəxs adına titul, mənsəb, rütbə bildirən *bəy//bek* sözü artırmaqla düzəlmüşdir.

Elçi sözünün dilimizdə mənaları barədə Elçyan soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

168. Elçyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *el* (oba) sözündən və sözdüzəldici -çi şəkilçisindən yaranmış *elçi* ümumi ismindən əmələ gəlmiş *Elçi* şəxs adından eliziya hadisəsi ilə düzəlmüşdir.

Elçi sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. bir dövləti başqa bir dövlətdə təmsil edən diplomatik nümayəndə, səfir;
2. oğlan və ya onun adamları tərəfindən qız istəmək üçün qız evinə göndərilən şəxs;
3. danışqlar üçün bir yerə göndərilən nümayəndə;
4. məcazi mənada: müjdəçi, xəbər gətirən və s.

169. Ellaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *el* (oba) sözünə -lər cəm şəkilçisi əlavə etməklə yaranmış ellər sözündən ə-a əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Türkmən, Azərbaycan türkləri, özbək, krım tatarları, çağatay, osmanlı türkləri, qədim uyğur (L.Budaqov) dialektlərində *el*, *uba* (*oba*), uyğurlarda *ola* (Malov) şəklində işlədir.

El sözünün müxtəlif türk dillərində nəsil, tayfa, köçəri tayfaların (qəbilələrin) yurd yeri (L.Budaqov), köçərilərin yaşadıqları çadır, yurd (L.Budaqov), çadır, hərəkət edən yay tikilisi (xalxal, ağıl, çəpər), daşdan tikilmiş daxma və ya yeraltı dam mənaları vardır.

Mahmud Qaşqarının “Divanı”nda müasir cənub-qərbi türk dillərində, abidələrdə və uyğur dilində *oba* sözü oğuz sözü kimi göstərilir və tayfa, nəsil, qəbilə mənaları bildirir. Dilimizdə *el-oba* sözləri sinonim sözlərdir.

El sözündən sözdüzəldici şəkilçinin köməyi ilə, *el-daş* (yəni həmyerli, bir eldən, obadan olan), *elçi* sözləri düzəlir.

Qərbi Azərbaycanda Qırxbulaq mahalının baş kəndi *Ellər* adlanmış, sovet dövründə bu ərazidə yaradılan Kotayk rayonunun mərkəzi də məhz *Ellər* kəndi

olmuşdur. Sonralar bu türk toponimi dəyişdirilərək Aboyan adlandırılmışdır.

170. Farxatyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Fərhad* şəxs adından ə-a əvəzlənməsi və eliziya hadisəsi ilə düzəlmüşdür. Bu soyadın Mesopotamiya yaylasındaki Fərat çayıının adından yaranması fikri də prinsipcə məsələnin məhiyyətini dəyişmir. Çünkü Fərat çayının adı da elə Fərhad adının tələffüz formasından başqa bir şey deyil.

171. Gödəkyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*gödək*” sıfətindən düzəlmüşdir. *Gödək* sözü ölçüyə, həcmə və uzunluğa uyğun gəlməyən, qısa olan anlamı verir.

Türk, Azərbaycan türkcəsi, qumix və qaraqalpaqlarda “*gödək*”, uyğur dialektlərində “*gödak*”, özbək dilində “*qodak*”, qazax dilində “*gödek*”, bəzi türkmən şivələrində isə “*qodak*” kimi işlənir.

Bu söz türk dillərində aşağıdakı mənaları bildirir:

1. türkmən və qazax dialektlərində “*yöndəmsiz*”, “*kobud*”;
2. qazax dialektində “*qanmaz*”, başqurdılarda “*küt*”;
3. türk dilində *qısa uchu* əşya, *qısa*, *alçaq*, *alçaqboy*;
4. özbəklərdə məcazi mənada *körpə*, *südəmər* *uşaq*;
5. Azərbaycan türkcəsində *balaca*, *alçaq*, *alçaqboy*.

Gödək sözü əsl mənasından başqa ayama (ləqəb) kimi də işlənmiş (Gödək Ali, Gödək Əhməd, Gödək Həsən, Gödək yal, Gödək silvi), sonralar isə ermənilər tərəfindən soyad kimi götürülmüşdür.

Ermənicə “gödək” *qarc* deməkdir və ermənilərdə Qarcyān soyadı yoxdur.

172. Gözəlyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “gözəl” əslİ sifətindən yaranmış *Gözəl* şəxs adından düzəlmüşdir. Türk xalqlarının dialektlərində *gözəl//güzel//gözel//qüzel* formaları vardır və aşağıdakı mənaları bildirir:

1. bütün qaynaqlarda – *qəşəng, sənəm, cazibədar, cəzibəli, göyçək;*

2. türkmən, türk, Azərbaycan türkcəsi, qaqaуз, kumik və qırğızlarda – *gözəlçə, sənəm, qəşəng;*

3. noqaylarda – *sevimli, əziz;*

4. xüsusi isim – şəxs adı kimi M.Ryananen və A.Zayançkovski “gözəl” sözünün “göz” ismindən düzəldiyini qeyd edirlər. Həmin türkoloqlara istinad edərək demək olar ki, *göz* ismi *gözəl* sifətindən öncə yaranmışdır və onu isimdən düzəldilmiş söz adlandırmaq daha düzgün olardı.

Ermənicə “gözəl” *sirun* deməkdir və ermənilərdə Sirunyan soyadlı yoxdur.

173. Gülbekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *gül* və titul, rütbə, mənsəb bildirən *bəy/bek* komponentindən yaranmış mürəkkəb *Gülbəy//Gülbek* şəxs adından düzəlmüşdir. *Gülbek* adını Kazbek dağı və Kazbek şəxs adlarıyla müqayisə etmək olar.

Gülbekyan soyadını əmələ gətirən *Gülbəy//Gülbek*

sözü *gülən bəy*, *gül kimi gözəl*, *qəşəng bəy*, *əshabələri ilə yaxşı münasibətdə olan bəy* anlamına gəlir. *Gül* sözü mürəkkəb şəxs adlarının düzəldilməsində mühüm rol oynamışdır: *Gülxar*, *Gülnaz*, *Gülsənəm*, *Gülyaz*, *Gülcahan*, *Gülbahar*, *Gülnar*, *Gülağa*, *Gülbala*, *Səməngül*, *Güllər*, *Gültəkin*, *Qızılgül* və s.;

174. Gülnazaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *gül* sözündən və *Nazar/Nəzər* şəxs adından yaranmış *Gülnəzər* şəxs adından düzəlmüşdir. Mənası “*xoş nəzər*”, “*mehriban nəzər*”, *xeyirxah baxış*” anlamlarına gəlir.

Erməni dilində *gül* komponentli *Gülbekyan*, *Gülümyan*, *Gülümcanyan*, *Gülüncyan* və s. erməni soyadları ilə müqayisə oluna bilər.

Gül sözü dilimizdə də mürəkkəb şəxs adlarının düzəldilməsində mühüm rol oynamışdır: *Gülxar*, *Gülnaz*, *Gülsənəm*, *Gülyaz*, *Gülcahan*, *Gülbahar*, *Gülnar*, *Gülağa*, *Gülbala*, *Səməngül*, *Güllər*, *Gültəkin*, *Qızılgül* və s.

175. Gülümcanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *gül* ismindən 1-ci şəxsin təkini bildirən *-üm* mənsubiyyət şəkilçisinin köməyi ilə əmələ gəlmiş *gülüm* sözündən əmələ gəlmiş *Gülüm* şəxs adına əzizləmə mənasında fars mənşəli “*can*” komponentinin əlavə edilməsi nəticəsində yaranmış *Gülümcan* mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdir.

Erməni dilində *gül* komponentli *Gülbekyan*, *Gülümyan*, *Gülümcanyan*, *Gülüncyan* və s. erməni soyadları ilə müqayisə oluna bilər.

176. Gülümyan.

Gülümyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *gül* ismindən 1-ci şəxsin təkini bildirən -üm mənsubiyət şəkilçisinin köməyi ilə əmələ gəlmış *gülüm* sözündən yaranmış *Gülüm* şəxs adından düzəlmüşdir.

Erməni dilində *gül* komponentli Gülbekyan, Gülümyan, Gülümçanyan, Gülüncyan və s. erməni soyadları ilə müqayisə oluna bilər.

177. Gülüncyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *gülünc* sözündən düzəlmüşdir. Mənası el içində xar olan, biabır olan, lağa və məsğərəyə qoyulan, ələ salınan deməkdir.

178. Gümüşyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*gümüş*” əlvən metal adından yaranmış *Gümüş* şəxs adından düzəlmüşdir. Öncə metal, sonra isə ayama (lə-qəb) kimi işlənmiş, zaman keçdikcə şəxs adına çəvrilmişdir.

Türk dillərində *gümüş*, *gumus*, *gümuş*, *qümuş*, *kumus*, *komus* formalarında eyni mənanı daşıyır. Gümüş, qaşıq, gümüş pul, gümüş toy, gümüş sikkə, gümüş məşqçi, gümüş qab-qacaq, gümüş kəmər, gümüşlə bəzədilmiş qılınc, xəncər, gümüş piyalə, gümüş cam, gümüş taxt, gümüş üzük və s. söz birləşmələrində tez-tez işlənir.

“Gümüş”ə ermənicə *artsat* deyirlər, lakin ermənilər arasında Artsatyan soyadı yoxdur.

179. Habaşyan.

Bu erməni soyadı türk dillərindəki *Abaş* şəxs adına “*h*” boğaz samiti artırmaqla, yəni proteza hadisəsi ilə düzəldilmişdir.

Habaşyan erməni soyadını türkmənşəli rus *Abaşev* və gürcü *Abaşidze* soyadları ilə müqayisə etmək olar.

180. Hacyan.

Hacyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Hacı* şəxs adından eliziya hadisəsi ilə düzəlmışdır. Öncə *Hacı* şəxs adı olmamışdır. Bu ad islmaiyyətdən sonra Məkkə və Mədinəni ziyarət edən zəvvarlara ləqəb kimi verilmiş, sonralar isə bu ləqəb şəxs adı kimi də işlənmişdir.

181. Hasanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Həsən-Hasan* şəxs adından düzəldilmişdir. *Həsən* şəxs adı ərəb mənşəlidir, lakin bəzi türk dillərində Hasan, Asan, Xasan formalarında da işlənir. Mənası *gözəl, qəşəng* deməkdir.

Lakin bu soyadın qədim sak türklərinə məxsus *Əsən* şəxs adından düzəlməsi fikri də aqlabatandır.

182. Hoppalyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *hoppanmaq* felindən *n-l* əvəzlənməsi ilə düzəldilmişdir. Dilimizdə *hoppanmaq* sözü tullanmaq, atlanmaq, sıçramaq, atılmaq mənalarında işlənir. Bu söz, görünür, əvvəl ləqəb, sonra isə soyadı kimi işlənmişdir.

183. Hunanyan (Unanyan).

Hunanyan erməni soyadı qədim türk etnoslarından olan *hun* türklərinin adına -an cəmlik şəkilçisi əlavə etməklə yaranmış *hunlar* anlamında *Hunan* şəxs adından düzəlmüşdür. *Hunan* adının “*hunlara xas*”, “*hunlara aid*” mənalarını bildirdiyi də iddia olunur.

Bizcə, bu soyadı daşıyan ermənilər IV yüzildə dünaya meydan oxuyan hunların törəmələridir. Deməli, ermənilərin soykökündə türk hunlar da iştirak etmişlər.

Azərbaycanın Tovuz rayonu ərazisindəki qədim *Hunan//Xunan* qala-şəhər adı ilə müqayisə oluna bilər.

Adın *Unan* variantına gəldikdə isə, E.Sevortyanə görə, *Unan* şəxs adı, türk dillərinin müxtəlif dialektlərində işlənən -una felinin əmr formasından -ni şəkilçisinin köməyi ilə düzəlmüşdir. Bəziləri də -una, ona, -unu, -nu komponentlərinin “o” şəxs əvəzliyinin yönlük hal formasından (kimə? – ona) düzəlməsini iddia edirlər. Bizcə, bu iddiaların heç birinin elmi əsası yoxdur. Adın *Unan* variantı *Hunan* adından “h” samitinin düşməsi ilə yaranmışdır.

Qədim türklərdə quruluşca uyğun gələn *Anahun* şəxs adıyla da müqayisə etmək olar.

184. Xaçaturyan.

Xaçaturyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *xaç* və *tur* sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmiş *Xaçatur* şəxs adından yaranmışdır. *Xaçatur* şəxs adının mənası isə “*turun xaçı*”, “*türkün xaçı*” deməkdir. *Xaç* sözünün türk mənşəyi barədə ayrıca tədqiqatda söz açacağıq.

Ümumiyyətlə, dilimizdəki *xaç* komponentli bütün

sözlər (xaçvari, xaçlı, xaçnişan, xaçdaş, xaçpərəst, xaç-pərəstlik, xaççıçəklilər fəsiləsi, Xaçmaz toponimi, Xaç-bulaq yaylağı və s.) türk mənşəlidir. Bu da təsadüfi deyil. Çünkü Qafqazda xaçpərəstliyi yayanlar türklər olmuş və xaçın türk mənşəyi barədə elmi ədəbiyyatlarda artıq kifayət qədər yazılmışdır.

Tanınmış erməni bəstəkarı, SSRİ Xalq artisti Aram Xaçaturyan, akademik T.S.Xaçaturov bu soyadı daşımışlar.

185. Xaçikyan.

Xaç komponentli bütün erməni soyadları kimi, *Xaçikyan* soyadı da türkmənşəlidir. *Xaçikyan* soyadı Azərbaycan dilindəki *xaç* sözündən və *-ik* sözdüzəldici şəkilçisindən yaranmış *Xaçık* şəxs adından düzəlmişdir.

Xaç sözündən Xaçaturyan soyadından danışarkən bəhs etmişik.

186. Xaçoyan.

Xaçaturyan və *Xaçikyan* erməni soyadları kimi, *Xaçoyan* erməni soyadı da türkmənşəlidir. *Xaçoyan* soyadı Azərbaycan dilindəki *xaç* sözündən və *-ik* sözdüzəldici şəkilçisindən yaranmış *Xaçık* şəxs adından düzəlmişdir.

Xaç sözündən Xaçaturyan soyadından danışarkən bəhs etmişik.

187. Xalacyan.

Bu erməni soyadı qədim *xalac* (xələc) türk etnosunun adından düzəlmişdir. Qərbi Azərbaycanın Zəngəzur

mahalının Qafan rayonu ərazisində oğuz-türk mənşəli *xələclər* (*xalaclar*) Xələc kəndində yaşayırıdlar. *Xələc* (*xalac*) etnoniminə Azərbaycanın Qubadlı, Abşeron, Salyan, Ucar rayonlarındakı oykonimlərdə də rast gəlirik. T.Hacıyevin fikrincə, er. əv. IV yüzildə Orta və Ön Asiyada türk etnosu olan *xalaclar* yaşamışlar. O yazır ki, Makedoniyalı İsgəndər Orta Asiya ərazisində *xalaclarla* rast gələrkən onların türklərə oxşadığını söyləmişdir. Makedoniyalı İsgəndər Qafqazda rast gəldiyi türklərdən başqa, Orta və Ön Asiyada da onların soydaşlarına rast gəlmiş və onları türklərə oxşatmışdır.

M.Qaşqarlı *xalac//qalac* sözünün *qal* və aç komponentlərindən ibarət olduğunu yazmış və onların *qalib aç-maq* mənası bildirdiyi fikrini irəli sürmüştür. F.Rəşidəddin də “Oğuznamə”sində qədim oğuz-türk etnosu kimi, *xalacın* adını çəkmişdir. Bu etnosun yayılma arealı çox genişdir. Türkiyə, Türkmənistan və Özbəkistan respublikalarında rast gəldiyimiz *Xələc* (*Xalac*) etnoperonymləri, Cənubi Azərbaycandakı Xalacıstan etnotoponimi və s. faktlar bir daha sübut edir ki, *Xalacyan* erməni soyadı *Xalac* (*Xələc*) etnosunun adından düzəlmüşdir.

V.İ.Slavina İranın toponimlərindən danışarkən *xalac* etnotoponiminin adını çəkir. O, yazır ki, *xalac* (*xələc*) türklər qədim zamanlarda Türkmenistandan Sitan və Hindistan arasındaki vilayətə köçmüslər. *Xalaclar* cəsur və qorxmaz döyüşçülər idi və onlardan müxtəlif tayfaların hökmranlığı dövründə muzdlu əsgər kimi istifadə etmişlər. Onlar hətta Hindistanda öz dövlətlərini yarada bilmisdilər. Hələ XIII-XVI yüzillərdə *xalaclar* (*xələclər*) öz dialektlərində danışırıqlar və onlara İrandan Hindistana qədər uzanan geniş ərazilərdə rast gəlmək olurdu. Onların bir hissəsi də Əfqanistan ərazisində məskunlaşmışdır.

188. Xalafyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *xələf* ümumi ismindən əmələ gəlmış *Xələf* şəxs adından düzəlmüşdir. Öncə övlad, varis mənasında işlədilən ərəb mənşəli *xələf* sözü türklər tərəfindən şəxs adı kimi qəbul edilmiş, sonra isə ermənilərə keçmişdir.

Xələf sözünün *Xəlifə* və *Xəlfə* paralelləri vardır.

Ümumiyyətlə, dilimizdə *xələf* sözü aşağıdakı mənalarda işlənir:

1. sonradan gələn, birinin yerinə keçən və ya keçməli olan, ya da olacaq, gələcəkdə taxt-taca, var-dövlətə, sərvətə sahib çıxacaq, onun işinin davamçısı, onu əvəz edən və ya edəcək adam (*Ya tələf olmalı, ya xələf!* – Atalar sözü);

2. Övlad, varis – *Dedim ki, gözəl xələf olarsan,*
Bir ailəyə şərəf olarsan.

M.Ə.Sabir

189. Xalatyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *xalat* sözündən düzəlmüşdir.

Xalat sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları vardır:

1. Orta Asiya xalqlarının ətəkləri üst-üstə gələn, yaxasız açıq üst geyimi, zolaqlı xalat: özbək xalatı, qırğız xalatı, türkmən xalatı, sehrli xalat;

2. evdə və ya işdə geyilən, yaxası düymə və ya bağla bağlanan yüngül üst geyimi: həkim xalatı, çit xalat, güllü xalat və s.;

Azərbaycan dilində keçmişdə xoş xəbər, müjdə gəti-rənlərə verilən hədiyyə, bəxşış, ənam anlamında *xələt* sözü də var ki, bunu *xalat* sözü ilə müqayisə etmək olar.

190. Xanamiryan.

Xanamiryan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki titul, rütbə və mənsəb bildirən türkmənşəli *xan* və eyni mənalı ərəb mənşəli *əmir* sözlərindən əmələ gəlmış *Xanəmir* mürəkkəb şəxs adından *ə-a* əvəzəlməsi ilə düzəlmüşdir.

Bu soyadın necə düzəlməsi barədə Amirxanyan soyadından danışarkən bəhs etmişik.

Xan komponenti ilə şəxs adlarının düzəlməsi təc-rübəsi dilimizdə geniş yayılmışdır: Xanəli, Xanbala, Xandadaş, Xanlar, Xansuvar, Ağaxan, Əmirxan, Alxan və s.

Xan sözü dilimizdə aşağıdakı mənalarda işlənir:

1. Orta çağlarda Şərqi ölkələrinin bir çoxunda feodal hakimlərin titulu və bu titulu daşıyan şəxs.

2. Məc: ağa, hökmran:

Neçə ki, yar ilə həmzəban idim,

Xalq içində sultan idim, xan idim. (Q.Zakir)

3. Aşıq-aşıq oyununda başçı, hakim, kibrit oyununda xan, yediillik xan;

4. Mürəkkəb şəxs adlarının komponenti kimi: Xanbuta, Xanmirzə, Xanış, Əhmədxan, Azadxan, Muradxan, Ağaxan və s;

Xan sözündən söz yaradıcılığı prosesində də fəal istifadə olunaraq *xanlıq*, *xanədan*, *xandostu*, *xanədanlıq*, *xanım*, *xanım-xatın*, *xanəgah* kimi sözlər yaradılmışdır.

191. Xanbabyan.

Xanamiryan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki titul, rütbə və mənsəb bildirən türkmənşəli *xan* və *baba* sözlərindən əmələ gəlmış *Xanbaba* mürəkkəb şəxs adından eliziya hadisəsi yolu ilə düzəlmüşdir.

Bu soyaddakı *xan* titulu barədə *Xanamiryan* soyadından, *baba* komponenti haqqında isə *Babayan* soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

192. Xancanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki titul, rütbə, mənsəb bildirən türkmənşəli *xan* və əzizləmə mənası bildirən *can* (ruh, bədən) komponentlərindən yaranmış *Xancan* şəxs adından düzəlmüşdir.

“*Xancan*” kəlməsi keçmişdə *xan* titulunu daşıyan insanlara müraciət forması kimi də geniş yayılmışdır. Mənası “əziz *xan*”, “sevimli *xan*” deyimlərinə uyğun gəlir.

193. Xancyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki titul, rütbə, mənsəb bildirən türkmənşəli *xan* sözündən və mənsubiyət anlamı bildirmək üçün xan sözünə qoşulmuş -çı şəkilçisindən eliziya yolu və ç-c əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

“*Xançı*” kəlməsi dilimiz üçün işlək olmasa da, dilimizin qramatik qanunlarına görə, prinsipcə “*xan sevən*”, “*xan tərəfdarı*” (müqayisə et: *sahsevən*) anlamında yaradılması da istisna deil.

1930-1936-cı illərdə Ermənistən KP MK birinci katibi olmuş Ağası Xancyan bu soyadı daşımışdır.

194. Xandəmiryan (Xandəmirov).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *xan* və *dəmir* sözlərindən düzəlmüşdir. Hər iki komponent haqqında Azadxanyan və Dəmiryan soyadlarından da-

nışarkən bəhs etmişik.

Xandəmirov çaldı capdı mahalı.

O ki özün tutub keçəl qurumsaq. (Q.Zakir)

Erməni *Xandəmirov* (*Xandəmiryan*) XIX yüzildə Şuşa şəhərinin komendantı olmuşdur.

195. Xanlaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki titul, rütbə, mənsəb bildirən türkmənşəli *xan* sözünə dilimizdə cəmlik bildirən -*lar* şəkilçisi qoşulmaqla yaranmış *Xanlar* şəxs adından düzəlmüşdir.

Bu soyaddakı *xan* titulu barədə *Xanamiryan* soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

196. Xanoyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli titul, rütbə, mənsəb bildirən *xan* sözünə “o” bitişdirici saitinin artırılması ilə düzəlmüşdir. Ermənilərdə belə səsartımı təcrübəsi geniş yayılmışdır. Məsələn: Xaçoyan, Saroyan, Mikoyan, Zakoyan, İştoyan və s.

Kürtlər və qaraçılar arasındaki *Xano* şəxs adları da türk mənşəli *xan* sözdündən yaranmışdır.

197. Xanzadyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli titul, rütbə, mənsəb bildirən *xan* sözünə fars mənşəli -*zadə* şəkilçisi əlavə edilməklə əmələ gəlmış *xanzadə* sözdündən yaranmış *Xanzadə* şəxs adından eliziya hadisəsi yolu ilə düzəlmüşdir. Mənası “*xan oğlu*”, “*xan nəslindən*

olan" deməkdir.

Bəyzadə adı ilə müqayisə etmək olar.

Ermənilərin ən millətçi yazarlarından olan S.Xanzadyan da həmin soyadı daşımışdır.

198. Xarratyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli peşə, sənət bildirən *xarrat* ismindən düzəlmüşdir. Ağac və taxtadan müxtəlif ev əşyaları, mebel düzəldən sənət-kara *xarrat* deyilir. Bu soyad onu daşıyanların ulu baba-sının həmin peşənin sahibi olduğunu göstərir.

199. Xirmandaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *xirman* və fars mənşəli *-dar* komponentlərindən yaranmış və "xirman sahibi", "xirman başçısı" anlamlarında olan *xirmandar* ümumi ismindən düzəlmüşdir.

Xirman sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. dəni sünbuldən ayırmaq əməliyyatı;
2. taxıl döymək, təmizləmək və qurtarmaq üçün qabqadan hazırlanmış dairəvi düz yer, meydança.

Xirman davası, *xirman döymək*, *xirman sovurməq* və s. söz birləşmələri, "Şərti şumda kəs ki, xirmanda yabalışmayasan" atalar sözü dilimizdə geniş yayılmışdır.

200. Xocayan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *xoca* sözündən düzəlmüşdir.

Türk dillərində *xoca* sözü aşağıdakı mənalarda işlə-

nir:

1. keçmişdə mədrəsədə təhsil alıb başına sarıq sarıyan, cübbə geyən dindar adam və ya din xadimi;
2. müəllim, mürəbbi, tərbiyəçi. - *Birisinin xocası siz analar, o birisinin xocası biz müəllimlər.* (A.Şaiq)
Ermənicə müəllim (xoca) *dasadur* deməkdir, lakin ermənilər arasında Dasaduryan soyadı yoxdur.

201. Xoşbekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki fars mənşəli xoş və türk mənşəli titul, rütbə, mənsəb bildirən *bəy//bek* sözlərindən yaranmış *Xoşbəy* şəxs adından düzəlmüşdir.

Xoş sözü dilimizdə aşağıdakı mənalarda işlənir:

1. ürəyəyatan, xoşlandırın, xoşagələn, bəyənilən, yaxşı, gözəl və s.: – *Xoş söz eşitmək həmişə xoş olur.*

2. bəxtəvər, xoşbəxt, bəxti gətirən:

Xoş o aşiqə kim, məclisində yarı ola,

Vüsali-yardə fəxrəndə rüzigarı ola. (S.Ə.Şirvani)

3. yaxşı, gözəl: *Xoşdur.*

4. xoşla, könülli (olaraq), zorsuz, öz xoşuna, öz razılığı ilə, öz xoşu ilə: *İşti xoşla görərlər.*

Xoş sözü söz birləşmələrində “*xoş gəldin*”, “*xoş get-din*”, “*xoş gördük*”, “*xoş halına*”, “*xoşa gəlmək*”, mürəkkəb şəxs adlarında isə birinci komponent kimi (*Xoşqədəm*, *Xoşbəxt*) də geniş işlədilir.

202. Xublaryan.

Bu erməni soyadı *gözəl*, *dilbər* anlamında olan fars mənşəli xublar sözündən əmələ gəlmiş *Xublar* şəxs adından düzəldilmişdir.

Dilimizdə xub sözünün “yaxşı”, “raziyam” mənaları da vardır.

203. Xudabaşyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *xuda* və *baş* komponentlərindən yaranmış *Xudabaş* mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdir.

Soyadın birinci komponentini “*allah*”, “*tanrı*” anamlarında olan fars mənşəli *xuda* sözü ilə bağlamaq da olardı. Lakin “*xuda başı*” söz birləşməsi heç cürə “*Xudanın başı*” kimi izaha gəlmir. İkinci komponent olan *baş* sözü yuxarıdakı sözlərlə əlaqəyə girə bilməz. Çünkü *xuda*, *allah*, *tanrı* sözləri elə *böyük*, *ulu*, *başçı* deməkdir. Biz bu-na *kəndxuda* (yəni kəndin başçısı, kəndin böyüyü, kəndin ağası) sözündə rast gəlirik.

İkinci ehtimala görə, bu soyad *quda başı* söz birləşməsindən düzəlmüşdir. Lakin qudaların heç vaxt başçısı olmur, *quda* elə qudadır.

Üçüncü ehtimala görə, Xudabaşyan (Xudobaşev) soyadı *xas oda başı* (türk sultanının saray xidmətçilərinin başçısı) birləşməsindən düzəlmüşdir. Söz birləşməsindəki *xas oda – saray xidmətçilərinin, qul* və *kənizlərin otağı* deməkdir, başı isə *saray xidmətçilərinin otaq rəisi* mənasını daşıyır (L.Budaqov, I, səh. 525).

Xudabaş adı Krım tatarları arasında geniş yayılmışdır. Bizcə, Krımdan Gürcüstana keçmiş *Odabaş* adlı türk xristianlığı qəbul etmiş və Xudabaşyan soyadını qəbul etmişdir. Rusiyada Xudobaşev soyadı daşıyan xeyli sayıda erməni, daha doğrusu erməniləşmiş insan vardır.

Onlara Gürcüstan və İranda da rast gəlmək mümkündür.

Beləliklə, bizcə də, *Xudabaşyan* (*Xudobaşev*) soyadlarındakı *xuda* elementi ilə *allah*, *xuda tanrı*, *ilahi* mənası bildirən fars mənşəli “*xuda*” sözünün heç bir əlaqəsi yoxdur.

204. Xurşidyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Xurşid* şəxs adından düzəlmışdır. Fars mənşəli bu söz öncə klassik şeirdə gözəllik epitetlərindən biri kimi işlədilmiş, sonra isə türklər tərəfindən şəxs adı kimi götürülmüşdür. *Xurşid* şəxs adı, bizcə, ermənilərə Azərbaycan türklərindən keçmişdir.

Xurşidim, xavərim, hilalim, sənsən,

Şəkərim, şərbətim, zülalim sənsən. (M.V.Vidadi)

“*Xurşid*” – günəş deməkdir. Ermənicə isə günəşə arev deyirlər və onlarda Arevik və Arevikyan ad və soyadları işlənir.

205. İgityan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*igid*” sıfətindən *d-t* əvəzlənməsi ilə düzəlmışdır. Dilimizdə işlənən “*igid*” sıfətinin *mərd*, *qəhrəman*, *qorxmaz*, *cəsur* qarşılığı, Anadolu türklərinin dilində isə *yigit* ekvivalenti vardır.

Ermənicə “*igid*” – *heros* deməkdir və ermənilərdə Herosyan soyadına rast gəlinmir. Heros sözü latin mənşəli sözdür və rus dilində *qeroy* ekvivalenti vardır.

206. İkilikyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*iki*” miqdar sayından və -*lik* sözdüzəldici şəkilçisindən düzəlmış “*ikilik*” sözündən yaranmışdır.

İki miqdar sayından dilimizdə *ikiillik*, *ikilik*, *ikiüzlü*, *ikitərəfli*, *ikiəlli*, *ikiayaqlı* (adam mənasında), *ikicanlı* (hamilə canlılar haqqında), *ikibucaqlı*, *ikiqanadlı*, *ikisözlü*, *ikigözlü* və s. sözlər düzəlmüşdir.

207. İmranyan.

Bu erməni soyadı atropatenalı türk oğlu *İmrانın* adından düzəlmüşdir. Bu şəxs adının türk mənşəli olduğunu Xürrəmilər hərəkatının başçısı olmuş Cavidanın əleyhdarı *İmrən* şəxs adı da təsdiq edir. Qədim türkcədə *bacarıqlı*, *məharətli* və *ərən* (*rən-ran* əvəzlənməsi), *cəsur*, *qorxmaz*, *igid* mənası bildirən *Əmiran* sözündən *ə-i* əvəzlənməsi və eliziya hadisəsi yolu ilə əmələ gəlmişdir.

Osmalı aşiq (ozan) sənətinin nəhənglərindən olmuş Yunus Əmrənin adında Əmrə şəklinə salınmışdır. Əmrən şəxs adına “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında Bəkil oğlu Əmrən adında da rast gəlirik. Deməli, İmrən şəxs adını ərəb mənşəli hesab edənlərin iddiaları əsassızdır, çünki eposda bir ədəd də olsun ərəb mənşəli şəxs adına rast gəlinmir.

Əbu İmrən Cavidanla üçgünlük vuruşmadan sonra 816-cı ildə ölmüşdür.

208. İskandaryan.

Bu erməni soyadı Makedoniyalı Filippin oğlu Aleksandrın dilimizdəki *İskəndər* şəxs adından düzəldilmişdir. İsgəndər şəxs adındaki “*gən*” hecası ermənilər tərə-

findən “kan” şəklinə salınmış, “ə” saiti isə “a” ilə əvəz edilmişdir.

Türk xalqları arasında *İskender*, *İskandar* və *İsgəndər* şəxs və *İskenderov*, *İskandarov* və *İsgəndərov* formalarında yazılan soyadlar vardır.

Qaraqoyunlu hökmdarlarından birinin adı *İskəndər Mirzə* olmuşdur. Dahi Nizami Gəncəvinin ölməz “İsgəndərnamə” poemasında Makedoniyalı İsgəndərin adı, bizcə, türklər tərəfindən eramızdan əvvəl IV yüzildə İsgəndər kimi işlənmişdir.

209. İslamyən.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *müsəlmançılıq* anlamında olan ərəb mənşəli *islam* sözündən yaranmış *Islam* şəxs adından düzəldilmişdir. Beləliklə, *Islam* öncə müsəlmanların aid olduğu dinin adını daşımış, sonralar isə şəxs adı kimi işlənməyə başlanılmışdır.

Əsrlər boyu türkçülüyə və islama qarşı dini və irqi mübarizə aparan ermənilərin belə bir soyad daşması çox qəribədir. *Islam* şəxs adına türkmənlərdə, özbəklərdə, tatarlarda, Azərbaycan türkləri arasında tez-tez təsadüf olunsa da, bizcə, ermənilər bu şəxs adını Azərbaycan türklərindən əxz etmişlər.

210. Israileyan (İsraelyan).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *İsrail/İsrayıl* şəxs adından düzəlmüşdir. B.Abdullayev “Bibliya”nı əsas götürərək adın mənasını “Allaha, Tanrıya qalib gələn” kimi açıqlamışdır. Soydaşlarımız arasında xeyli sayıda *İsrayıl* şəxs və *İsrayilov* soyadına rast gəlirik. Xristian aləmin-

də bu ad *Izrail* kimi yazılıb tələffüz edilir, onu *İsrail* (*İzra-*
il) dövlətinin adında da müşahidə edirik. Əgər bu şəxs adı
ermənilərə xristianlardan keçmiş olsaydı, ondan *İsrailyan*
və *İsraelyan* yox, məhz *İzraileyan* erməni soyadı əmələ gə-
lərdi, lakin ermənilər arasında belə bir soyad yoxdur.

211. İsapilyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *İsrafil* şəxs
adından “f” səsinin kar p samiti ilə əvəz edilməsi nəticə-
sində düzəlmüşdir. Ermənilər f səsini həmişə p kimi tə-
ləffüz edirlər.

Bizcə, *İsrafil* şəxs adı önce Allahın sonuncu, dör-
düncü məleykəsinin adından götürülmüşdür və sonuncu
ad şəxs adından önce yaranmışdır, çünki məleykələr Al-
lah tərəfindən insanlardan çox-çox önce yaradılmışlar.

212. İşxanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli
qədim soyadlardandır. Qədimdə Oğuzların əyalət hökm-
darları “iç xan” adlanırdılar. Bu, xüsusilə İç Oğuz dastanı
olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında aydın görün-
məkdədir. Həmin “iç xan” termini sonralar ermənilərə də
keçmiş, onlar hökmdarları cüzi fonetik dəyişikliklə ”işxan“
adlandırmağa başlamışlar. İşxanyan soyadı da həmin
”içxan“ anlamında olan ”işxan“ sözündən düzəldilmişdir.

213. İştovan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli
”iş“ ismindən düzəlmüşdir. Müxtəlif türk xalqlarında yox

(çuvaşlarda “e” və “i” arasında səs), sarı uyğurlarda *is*, tatarlarda *aş* (“a” ilə “i” arasındaki səs) formalarında işlənir. Lakin bu soyadın Azərbaycan və Anadolu türklərinin dilində işlənən “iş” sözündən düzəlməsi şübhəsizdir.

Bu sözün türk dillərində aşağıdakı mənaları var:

1. sarı-uyğur, tatar və yakut dillərindən başqa bütün türk dillərində *iş*, yəni məşğuliyyət növü kimi: *iş görək*, *işə girmək*, *isdən çıxmaq*, *işə düşmək*, *işi başından aşmaq*, *ağır (yüngül)* *iş görmək*, *çətin işə düşmək*, *işə qəbul olunmaq*, *işi qurtarmaq*, *işi başa vurmaq* və s;

2. məşğuliyyət, xidmət, fəaliyyət növü kimi;

3. qaraim, tarakay dialektlərində – *hərəkət*;

4. qaqauz və uyğur dialektlərində düzəlmüş şey (əşya), yerinə yetirilmiş nə isə;

5. türk, Azərbaycan türkcəsi və uyğur dialektlərində – “iş”, “hadisə”, “məqsəd”. Qədim türk lüğətində – *iş*, *vəziyyət*;

6. Azərbaycan və Anadolu türklərində mürəkkəb ismin birinci komponenti kimi: *ışgizar*, *ışbilən*, *ışbaz*, *ışgüt*, *ışgörən*, *ışverən*, *ışçı* və s.;

7. Azərbaycan türkcəsi və çəğatay dialektlərində – *döyüş* və *savaş*;

8. *Bəla*, *hadisə*, *günah* və s.

Bizcə, İştoyan erməni soyadı *iş* isminin yerlik hal formasından *də-to* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür.

Anadolu türklərində *isdə* sözünü *iştə* aralıq sözü ilə müqayisə etmək olar.

“*İş*”ə ermənicə *qordz* deyirlər, lakin ermənilərdə Qordzyan soyadı yoxdur.

214. Kalantaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki dilimizə fars dilindən keçən *Kələntər* şəxs adından *ə-a* əvəzlənməsi yolu ilə düzəlmüşdir.

Keçmişdə dilimizdə bu söz *şəhərin inzibati işlərinə baxan vəzifəli şəxs* (*bazarbaşı*) anlamında işlənmişdir.

215. Kapantsyan (Kapantsyants).

Bu erməni soyadı *Qaf* dağının adından *f-p* əvəzlənməsi və *-an* şəkilcisinindən düzəlmış *Qafan* etnotoponiminin dən *ts//s* cəmlik şəkilçisi əlavə etməklə yaranmışdır. Mənası “*qafanlılar*” deməkdir.

Tərtər və Şəmkir rayonlarının ərazisində *Qapanlı* toponimi də eyni kökdəndir. Bu adların çəki aləti kimi işlədilən *qapan* sözü ilə heç bir genetik əlaqəsi yoxdur.

Akademik V.V.Bartold *Qazlıq* dağının adını *Qaf-qaz* kimi izah etmişdir. Bəs onda bu *Qaf* hardan peyda oldu?! V.V.Bartoldun izahına inansaq, onda, dağın adı *Qafqaz* deyil, *Qaz-qaz* olardı. Böyük *Qafqaz* dağ silsiləsinə daxil olan *Kazbek* dağının adındakı “*Kaz*” (*s-z, q-k*) komponenti məhz *Qazlıq* dağının adından götürülmüşdür və *Qazlıq dağının bəyi, ağası, sahibi, yiyeşi* mənasını verən *Kazbek* sözü ta qədimlərdən mövcuddur. Professor Ə.Dəmiroçizadə *Qafqaz* sözünü belə izah edir: aydın olur ki, *Qafqaz* sözü dağ mənasında olan “*qaf*” sözü ilə tayfa adı bildirən “*qaz*” sözlərindən başqa bir şey deyildir.

Sonra o, qeyd edir ki, “*Kitabi-Dədə Qorqud*”da adı çəkilən *Qazlıq* dağı *Qafqaz* dağından başqa ayrı məna bildirə bilməz. *Kazbek* dağı etnotoponimdir. Bizcə,

bəy//bek sözü də “*b*” cingiltili samitindən əvvəl gələn *kas* etnosunun adındakı “*s*” kar samiti cingiltiləşmişdir. Əgər hissiyavtımız bizi aldatmırsa, onda *Kazbek* etnotoponimdir və *kasların*, yəni *xəzərlərin böyüyü*, *bəyi* mənasına gələ bilər. *Kas* etnosunun türkdilli olduğunu M.Seyidov və Q.Qeybullayev də qeyd edirlər. *Qafqaz* və *Kazbek* sözləri etnotoponimdir və hər iki sözdə *qaz* və *kaz*, *k-q*, *s-z* əvəzlənmələri türk dillərinə xas olan qanuna uyğunluqlardır.

hay-erməni tarixi və dili üzrə tanınmış mütəxəssis akademik QR.Kapantsyans bu soyadı daşıyır.

216. Karabedyan (Karapetyan).

Hər iki soyad ekvivalentdir, çünki Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *qara* və *bəd//bət* sözlərindən yaranmış *qarabəd//qarabət* sözlərindən *k-q* və *ə-e* əvəzlənməsi yolu ilə əmələ gəlmış *Karabed//Karapet* şəxs adından düzəlmüşdir.

Burada *qarabət//qarabəd* sözü *qara kimi*, *qara tə-hər* anlamlarında başa düşülməlidir.

Ermənicədə “*qara*” sözünə sev deyirlər. Halbuki ermənilərdə Sevbedyan soyadına rast gəlinmir.

217. Karaqanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *qara//kara* və *qan//kan* sözlərindən yaranmış *qara-qan//karaqan* mürəkkəb sözündən düzəlmüşdir. Mənası *qara qan*, *qanı qara* anlamına gəlir.

Biz *qan//kan* komponentinə türkmənşəli *Kantemir//qanlı dəmir* (belədə, qılınc nəzərdə tutulmuşdur) və

ya Qanlı Temir//Teymur (belədə, qanlısı olan Temir adlı şəxs nəzərdə tutulmuşdur) soyadında da rast gəlirik.

218. Karamanyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *Qaraman-Karaman* qəbiləsinin adından düzəlmüşdir. 1256-1471-ci illərdə Anadoluda Karamanoğulları bəylərbəyliyi fəaliyyətdə olmuş və bu bəylərbəylik 1471-ci ildə Osmanlı İmperatorluğunun tərkibinə qatılmışdır.

Qaramanlı qəbiləsi Azərbaycan ərazisində əsasən Bərdədə və Gəncədə məskunlaşmışdılar. F.Sümərin yazdığını görə, bu qəbilə öz adını bu bölgənin başçısı olmuş Əmir Qaramandan almışdır.

Qaramanlı qəbiləsi öncə Qaraqoyunlu Xanədanının, sonalar isə Qaraqoyunlular dövlətinin qurulmasında misilsiz rol oynamışdır. Hal-hazırda Balkanlarda, Türkiyə Respublikasında, Gürcüstanın Axısqa və Qaraçöp mahallarında, Azərbaycanın Tərtər, Bərdə, Yevlax, Göyçay, Neftçala, Cəbrayıllı və Qubadlı rayonları ərazisində məskunlaşmış qaramanlırlara rast gəlmək olar. Bunlardan başqa, Qərbi Azərbaycanın (indiki Ermənistənin) Qaraqoyunlu dərəsinin Qaraqaya və Yanıqpəyə kəndlərində, Basarkeçər rayonu ərazisində xeyli sayıda *qaramanlılar* yaşayırdılar.

219. Karamyan.

Bu erməni soyadı türk dillərində *mərhəmət*, *lütf*, *lütfükər* mənaları bildirən *kərəm* sözündən düzəlmüş *Kərəm* şəxs adından yaranmışdır. Əvvəllər ümumi isim olan *kərəm* sözü sonalar şəxs adı kimi işlənmişdir. Kərəm

şəxs adı islamiyyətdən sonra türklərə, sonuncular vasitəsilə ermənilərə keçmiş, şəxs adındakı “ə” saitləri “a” ilə əvəz edilmişdir, çünkü ermənilərdə “ə” saiti yoxdur.

Karamyan soyadını türk dillərində işlənən və geniş yayılmış *Kərəm*, *Karam*, *Kerem* və *Kərəmov*, *Karamov*, *Keremov* şəxs ad və soyadları ilə müqayisə etmək olar. Ermənilərdə erməniləşmiş türk albanlar arasında *Melik-Karamov* və *Melik-Karamyan* ikili soyadlarına da rast gəlinir.

Məşhur “Əsli-Kərəm” dastanının qəhrəmanlarından biri məhz Kərəmdir.

220. Karaoqlanyan (Qaraqqlanyan).

Karaqqlanyan//Qaraqqlanyan erməni soyadı *q-k* və ya *ğ-q* əvəzlənməsi ilə “*qara*” və “*oğlan*” sözlərindən əmələ gəlmış *Qaraoglan*//*Karaoglan* türkmənşəli mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdür.

Qara sözünün müxtəlif türk dillərində əsl və məcazi mənalarda *kara* paraleli vardır (türkmən, özbək, qazax, qaraim, tatar, uyğur və s.) və bu, çoxmənali sözdür. Bu barədə Qarabekyan soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

Öğlan sözü ümumi isimdir və insanın cinsini bildirir və qız qarşılığı vardır. Bu sözə türkmən, türk, Azərbaycan türkcəsi, qaraim, özbək, kabardin-balkar, qaquz, sarı uyğur, çägätay və şərqi türklərin dialektlərində (L.Budaqov) *oğlan* formalarında rast gəlirik.

Tatar və qaraimlərdə “*uşaq*”, “*körpə*” (L.Budaqov), *ana bətnindəki körpə*, *dünyaya gəlməmiş uşaq* (Malov), türkmən, türk, Azərbaycan türkləri, Krım tatarları, qaraim, qumix və özbək dillərində *oğlan*, Azərbaycan türk-

ləri və qırğızlarda yeniyetmə mənalarında işlənir.

Ə.Dəmirçizadə *oğlan* sözünün *doğulan* sözündən əmələ gəlməsini qeyd edir. Çox maraqlıdır ki, türkmənşəli *doğulan* sözündəki *-ulan* komponenti rus və polyak dillərində – *yüngül süvari* anlamı verir. Eyni komponentə çex dilində də rast gəlirik. Qədim rus dilində “*ulan*” – *zadəgan*, çex dilində *leyb* – *qvardiyaçı* mənalarında işlənmişdir. *Oğlan*, *oğul*, *oğladə* q sözlərindəki “*oğ*” sözün kökü, *-lan*, *-ul*, *-laq* isə sözdüzəldici şəkilçilərdir. Ə.Dəmirçizadənin fikri ilə razılaşsaq, hər üç söz *doğulan* sözündən düzəlmişdir və bu sözlərdə “*doğ*” felinin əmr forması iştirak edir. Lakin bu sözün (*doğulan*) qız övlada aid olmadığını əsas gətirərək biz belə bir ehtimalı da irəli sürməyə qərarlıyıq ki, *oğlan* sözünün etimologiyasında *doğulan* yox, məhz türk dillərində *nəsil*, *boy*, *tayfa* anlamı bildirən *ok* sözü dayanır. Çünkü türk təfəkkürünə görə, *oğlan* nəslin davamçısıdır, *ok olan*-dir.

Ok//Oğ komponentinə Oğuz xanın adında da rast gəlirik.

Ermənicə *oğlan*, *oğul* – *dğa* deməkdir və ermənilər arasında Karadğayan soyadına rast gəlinmir.

221. Karinyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *qarın* sözündən *i-i* əvəzlənməsi ilə düzəlmişdir.

Əslən Bakının Balaxanı kəndindən olan ədəbiyyatşunas, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, akademik A.B.Karinyan bu soyadı daşımışdır.

222. Karoyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *qara//kara* və “o” bitişdirici saitindən yaranmış *Karo* şəxs adından düzəlmışdır.

Qara sözünün mənaları haqqında *qara* komponentli soyadlardan danışarkən bəhs etmişik.

223. Kartاشyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*qardaş*” sözündən *q-k* əvəzlənməsi ilə düzəlmışdır. Müxtəlif türk dillərində *qardaş//kardaş//qardeş//kartaş//qağdaş//qədeş//kardes* formalarında işlənir.

Qardaş bir ata-anadan olub, Azərbaycan türklərindəancaq oğlanlar arasındakı (*qardaş*), Türkiyə türklərində isə həm oğlanlar, həm də oğlanla qızlar arasındakı (*kardeş, kızkardeş*) qohumluq münasibəti bildirir.

Qardaş sözü *qarındaş//karındaş//karıntış//karıntıñ* formasından düzəlmış isimdir. Əski türk dillərində *qarındaş* kimi işlənən söz sonalar -in şəkilçisinin düşməsilə *qardaş* formasını almışdır. Mənası *bir qarında, bir bətn-də yatmış* deməkdir. *Qardaş* sözünün dilimizdə *dadas, qaşa, qaqa* kimi qarşılıqları müxtəlif dialektlərdə indi də işlənir. Mürəkkəb şəxs adları Balaqardaş, Qardaşxan, Ağaqardaş şəxs adlarında “*qardaş*” komponentinə rast gəlinir. Abşeron türkləri arasında *qerdeş, qədeş* formalarında müraciət forması kimi geniş istifadə olunur.

Ruslar arasında türkmənşəli Kartaşov, türklərdə Qardaşov soyadları ilə ekvivalentdir.

Qardaş sözünün türk mənşəli olduğunu ölməz “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı da təsdiq edir:

1. “Bənim yeddi *qız qarınداşım* sorar olsam, sağımı, ağrım?” – Mənim yeddi *qız qardaşımı* sorsam (sorusam), sağdırıları, ağrin alım?!?

2. “Beyrək baqdı, gördü kim, Kiçi *qız qarınداşı* pı-nardan su almağa gəlir”. – Beyrək baxıb gördü ki, kiçik *qız qardaşı* (bacısı) bulaqdan su götürməyə (aparmağa) gəlir.

Bizcə, *qarınداş (qardaş)* sözü öncə qədim türklərdə yalnız qızların qarınداş (qardaş) olmasını bildirmişdir və qaynaqlarda oğlan *qarınداş* formasında rast gəlinmir. Deməli, oğlana *qardaş* kimi edilən müraciət forması sonralar yaranmışdır.

224. Kasabuqlyan//Kasabaqlyan (Qasablyan//Qasabqlyan).

Kasabuqlyan//Kasabaqlyan (Qasablyan//Qasabqlyan) erməni soyadları *k-q* və ya *q-k* əvəzlənməsi ilə “*qəssab*” və “*oğlu*” sözlərindən əmələ gəlmış *Qassaboglu* türkmənşəli mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdir. Mənası *qəssab oğlu*, yəni atası *qəssab* olmuş, *qəssabçılıqla* məşğul olan erməninin oğlu.

Ermənicə *oğlan, oğul – dğa* deməkdir və ermənilər arasında Kasabdğayan soyadına rast gəlinmir.

225. Kasparyan.

Bu erməni soyadı qədim xəzər türk etnosunun *kas-pi* adından kalka yolu ilə düzəlmüşdir. Tarixi mənbələrdə Xəzər dənizi boyunca məskunlaşmış türk xalqları, həmin mənbələrin kimlər tərəfindən qələmə alınmasından asılı olaraq, gah *kas//kaz//qas*, gah *kaspilər*, gah da *xəzərlər*

kimi təqdim olunmuşlar. *Kas* etnoniminə qədim türk dillərində cəmlik və ya boy anlamı bildirən *pi//bi* şəkilçisi əlavə etməklə düzəldilən *kaspi* (*kaslar*, *kas boyu*) adı həm də *Xəzər* dənizinin keçmiş *Kaspi* adında əbədiləşmişdir.

Kasparyan soyadı da türkmənşəli *kas-pi-ar*, yəni *kas boyunun (kasların) adamları*, *kaslar* anlamında olan *Kaspar* şəxs adından yaranmışdır.

Biz kasların adına *Kaspiana*, yəni kasların dövləti adında da rast gəlirik. Bizcə, ermənilərin söykökündə qədim “*kas*” türk etnosu da iştirak etmişdir. *Kaspar* adlı ermənilərə ahıllarımız *Kəspər*, *Kəsbər* deyə müraciət edirdilər. Bu türkmənşəli şəxs ad və soyadına, qəribə də olsa, yəhudilərdə də rast gəlinir: *Kasparov* və *Kasper Uaynberq* ad və soyadları buna misaldır.

Əslən Dağlıq Qarabağdan olan Sovet İttifaqı Qəhrəmanı A.C.Kasparov (*Kasparyan*), SSRİ Xalq artisti Q.M.Kasparyan bu soyadı daşımışlar.

226. Kasyan.

Bu erməni soyadı qədim xəzər türk etnosunun *kas* adından düzəlmüşdir. Tarixi mənbələrdə Xəzər dənizi boyunca məskunlaşmış türk xalqları, həmin mənbələrin kimlər tərəfindən qələmə alınmasından asılı olaraq, gah *kas//kaz//qas*, gah *kaspilər*, gah da *xəzərlər* kimi təqdim olunmuşlar. Hətta bu ərazidəki qədim Azərbaycan dövlətinin adı xəritələrdə *Kaspiana* kimi qeydə alınmışdır.

Kas etnonimi ilə bağlı *Kasparyan* soyadından danışarkən də ətraflı bəhs etmişəm.

Bu soyadı daşıyanlardan biri – S.Kasyan 1920-1921-ci illərdə Ermənistən K(b)P-nin rəhbəri olmuşdur.

227. Katanyan.

Bu erməni soyadı müxtəlif türk dillərində *kətan*, *kətan*, *kitan*, *katan* formalarından biri olan Azərbaycan dilindəki *kətan* ismindən ə-a əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Kətandan alınmış parça cod və sərt olur. Soydaşlarımız arasında az da olsa Kətanov soyadı daşıyanlara rast gəlinir.

Bu soyadın İtaliya mənşəli Kataniya şəxs adıyla bir-başa heç bir əlaqəsi yoxdur.

228. Kazaryan (Qazaryan).

Kasparyan soyadı kimi, bu erməni soyadı da *Xəzər* (*kaslar*) etnosunun adından götürülmüşdür. N.A.Baskakov *Xəzər* ittifaqının tərkibində X yüzilin əvvəllərində başqa (bizans, ərəb, yəhudи və b.) tayfa adları ilə bərabər *Xəzər-Xazar*, *Kuazar* etnosunun da adını çəkir. Sonra o, qeyd edir ki, *xazar//qazar* forması rus dili üçün xasdır və nümunə kimi türk mənşəli *Kazarovski* (x-k əvəzlənməsi) soyadını göstərir.

Kazar//Qazar//Kozar şəxs adını *Xəzər* dənizi və soydaşlarımız arasında *Xəzər* şəxs adı ilə müqayisə etmək olar.

Bizcə, N.A.Baskakovun *Kazarovski* türk mənşəli rus soyadının “*qaz*” felinin əmr formasından düzəlməsi haqqındakı izahı ağlabatan deyil. Bunu eyni kökdən və əsasdan ibarət olan türk mənşəli *Qazaryan//Kazaryan* erməni soyadları haqqında da demək olar.

229. Kemalyan.

Bu erməni soyadı ərəb mənşəli *kamal* sözündən yaranmış *Kamal* şəxs adından düzəldilmişdir. Azərbaycan

türkləri, tatar, özbək, qazax, türkmən və s. dillərdə *Kamal*, Anadolu türklərində isə *Kemal* kimi işlədir.

Kamal sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları vardır:

1. kamillik, yetkinlik: – *Oğul sən hələ uşaqsən, kamala dolanda dünyani dərk edəcəksən.*

2. elm, ürfan, fəzilət: – *Kamala çatmağın öz yolları var;*

3. ağıl, zəka, dərrakə: – *Ağıllı danışmaq üçün adamın başında gərək kamal olsun.*

4. izafət tərkiblərində sözlərə qoşularaq onlara tamlıq, mükəmməllik, bitkinlik məzmunu verir, məsələn: – *kamali-ədəblə, kamali ehtiramla* və s.

Bizcə, bu soyad ermənilərə Anadolu türklərinin dialektində işlənən *Kemal* adından keçmişdir.

Kemalyan soyadı türk dillərindəki *Kəmalə, Kemala, Kamala* qadın, *Kamal, Kamalov* kişi ad və soyadları ilə müqayisə edilir.

230. Keşışyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli keşiş sözündən əmələ gəlmışdır. Türklər erməni qriqorian kilsəsinin ruhani rəhbərinə keşiş, ermənilər isə “*derder*” və ya “*papaz*” deyirlər.

“*Qara keşiş*” ifadəsi ilə folklorumuzda tez-tez qarşılaşıraq.

231. Kişmişyan (Kişmişov).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki xüsusi üzüm növündən qurudulmuş, insan orqanizmi üçün çox faydalı və şərqi mətbəxində geniş istifadə olunan *kişmiş* sözündən

yaranmış *Kışmiş* ləqəbindən düzəldilmişdir.

Bu soyadı daşıyan ermənilərin əcdadları 1828-ci il bədnam Türkmənçay müqaviləsindən sonra Azərbaycan və Gürcüstan ərazilərinə ruslar tərəfindən köçürülmüşlər. Gürcüstan onomastikasında *Kışımışev* soyadlı erməni qeydə alınmışdır.

232. Koçaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “köç” felinin əmr formasından -əri sözdüzəldici şəkilçişi vasitəsilə düzəlmış köçəri düzəltmə sözündən əmələ gəlmiş *Köçəri* şəxs adından ö-o, ə-a əvəzlənmələri və eliziya hadisəsi ilə yaranmışdır. Lakin onu da qeyd edək ki, felin əmr formasında olan “köç” sözünün isim kimi işlənən “köç” omonimi də vardır. Türk xalqlarının dilində aşağıdakı formalarda, lakin eyni mənada işlədirilir:

1. Azərbaycan türkcəsi, türkmən və türk dillərində “köç”;
2. türkmən dialektlərində “koç”;
3. protobulqarlarda, qaraim, qırğız və uyğur dialektlərində “köç”;
4. qaraimlərdə “keç”;
5. tatar və uyğurlarda “küç”, sarı uyğurlarda “küş”;
6. başqurdılarda “küs”;
7. çuvaşlarda “kus”.

Köç sözünün bütün bu formaları aşağıdakı mənaları bildirir:

1. bir yerdən başqa yerə köçmə;
2. köçəri ailə, tayfa və ya qəbilə;
3. şahmatda gediş;
4. həyatdan köçmə, yəni vəfat etmək;

5. sürgün, sürülmə, köçürülmə, əsir;

6. hərəmxana, gəcəvə;

7. ər evinə gəlin getmə, köçmə, ərə getmə.

Məhsuldar əsas kimi “köç”dən felin məsdər forması və zamanları düzəldilir.

“-kün” şəkilçisi ilə köçkün sözü əmələ gəlmişdir.

Ermənistən əslən Dağlıq Qarabağdan olan son prezidentlərindən biri R.Köçəryan məhz həmin soyadı daşımışdır. Bu, onun köçəri mənşəyindən xəbər verirdi.

Azərbaycan türkləri arasında *Köçəri* şəxs adı bu gün də işlənməkdədir.

233. Koçinyan.

Koçinyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli köç sözündən və -an feli-sifət şəkilçisindən ö-o, a-i əvəzləməsi yolu ilə əmələ gəlmiş köçən sözündən düzəlmüşdir.

Köç sözünün müxtəlif türk dillərində işlənmə variantları və mənaları barədə Koçaryan (Köçəryan) soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

234. Kokecanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli kökə və fars mənşəli can komponentindən yaranmış mələz kökəcan sözündən ö-o, ə-e əvəzlənməsi yolu ilə düzəlmüşdir.

“Nə yoğurdum, nə yapdım, hazırca kökə tapdım” atalar sözü folklorumuzda geniş yayılmışdır.

235. Korqanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *qara//kara* və *qan//kan* sözlərindən yaranmış *qara-qan//karaqan* mürəkkəb sözündən *a-o* əvəzlənməsi və eliziya hadisəsi yolu ilə düzəlmüşdir. Mənası *qara qan*, *qanı qara* anlamına gəlir.

Karaqanyan erməni soyadı ilə eyni kökdəndir. Əslən Gəncədən olan erməni aktyoru, Azərbaycan SSR Xalq artisti M.A.Korqanyan bu soyadı daşıyır.

236. Kotancanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *kotan* sözündən və fars mənşəli *can* komponentindən əmələ gəlmiş *kotancan* sözündən düzəldilmişdir.

Kotancyan erməni soyadı ilə eyni kökdəndir.

237. Kotancyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *kotan* sözündən -çı sözdüzəldici şəkilçisinin köməyi ilə əmələ gəlmiş *kotançı* düzəltmə ismindən eliziya hadisəsi yolu və “ç” - “c” əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Kotancayan erməni soyadı ilə eyni kökdəndir.

238. Qadaqçıyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *qadaq* sözündən və sözdüzəldici -çı şəkilçisindən yaranmış peşə, sənət bildirən *qadaqçı* düzəltmə sözündən *i-i* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. Dilimizdə *qadaq* deyəndə *bıçaq*, *qayçı*, *kəlbətin kimi alətlərin tiyəsini canına bərkili*

dən bənd, ox başa düşülür. Məsələn: – *Bıçağın qadağı laxlayır.*

Dilimizdə bir “*qadaqda saxlamaq*” ifadəsi də var ki, bu da “*müəyyən həddi gözləmək*” anlamına gəlir. Məsələn: – *Dilini həmişə qadaqda saxla, bala.*

Azərbaycanda sovet və partiya işlərində işləmiş köhnə bolşevik S.B.Qadaqçıyan həmin soyadı daşıyb.

239. Qaxramanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *qəhrəman* sözündən yaranmış *Qəhrəman* şəxs adından düzəldilmişdir. *Qəhrəman* sözü öncə ayama (ləqəb), sonra isə şəxs adı kimi işlədilmişdir. *Qəhrəman* şəxs adı nisbi sıfat kimi “*qəhrəman xalq*”, “*qəhrəman şəhər*”, “*qəhrəman ordu*”, “*qəhrəman sərkərdə, general, əsgər*” və s. birləşmələrində işlədir. *Qəhrəman* sıfətinin *cəsur, igid, qorxmaz, mərd* kimi sinonimləri, *qorxaq, ağciyər* və s. antonimləri vardır.

Ermənicə “*qəhrəmana*” – *heros* deyirlər, lakin ermənilər arasında Herosyan soyadına rast gəlinmir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, *heros* sözü latin mənşəlidir və rus dilində *qeroy* paraleli vardır.

240. Qalaqçıyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *qalaq* sözündən və sözdüzəldici -çı şəkilçisindən yaranmış peşə, sənət bildirən *qalaqçı* düzəltmə sözündən düzəlmüşdür.

Qalaq sözü hər hansı bir əşyanın topalanmış, qalaqlanmış forması (daş qalağı, odun qalağı, taxta-şalban

qalağı və s.) olmaqdan başqa, əsasən, qurumuş təzəkdən və ya kəsilmiş basmadan (hər ikisi mal-qara peyinindən yanacaq kimi hazırlanırdı) qurulmuş təpəyə, *gərmə//kərmə qalağına* deyilirdi. *Qalaq* düzəldən adam isə *qalaqçı*, yəni *qalaq quran*, *qalaq vuran* adlanırdı.

241. Qaleyçyan.

Qaleyçyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*qalay*” əlvan metalının adına -çı sözdüzəldici şəkilçisi əlavə etməklə yaranmış *qalayçı* peşə adından *a-e* əvəzlənməsi və eliziya (səsdüşümü) hadisəsi nəticəsində düzəlmışdır.

Mis *qab-qacağı* qalaylayan, *qalay qatı* çəkən sənət-kara *qalayçı* deyilir.

242. Qaltaxcyan.

Bu erməni soyadının Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *qaltax* (at yəhərinin altına qoyulan tərlik) sözündən -çı sözdüzəldici şəkilçisinin köməyi ilə yaranmış peşə bildirən *qaltaxçı* düzəltmə ismindən *ç-c* əvəzlənməsi və eliziya hadisəsi yolu ilə düzəlmışdır.

Qaltax sözünün *qoltuq* sözü ilə, bizcə, heç bir qo-humluq əlaqəsi yoxdur.

243. Qalumyan.

Bu erməni soyadı türk mənşəli “*kalım*” (*k-q* əvəzlənməsi ilə) sözündən düzəlmışdır. Orta Asiya, Qazaxıstan, Başqurdstan və s. türk dillərində, Azərbaycan türklərinin dilindəki “*başlıq*” sözünün “*kalım*” paraleli işlə-

nir. Bu söz rus dilinə də keçmişdir və eyni mənəni daşıyır. Bəy evi tərəfindən toydan, düyündən öncə qız evinə verilən pul və davara, məbləğindən və sayından asılı olmaya-raq, *kalım* deyilir.

Ermənicə kalım (başlıq) “*vernaqır*” kimi tərcümə edilir, lakin ermənilərdə *Vernaqiryan* soyadına rast gəlinmir. Bu sözdəki “*ver*” komponenti də türk mənşəlidir və felin əmr formasından başqa bir şey deyil.

244. *Qamaryan*.

İslamiyyətdən sonra ərəblərin göy cisimlərindən biri olan Ayı *Qəmər* adlandırması məlumdur. *Qəmər* sözü-nə poetik əsərlərdə, şeir və poemalarda tez-tez rast gəlinir. Ay sözünün qarşılığı olan “*qəmər*” sözü zaman keçidkcə şəxs adı kimi işlənmişdir.

Qəmər şəxs adındakı “ə” saitləri “a” ilə əvəz edilmiş, ad *Qamar* şəklinə salınmış və ondan *Qamaryan* soyadı düzəldilmişdir.

Lakin bu soyadın belə izahı zamanı Qafqazda, o cümlədən Qərbi Azərbaycanda er. əv. I minilliyyin 1-ci yarısında məskunlaşmış *Qamər* türklərini də yaddan çıxarmaq lazım deyil. Xatırladırıq ki, Qərbi Azərbaycanda qamərlərin adı ilə müxtəlif toponimlər mövcud olmuşdur (*Qəmərli* kəndi, *Qəmərli* rayonu, *Gümrü* şəhəri və s.)

245. *Qambaryan*.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Qəmbər* şəxs adından “ə” saitlərinin “a” ilə əvəzlənməsi yolu ilə düzəlmüşdir.

Bizcə, *Qəmbər* şəxs adı öncə “çay daşı” mənasında

işlənən “qəmbər” ismindən düzəlmış addır. Deməli, “çay daşı” mənasında işlənən qəmbər ümumi ismi xüsusi isim olan *Qəmbər* şəxs adından çox-çox öncə yaranmışdır.

Rəvayətə görə, imamlardan birinin adı *Qəmbər* olmuşdur. Görkəmli islam sərkərdəsi Əli ibn-Əbutalibin sadıq qulu və mühafizəçilərindən birinin adı da *Qəmbər*dir.

Azərbaycan türklərində *Qəmbər* və *Qəmbərov*, Orta Asiya, Qazaxıstan, Tatarıstan və Başqurdstan türklərində *Kambar* və *Kambarov* ad və soyadları ilə müqayisə edilir.

Əslən Qarabağdan olan və *Qambaryan* soyadı daşıyan ermənilərin bu soyadı Xındırıstanda yaşamış görkəmli türk aşığı Aşıq Qəmbərin adından götürməsi də ehtimal olunur. Lakin bu, inandırıcı deyil, *Qəmbər* adı və *Qambaryan* soyadı eyni mənbədən qidalanır.

246. *Qanalanyan*.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türk mənşəli *qan* və *alan* komponentlərindən yaranmış *qanalan* mürəkkəb sözündən düzəlmüşdür.

Qan söyü dilimizdə müxtəlif sözlərin düzəldilməsin-də fəal iştirak etmişdir: *qan* təzyiqi, *qanıqara*, *qansoran* (zəli), *qanverən* (donor), *qanitirən*, *qansatan*, *qanlı köynək*, *maye qan*, *duru qan*, *qan qrupu*, *qan uddurmaq*, *qan qusdurmaq*, *qanbağır etmək*, *qanlı olmaq*, *qanlı-bıçaq olmaq* və s.

Alan komponentinin birinci hecası felin *al* əmr formasından *-an* sözdüzəldici şəkilçisinin köməyi ilə düzəldilən feli-sifətdir.

247. Qarabaşyan.

Qarabaşyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*qara*” və “*baş*” komponentlərindən ibarət olan türkmənşəli “*qarabaş*” mürəkkəb sözündən düzəlmışdır.

Qarabaş sözünün dilimizdə “*qulluqçu qadın* və ya *qız*” anlamı vardır.

248. Qarabekyan.

Qarabekyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *qara* və titul, rütbə və mənsəb bildirən *bəy* (*bay*, *biy*, *bey*, *beq*, *bek*) komponentlərindən əmələ gəlmiş mürəkkəb *Qarabəy* şəxs adından düzəlmüşdir. *Bəy* sözü öncə ümumi isim, sonra isə xüsusi isim kimi mövcud olmuşdur.

Türk dillərində *qara* sözünün *kara* formasını da nəzərdən qaçırmır olmaz və bu dillərdə *q-k* samitlarının bir-birini izləməsi qanunauyğunluğu vardır.

Qara//kara sözü əslisi sıfətdır və əşyanın əlamətini, yəni rəngini bildirməkdən başqa, *böyük*, *iri*, *nəhəng* kimi mənalar da daşıyır. Məsələn, *Qaraqum*//Karakum, *Qarabağ*//Karabağ, *Qaradağ*//Karadağ, *Qaraqaya*//Karakaya, *Qaraçuxur*//Karaçuxur, *Qarayazı*//Karayazı və s. toponimlərdə “*qara//kara*” sözü *böyük*, *iri*, *nəhəng* anlamlarında işlədilmişdir.

Anadolu və Azərbaycan türklərində *qara//kara* sözünün “*siyah*” qarşılığı da məlumdur.

Ermənicə “*qara*” – sev deməkdir və ermənilər arasında Sevbekyan soyadına rast gəlinmir.

249. Qaragözyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *qara* və göz sözlərindən əmələ gəlmış mürəkkəb *Qaragöz* şəxs adından düzəlmüşdir.

Soyadın “*qara*” komponenti barədə Qarabekyan soyadından danışarkən bəhs etmişik. “*Göz*” isə çoxmənalı söz olsa da, burada müstəqim mənasında, görmə orqanının adı kimi verilmişdir.

Əslən Şəmkir rayonundan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı A.H.Qaragözyan bu soyadı daşımışdır.

250. Qaraxanyan (Qaraxanov).

Qaraxanyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*qara*” və titul, rütbə və mənsəb bildirən *xan*//*han*, *kan*, *kaqan*, *kağan*, *hakan* komponentlərindən əmələ gəlmış *Qaraxan* mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdir.

Qara xan şəxs adına “Oğuznamə”lərdə rast gəlirik. Rəvayətə görə, Oğuz xanın atasının adı *Qara xan* olmuşdur. *Xan* sözü önce ümumi isim, sonra isə xüsusi ismin komponenti kimi mövcud olmuşdur.

Soyadın *qara* komponenti haqqında Qarabekyan soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

Ermənicə “*qara*” – sev deməkdir və ermənilər arasında Sevxanyan soyadına rast gəlinmir.

Azərbaycan, Orta Asiya, Qazaxistan və s. türk ölkələrində və Rusiyada məskunlaşmış ermənilər yaşadıqları mühitə uyğunlaşaraq və erməni satqınlığını və riyakarlığını ört-basdır etmək üçün *Qaraxanyan* əvəzinə *Qaraxanov*//*Karaxanov* soyadını da qəbul etmişlər.

251. Qarakeşışyan (Karakeşışyan).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*qara*” və “*keşiş*” komponentlərinin birləşməsindən əmələ gəlmış *Qarakeşış* şəxs adından düzəlmüşdir. Soyaddakı *qara/kara* əslisi sifətdir, məcazi mənada işlənmişdir, çünki erməni keşləri həmişə qara rəngli paltar geyinir, başlarına uzunqulaqlı qara qalpaq qoyurlar. Ona görə də türklər onları xarici görünüşünə görə, *qara keşiş* adlandırmış, lakin zaman keçdikcə bu söz birləşməsindən ermənilər erməni soyadı düzəltmişlər.

Qara keşiş söz birləşməsinə “Əsli və Kərəm” dastanında da rast gəlirik.

Ermənicə “*qara*” – sev, “*keşiş*” isə *derder, papaz* deməkdir, lakin ermənilərdə *Sevderderyan* və *Sevpapazyan* soyadı yoxdur. Bütün bunlar *Qarakeşışyan* soyadının türkmənşəli olduğunu bir daha təsdiq edir.

252. Qaranyan (Karanyan).

N.A.Baskakov türkmənşəli *Qaranov* rus soyadını izah edərkən onun “*Quran*”, ərəbcə “*Qiran*” və ya “*Sahibi-qiran*” (zamanın sahibi) – xoşbəxt planetlərin birləşməsi və yaxud yaxınlaşması altında doğulmuş asiman, yəni Allah tərəfindən müdafiə edilən xoşbəxt adamın adından düzəldiyini iddia etmişdir. Bu baxımdan, *Qaranyan* erməni soyadı da həmin şəkildə izah olunmalıdır. Lakin Baskakovun bu izahının heç bir elmi əsası yoxdur, çünki islam dininə, müsəlmanlara və onların müqəddəs kitabı “*Qurani-Kərimə*” nifrət edən qriqorian ermənilərin bu soyadı “*Quran*”nın adından alması bir o qədər inandırıcı görünmür.

Bizcə, bu soyad *qara//kara* sözündən və cəmlik bildirən -an şəkilcisindən yaranmış, sonra isə qoşa “a” səsindən birinin düşməsi nəticəsində yaranmış *Qaran//Karan* sözündən düzəlmüşdir. Mənası “*qaralar*” anlamına gəlir.

253. Qaribcanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli *vətənindən uzaqda, qürbətdə yaşayan* anlamında olan *qərib* sözündən yaranmış *Qərib* şəxs adından ə-a əvəzlənməsi ilə və əzizləmə mənasında işlənən -can komponentindən əmələ gəlmış *Qəribcan* şəxs adından düzəlmüşdir.

Qərib adının izahı barədə *Qaribyan* soyadından danışarkən bəhs etmişik.

-can komponenti isə fars mənşəli olsa da, o da erməni dilinə Azərbaycan türklərinin dilindən keçmişdir. Mənası *can qərib*, yəni *yaziq, fağır qərib* anlamına gəlir və əzizləmə mənasından başqa, həm də kiminsə *qəribə* can yandırmasına, halına acımasına işarə kimi başa düşülə bilər.

Türk dillərindəki Əlican, Qaracan, Ağacan, Gülcən, Telcan, Canbaxış, Alimjan, Jansu, Babojan və s. şəxs adlarında *can* və *jan* paralellərinə rast gəlinir.

254. Qaribyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli *qərib* sözündən yaranmış *Qərib* şəxs adından ə-a əvəzlənməsi ilə yaranmışdır. *Yad, özgə, əcnəbi, yadelli, dədə-baba* yurdunu bu və ya başqa səbəblərdən tərk etmiş, *yad* yerdə məskunlaşmış, müvəqqəti olaraq yaşayış yerini

tərk etmiş adama *qərib* deyirlər.

Qərib şəxs adı ərəb mənşəli olsa da, bu şəxs adı ermənilərə Azərbaycan türklərinin dili vasitəsilə keçmişdir.

Əslən Dağlıq Qarabağdan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Ş.A.Qaribyan bu soyadı daşımışdır.

255. Qasimyan.

Bu erməni soyadı müsəlman mənşəli aylardan (no-yabr) birinin adını bildirən *Qasım* aynın adından yaranmış *Qasım* şəxs adından düzəlmüşdir. Azərbaycan türkləri tərəfindən ərəb işgalindən sonra qəbul edilmiş *Qasım* adı az sonra ermənilər tərəfindən mənimsənilmiş və ondan *Qasimyan* erməni soyadı düzəldilmişdir. XIV yüzilin yarısına qədər Rusiya ərazisində, Ryazan quberniyası tabeliyyində mövcud olmuş *Qasım* xanlığının adı bir daha sübut edir ki, bu adı türklər uzun illərdir ki, fəxrlə daşıyırlar.

Volqa çayı ilə gəmidə Qafqazlara hücum etmək məqsədi gündən I Pyotr Qasım şəhərindəki müsəlman-türk camesini görmüş və onun kimlərə məxsus olduğunu soruşduqdan sonra cameni top atəşinə tutdurmuşdur. Camenin xarabalıqları indi də qalmaqdadır.

256. Qazaryan.

Er. əv. 1-ci minilliyin ortalarından tarixi mənbələrdə adı çəkilən xəzərlər (*kaslar*) Qafqazın ən qədim türk boylarındandır. *Kaspilərə* (Xəzərlərə) tarixi ədəbiyyatda *kas* formasında rast gəlinir. *Kaspi//kasbi* etnosunun adındakı *-pi//-bi* morfemi bir tərəfdən tayfa, boy, digər tərəfdən cəmlilik bildirdiyindən *Kaspi//kasbi* adı *kas boyu*,

kaslar anlamına gelir. *Kasların* (xəzərlərin) türk etnosu olduğunu, er. əv. V yüzlə aid xəritədə də görürük. Moskova nəşr edilmiş “Ümumdünya tarixi” kitabındakı xəritədə Xəzərin şimal-qərb sahilləri *kasların* ərazisi kimi göstərilmişdir.

Xəzər dənizinin həm Xəzər, həm də Kaspi adları bu dənizin sahilərində yerləşmiş və minillər boyu bölgədə hegemon rol oynamış *kas//xas-xəzər* türk boyunun adından götürülmüşdür.

Əslən Bakıdan olan Sovet İttifaqı Qəhrəmanı A.A.Qazaryan, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı P.O.Qazaryan bu soyadı daşımışlar.

257. Qırçyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *qır/kır* sözündən -çı sözdüzəldici şəkilçisinin köməyilə əmələ gəlmiş *qırçı//kirçi* peşə adından eliziya hadisəsi ilə düzəlmüşdür. *Qırçyan* soyadı daşıyan ermənilərin əcdadı evlərin damını qırlamaqla məşğul olmuş, sonralar öz peşəsinə özünə soyad götürmüştür.

258. Qukasyan.

Bu erməni soyadı Albaniya katolikosu olmuş *Qu-kas* şəxs adından düzəldilmişdir. AMEA-nın müxbir üzvü olmuş Voroşil Qukasyan özünü erməni deyil, məhz türk adlandırırdı. Bizcə, ermənilər bu soyadı 1836-cı ildə Dağlıq Qarabağ ərazisində yaşayan albanları erməniləşdirən zaman onlardan əxz etmişlər və ya bu günü Qukasyanlar alban-türk Qukasın törəmələridirlər.

259. Qulyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*qul*” sözündən düzəldilmişdir. Öncə əsl mənasında işlənən *qul* (nökər) sözünə “*u*” fonemini artırmaqla Qulu şəxs adı yaradılmış, sonra da müxtəlif türk dillərində *Kulu*, *Kuli* şəxs adları düzəldilmişdir.

Orta Asiya türklərində Məhdimqulu/Mehtimkuli, Abasqulu, Pirqulu, Ağaqlulu, Şahqulu, Ocaqqulu şəxs adlarında “*qulu*” komponentinə rast gəlinir.

Məhsuldar əsas kimi, “*qul*” sözündən *qulluq//kul-luk*, *qul-luqçu* sözləri əmələ gəlmişdir.

Qul (nökər) ermənicə tsord, tsara deməkdir, lakin ermənilərdə Tsordyan və Tsarayan soyadları yoxdur.

260. Qurcunyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli “*xurcun*” sözündən x-q əvəzlənməsi ilə düzəldilmişdir. İçərisinə şey qoymaq üçün adətən yük və ya minik heyvanlarının belindən aşırılan, palaz kimi xanada toxunan ya da cod parçadan tikilən ikigözlü, eyniölçülü qoşa torba, kisə, heybə.

Xurcunun da böyük, kiçik növləri olub: eşşək xurcunu, at xurcunu, öküz-kəl xurcunu və s.

261. Quşçyan.

Quşçyan erməni soyadı Azərbaycan türkcəsindəki “*quş*” sözündən və -*çu* sözdüzəldici şəkilçisinin köməyilə əmələ gəlmiş *quşcu* peşə adından eliziya hadisəsi ilə düzəlmüşdir.

Tarixi qaynaqlar *quşçu* tayfasının adını qədim hun-

larla bağlayır. Rəşidəddinə, Yaziçıoğlu'na və Sümərə görə, Oğuz türklərinin 24 boyunu təşkil edən Gün xan, Ay xan, Dağ xan, Gök xan, Ulduz xan və Dəniz xan oğullarının onqonları əti yeyilməyən vəhşi ov quşları olmuşdur.

Quş sözünə hind quşunun, şərqi türklərdə Hindikuş dağının adlarında rast gəlirik. XIX yüzildə türk köyləri siyahısında Qafqazda tərkibində “quş” komponenti iştirak edən Quş, Quşçu, Quşlar, Dondar Quşçu və s. kimi 38 ədəd toponim qeydə alınmışdır. Deməli, Azərbaycan və Anadolu, eləcə də şərqi türklərin soykökündə “quşçu” tayfası da iştirak etmişdir.

“Quş”a ermənicə *trçna*, “quşçu”ya isə *trçnabah* deyirlər. Tərcümədəki “bah” komponenti isə Anadolu türklərinin dilindəki “bah”, yəni *bax*, *bahan*//*baxan*-dan başqa bir şey deyil. Lakin ermənilər arasında Trçnabahyan soyadına rast gəlinmir.

262. Quzubekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *quzu*//*kuzu* və *bəy*//*bek* komponentlərindən əmələ gəlmiş *Quzubəy* şəxs adından düzəlmüşdür. Soyadın “*quzu*” komponenti Azərbaycan türklərində *kiçik*, *xırda qoyun balası* anlamında işlədirilir.

Quzu sözündən peşə bildirən *quzuçu*, yəni *quzu otaran çoban*, *Quzuçu* şəxs adı da (arxaizmdir) düzəldilmişdir. Məcazi mənada *quzu kimi uşaq*, *quzu kimi sakit*, *yetim quzu kimi boynunu bükmək* söz birləşmələrində işlənir.

Quzuya ermənicə *gyar* deyirlər, lakin ermənilərdə Gyarbekyan soyadına rast gəlinmir.

263. Laçinyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli laçın sözündən yaranmış *Laçın* şəxs adından düzəlmüşdir. Bizcə, *Laçın* şəxs adı keçmişdə ov ovlamaq üçün saxlanılan və təlim verilən yırtıcı quşun adından daha sonra yaranmışdır. Ola bilsin ki, *Laçın* adı öncə ayama, sonra isə şəxs adı kimi işlənmişdir.

Erməni dilində “i” saiti olamasına baxmayaraq, o, incə “i” saiti ilə əvəz edilmiş, “laçın” formasına gətirilmiş və Laçinyan erməni soyadına çevrilmişdir.

Dilimizdə *laçın* sözü aşağıdakı mənalarda işlənmişdir:

1. keçmişdə bəy, xan, sultan, əmir, şah və padşahların ova gedərkən özləri ilə aparırdıqları şahin cinsindən olan quş adı:

*Eşq ilə çırpinan cəfaya dözər,
Laçın alçaqda, həm fəzada süzər.* (A.Şaiq);

2. təntənəli müqayisələrdə cürət, hünər və igidlik rəmzi kimi məcazi mənalarda işlənib:

*Eyyazım bənzər laçına,
Sonalar heyran saçına.* (“Koroğlu” dastanı);

3. Bədii təşbehdə gözəlin gözlərinə işaret: iti baxışlı, iti gözlü, hər şeyi uzaq məsafədən seçən adamlara *laçın* gözlü deyirlər.

N.A.Baskakova görə *laçın* sözü türklərin ədəbi dilində, həm də tatar və bəzi türk-qıpçaq dillərində *laçın*, *laçın*, *laçun*, *lasun* formalarında işlənir.

264. Lalayan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *lələ* (dayə, hamı, tərbiyəçi) sözündən ə-a əvəzlənməsi ilə

düzəldilmişdir.

Lələ sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. keçmişdə kübar və varlı ailələrdə oğlan uşağının tərbiyəsilə məşgül olan adam: – *Səba xanım, özümü çox fəna hiss edirəm, Qutluğu laləsinə tapşırıram* (M.S.Ordubadi);

2. böyükə, yaşlı kişiyə müraciət forması: – *Lələ, səndən bir soruşacağam, gizləmə, doğrusunu söylə* (S.S.Axundov);

3. hörmət üçün özündən böyük adının adına əlavə olunan söz: – *Rəhmətlik bəy mənə Rəhim lələ deyərdi*. (Ə.Haqverdiyev).

Lələ sözünün *atabəy* paraleli hələ Atabəylər dövləti zamanında da işlədilmişdir. Səlcuq sultanları vəliəhdilərinin tərbiyəcisinə “*atabəy*” deyirdilər. *Lələ* sözünün Səfəvilər dövründə “*atabəy*” əvəzinə işlənməsini XVI yüzilə aid etmək olar. Şah İsmayılin tərbiyəcisinin – Hüseyn bəy Lələnin adı da dediklərimizi sübut edir. Daha sonralar “*lələ*” sözü başqa mənalar da daşımağa başlamışdır. Məsələn, böyük qardaşa, əmioğluna, yaxın qohuma da *lələ* kimi mürasiət edirdilər: “*Lələmin canı üçün*”, “*Lələmin canı haqqı*”.

Lələ sözünə mürəkkəb Lələdağ oronimi və Lələkənd toponimində də rast gəlinir.

Lalayan soyadının, bizcə, *lalə* sözüylə heç bir əlaqəsi yoxdur.

265. Lalazaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *lalə* və -zar komponentlərindən əmələ gəlmış fars mənşəli laləzar sözündən yaranmış *Laləzar* şəxs adından düzəlmüşdür.

Laləzar sözü *laləlik*, *çicəklilik*, *güllük*, *çoxlu lalə bi-*

tən çəmən, çəmənlik mənaları bildirir. *Laləzar* öncə ümumi isim kimi işlənmiş, çoxlu güllük olan yer mənası bildirmiş, sonra isə şəxs adına çevrilmişdir.

266. Ləpəçiyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan və Anadolu türklərinin dilində işlənən *ləpə* sözündən -çi sözdüzəldici şəkilçisinin köməyilə yaranmış peşə bildirən *ləpəçi* sözündən düzəlmüşdür.

Bu soyadın kökünü təşkil edən *ləpə* sözünü Dağlıq Qarabağda yaşayan erməni özünə soyad götürən zaman sözün türk mənşəli olduğuna heç məhəl də qoymamışdır.

Buradakı *ləpə* sözünün dəniz və çaylardakı kiçik dalğa anlamında *ləpə* sözünə heç bir aidiyyatı yoxdur, burada qoz və findığın içindən çıxan çərəz nəzərdə tutulur.

267. Madatyān.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilində *kömək*, *yardım*, *imdad*, *aman* mənalarında işlənən ərəb mənşəli *mədəd* sözündən yaranmış *Mədəd* şəxs adından ə-a, d-t əvəzlənmələri ilə düzəlmüşdir. Bizcə, islamiyyət zamanında *mədəd* sözü ümumişlək söz olmuş, sonralar şəxs adı kimi işlənməyə başlanılmışdır.

Mədəd sözü öncə türklər tərəfindən ərəb dilindən əxz edilmiş, sonralar isə türklərin ərazilərində yaşayan ermənilər tərəfindən qəbul edilmişdir.

XIX yüzilin 20-30-cu illərində ermənilərin Qarabağın dağlıq hissəsində yerləşdirilməsində böyük canfəşanlıq edən çar generalı, erməni millətçisi V.Madatov (Ma-

datyan), XX yüzil erməni dramaturqu V.H.Madatov bu soyadı daşımışlar.

268. Mailyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki mail sözündən yaranmış *Mail* şəxs adından düzəlmüşdür. *Mail* sözünün aşağıdakı mənaları var:

1. hər hansı bir tərəfə əyilmiş, meyilli: mail xətt, mail səth;
2. bir şeyə və ya bir kəsə istəyi, həvəsi, meyli olmaq, ürəyi istəmək, qəlbi yanmaq, bağlanmaq, meyl etmək;
3. vurğun, sevən, istəyən;
4. Rəng bildirən sıfətlərdən sonra gələrək bənzər, çalar, oxşar, yaxın mənasında işlədir.

Çar Rusiyası dövründə Bakının neft milyonçusu kimi tanınmış Mailov (Mailyan) soyadlı erməni neftimizdən qazandığı pulların xeyli hissəsini Böyük Ermənistən yaratmaq məqsədi ilə xalqımızın əleyhinə xərcləmişdir.

269. Malikyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *malik* sözdən yaranmış *Malik* şəxs adından düzəlmüşdür. *Malik* şəxs adını ərəb mənşəli hesab edənlerin, bizcə, heç bir elmi əsası yoxdur. Aparlığımız araşdırmaclar zamanı məlum oldu ki, *-ik* affiksi türkmənşəlidir. Biz buna *Malik* (*Maluk*) türk adlarında da rast gəlirik. *Malik – sahib*, *yiyə* anlamında işlənir.

Mamik, *Malik*, *Məlik*, *Melik* formaları müxtəlif türk xalqlarında şəxs adı kimi işlənir.

270. Mamikonyan.

Bu erməni soyadı türk mənşəli *Mamik* (*Mamuk*) şəxs adından düzəlmışdır.

Erməni ensiklopediyasında qeyd edilir ki, III yüziñin birinci yarısında (221-226-cı illər) Çen ölkəsindən (bəzi qaynaqlarda Cin kimi qeyd olunur) *Mamik* (*Mamuk*) və Konak (*Qonaq*) adlı iki nəfər Ermənistana gəlmişdir. Lakin ensiklopediyada onların Ermənistana gəldiyi yol göstərilmir. *Mamik* (*Mamuk*) və Konak “ermənilərin” tərəfinə keçən zaman, yəni III yüzildə nə Qafqazda, nə də Bizans ərazisində indiki Ermənistənə hay dövləti olma-mışdır. O zamanlar haylar Babilistanda yaşayırıldılar.

M.Seyidov yazar ki, *Mamik* (*Mamuk*) türk oğludur və bu günüñ *Mamikonyanların* əcdadıdır. Çen (Cin) ölkəsi Orta Asiyada fəaliyyətdə olan Kuşan çarlığının tərkibində olmuşdur. Bizcə, *Mamik* (*Mamuk*) və Konak Xəzər dənizinin cənubundan İrana, oradan isə Mesopotamiya-ya gəlmiş və ərmən çarı Xosrov onları öz təbəəliyinə qəbul etmiş, onlara əyan rütbəsi verərək Tayk vilayətində yerləşdirmişdir. Lakin Tayk toponiminə nə bu günüñ Ermənistən, nə də Türkiyə ərazisində rast gəlinmir.

Erməni tarixçisi Musa Xorenli yazar ki, Sasanilərin hökmədarı I Şapurun (?-272). hökmranlığı (239/241-272) dövründə Mamikonyanların əcdadı möhtəşəm və böyük torpaqdan Ermənistəna gəlmişdir. O, Mamikin şimal-şərq ölkələrinin birindən gəldiyini qeyd edir. Dahi türk-şünas Murad Hacı onların qıpçaq olduqlarını özünün “Qıpçaq çölünün yovşanı” əsərində də yazar. Professor Q.Qeybullayev qeyd edir ki, Mamikin törəmələrindən olan Mamikonyanlardan görkəmli dövlət xadimləri və sərkərdələr çıxmışdır.

271. Mamoyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *Mamay* şəxs adından *a-o* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. Tatarlarda “*mamay*” uşaqları, körpələri qorxudan dəhşətli heyvana deyilir. Bizcə, *mamay* sözü öncə ayama kimi işlədilmiş, sonralar isə şəxs adı kimi götürülmüşdür. Xatırlatmaq yerinə düşər ki, məşhur türk hökmədarlarından biri Mamay xan olmuşdur.

Deməli, türk dillərində *mamay-mamoy* formaları bu sözün türkmənşəli olduğunu bir daha təsdiq edir.

Azərbaycan türkləri arasında *Mamoy* və *Mamoyev* şəxs adı və soyadına rast gəlinir.

272. Mamunyan (Mamunts).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *məmnun* (razi) sözünün danışiq variantı olan Məmun şəxs adından düzəlmüşdir.

Doğrudur, bu soyadın Abbasilər xəlifəsi Harun ər Rəşidin (766-809) oğlu *Məmunun* adından götürülmə olmasını da ehtimal etmək olar. *Məmun* 809-813-cü illərdə Xorasan valisi olmuşdur. Ermənilərin o zamanlar Abbasilər dövlətinin ərazisində yaşıdlıları barədə əlimizdə dəqiqlik məlumat yoxdur. Lakin L.Qumilyov özünün “Qədim türklər” əsərində yazır ki, I yüzildə Urmiya tərəflərdə yaşayan xeyli sayıda erməni İran təbəəliyini qəbul edərək atəşpərəst oldular. Deməli, İran, Xorasan və Misirdə hökmərlər edən Harun ər-Rəşidin hökmərlərini dövründə Xorasanda vali olan oğlu Məmunun qoşunları tərkibində ermənilərin olması da mümkünkündür. Belə olan surətdə, *Mamunyanların* (*Mamunts*) əcdadlarının bəd-

nam 1828-ci il Türkmençay müqaviləsindən sonra Qarabağa məhz İrandan köçürmə olması ehtimaldan reallığa doğru yeni bir addımdır. Xatırladaq ki, *Mamunts* soyadlı erməni uzun müddət Ağdərə rayonunun Qırmızı kənd sovxozenun direktoru olmuş, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdür.

Lakin biz yenə də *Mamunyan* soyadının türkmənşəli *Məmun* (*Məmnun*) şəxs adından yaranması fikrində israrlıyız.

Məmun adının dilimizdə aşağıdakı mənaları vardır:

1. sakit, rahat, təvazökar, özünü ələ alan;
2. əliaçıq, xeyirxah, qonaqpərvər [Radlov, IV səh. 2129].

Lakin Baskakov ikinci mənənə şübhəli hesab edir. O, *mamon* (*mamun*) sözünün birinci mənənda ləqəb kimi işlənən sözdən düzəldiyini düzgün hesab edir (N.A.Baskakov səh. 54-55).

Dağlıq Qarabağın Ağdərə rayonundan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı S.V.Mamunts bu soyadı daşımışdır.

273. Manasyan (Minasyan)

Manas//Manas türk mənşəli şəxs adı türklər arasında geniş yayılmışdır. “Oğuznamə”nin Altay variantında Alp-Manas, qırğızlarda Manas, Azərbaycan türkləri arasında Manaf formasında rast gəlinir. Bəzi tədqiqatçılar Anadoludakı Maraş şəhər adının da *n-r* əvəzlənməsi ilə *Manas* şəxs adından düzəldiyini iddia edirlər.

Qədim türk-qırğız eposunun qəhrəmanı *Manas* adı ilə müqayisə edilir. İkinci soyad isə birincidən *a-i* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür. *Manasır* və *Manasirovla* müqa-

yisə etmək olar.

Yeri gəlmişkən, Qərbi Azərbaycanın Loru mahalindəki Allahverdi rayonunun mərkəzi də *Manas* qəsəbəsi adlanırdı. Bu ad sonralar dəyişdirilib *Allahverdi* qoyuldu.

Dağlıq Qarabağdan olan Sovet İttifaqı Qəhrəmanı İ.M.Manasyan bu soyadı daşımışdır.

274. Manqasaryan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli “*man*” və “*qasar*” komponentlərinin birləşməsindən əmələ gəlmış *manqasar* sözündən düzəlmüşdir. Biz adın etimologiyası ilə bağlı belə bir versiyaya üstünlük veririk ki, *qas//kas* və ər komponentlərindən yaranmış *qasar//kasar* (xəzər etnotoponi mi də həmin sözdəndir) *boyuna aid olan* anlamında işlənən *manqasar* etnonimi sonradan soyada çevrilmişdir.

Təbii ki, adın etimologiyasından bəhs edəndə aşağıdakı versiyaları da unutmaq lazım deyil: birinci, qədim türklərdə *mengü//menü* sözü abidə, yazılı daş abidə anlamında işlənmişdir; ikinci, *Manqu//Məngü xan* böyük türk sərkərdələrindən birinin adıdır (həmin Manqu xan ki, monqol-tatar xanı Batı xanın yaxın silahdaşlarından biri idi və monqol-tatar işgalindən sonra Qafqaz bölgəsi onun hakimiyyəti altında olmuşdur); üçüncü, *manqut* türk tayfalarından birinin adıdır.

Lakin *Manqasaryan* soyadında biz *man-qasar* versiyasının üzərində dayanmaqdə israrlıyız.

Orta Asiyadakı Manqışlaq toponimi ilə müqayisə oluna bilər.

275. Mantaşyan.

Bu erməni soyadının hər iki komponenti türkmənşəli “mən” və “taş” sözlərindən əmələ gəlmış *Məntaş//Mantaş* şəxs adından düzəlmüşdir. I şəxsin təkində işlədilən *mən* şəxs əvəzliyi müxtəlif türk dillərində *mən*, *man*, *men*, *bən*, *ben* formalarında mövcuddur. Dilimizdə işlədilən “daş” isminə və felin əmr forması olan “daş” sözünə isə *daş*, *taş*, *tas*, *das* formalarında rast gəlinir.

Mantaş şəxs adını Bəktəş, Bəkdaş, Bektaş, Bekdaş şəxs adları ilə müqayisə etmək olar.

276. Manuçaryan.

Bu erməni soyadının *Mənuçöhr* şəxs adından düzəlməsi ehtimal olunur. *Mənuçöhr* əfsanəvi Pişdadiyan sülaləsinin 7-ci padşahı və İrəcincə nəvəsidir.

I Mənuçöhr (?-1034) Şirvanşah Yəzid ibn Əhmədin oğludur. I Mənuçöhr dövründə Dərbənd hakimliyi Şirvanın tərkibindən çıxdı. 1029-cu ildə I Mənuçöhrün Dərbənd hücumu müvəffəqiyyətsizliyə uğradı və o, qardaşı Əbu Mənsur Əli tərəfindən qətlə yetirildi.

II Mənuçöhr Selcuqilər dövlətinin süqutundan sonra hakimiyyətə gələn Kəsranilər sülaləsinə (1027-1382) mənsub olan şahlardan biridir.

Manuçaryan soyadının türk-qıpçaq oğlu *Mamukun* (*Mamik*) adından düzəlmüş türk mənşəli *Manuk* şəxs adından səs düşümü (eliziya hadisəsi) və *çar* sözünün birleşməsindən yaranmış *Manuçar* şəxs adından düzəlməsi də ehtimal olunur.

Çingiz xanın nəslindən olan Menqu xanın (1251-1259) əsl adı isə *Mançudur*. *Manuçaryan* soyadının Ba-

bək üşyanı yatırıldıqdan sonra ərəb xəlifəsi tərəfindən Azərbaycana göndərilmiş Afşinin dayısı oğlu, əslən türk olan *Mançurun* adından düzəlməsi də ehtimal olunur.

Mançu//manu türk etnosunun adı, *çur* isə *u-a* əvəzlənməsi isə türkçə *çur*, monqolca *sur*, yəni qüvvətli, qüdrətli, əzəmətli deməkdir.

277. Manukyan.

Bu erməni soyadı türk-qıpçaq oğlu *Mamukun (Mamik)* adından *m-n* əvəzlənməsi ilə düzəlmüş turkmənşəli *Manuk* şəxs adından düzəlmüşdür.

Mamikoyan erməni soyadı ilə müqayisə oluna bilər.

278. Marcanyan.

Mərcan erməni soyadı *mərcan* ymumi ismindən yaranmış *Mərcan* şəxs adından düzəlmüşdir.

Mərcan sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları vardır:

1. zoologiyada dənizin dibində qayalara yapışaraq dəstələr şəklində hərəkətsiz yaşayan dəniz heyvanı, onlar elmdə Yer kürəsinin ən qədim heyvanları hesab olunur.

2. daşlaşmış halda olan həmin heyvanın bəzi növlərinin işləndikdən sonra bəzək şeyləri qayırmaq üçün istifadə edilən ağ-qırmızı, çəhrayı və ya ağ rəngli əhəng çöküntüsü; həmin çöküntüdən hazırlanmış bəzək əşyaları.

Mərcan ismindən *mərcanvari*, yəni mərcana bənzər, mərcana oxşar, mərcan kimi; *mərcanqulu* - bəzi onurğasız heyvanların əsasən qıvrım və ya oval laylı qutucuq şəklində olan qoruyucu bərk qabığı; *mərcanı* - quşüzümü sözləri düzəldilir.

279. Mardanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Mərdan* şəxs adından *ə-a* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür. *Mərd* sözündən *-an* cəm şəkilçisinin köməyi ilə düzəlmüş şəxs adı, yəni *mərdlər*.

Mərd sözünün dilimizdə aşağıdakı anlamları vardır:

1. kişi:

Üç nəfər mərd sahibi-iman,
Üçü bir yerdə etdilər peyman.

Ə.Qəmküsər

2. sözündə, əhdində möhkəm olan adam, vəfali, etibarlı, alicənab:

Koroğlu əyilməz yağıya, yada
Mərdin əskik olmaz başından qada
“Koroğlu” eposu

3. igid, qəhrəman, cəsur, qorxmaz adam:

Sifət kimi: *xalqımızın mərd oğulları.*

Soydaşlarımıza arasında xeyli sayıda *Mərdan* və *Mərdanov* şəxs adları və soyadlarına rast gəlirik.

280. Mehrabyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli *mehrab* sözündən əmələ gəlmiş *Mehrab* şəxs adından düzəlmüşdir.

İslam dininə xidmət etmək məqsədilə məscidlərin qiblə tərəfində divarda namaz qılarkən pişnamazın və onun ardınca başqa namaz qılanların üzlərini çevirdikləri oyuq yer *mehrab* adlanır.

281. Mehranyan.

Bu erməni soyadı “*mehr*” və “*an*” komponentlərin-dən düzəlmış *Mehran* şəxs adından yaranmışdır.

Fars mənşəli *mehr* sözünün aşağıdakı mənaları var: 1. sevgi, məhəbbət; 2. Günəş; 3. sözün üçüncü mənası ərəb mənşəlidir və evlənən kişi tərəfindən aldığı qadına-qızı nikahda talaq üçün təyin edilən pul, kəbin pulu anlamını verir.

Dilimizdə geniş işlənən Mehri, Mehrəli və Mehrəli şəxs adları ilə müqayisə oluna bilər.

Mehranyan soyadının *Mehranilər* sülaləsinin adı ilə izah olunmaq ehtimalının mümkünluğu də yaddan çıxarılmamalıdır.

282. Mejlumyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *yazıq*, *fağır* mənası bildirən *məzlum* sözündən “*əz*” morfemini “*ej*” ilə əvəz etmək yolu ilə düzəldilmişdir.

Bizcə, bu soyadın *Məcnun* şəxs adı ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

283. Meliksetbekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilində titul, mənsəb, rütbə bildirən ərəb mənşəli *məlik*//*melik* sözündən, *Sədi* şəxs adından və yenə də titul, mənsəb, rütbə bildirən *bəy*//*bek* sözündən yaranmış Məliksədibəy şəxs adından ə-e əvəzlənmələri ilə düzəlmüşdür.

Türklərdə *Satı*, *Satik*, *Satiq* şəxs adlarının olduğunu nəzərə alsaq, bizcə, *Seti* adının olmasını da nəzərdən qaćırmaq olmaz. Çünkü Qaraqoyunlu dərəsinin Əmirxeyir kəndi ərazisində *Seti talası* antroponiminə rast gəlinir.

284. Meliksetyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilində titul, mənsəb, rütbə bildirən ərəbmənşəli *məlik//melik* sözündən və *Sədi* şəxs adından yaranmış *Məliksədi* şəxs adından *ə-e əvəz-lənməsi* ilə düzəlmüşdür.

Buradakı “*set*” komponenti *Sədi* şəxs adından “*i*” səsinin eliziya yolu və *ə-e əvəz-lənməsi* ilə əmələ gəlmişdir.

Türklərdə *Satı*, *Satik*, *Satiq* şəxs adlarının olduğunu nəzərə alsaq, bizcə, *Seti* adının olmasını da nəzərdən qaćırmaq olmaz. Çünkü, Qaraqoyunlu dərəsinin Əmirxeyir kəndi ərazisində *Seti talası* antroponiminə rast gəlinir.

Meliksetbekyan erməni soyadı ilə eyni kökdəndir.

285. Melikyan (Melikyants).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilində titul, mənsəb, rütbə bildirən ərəbmənşəli *məlik* sözündən yaranmış *Məlik* şəxs adından *ə-e əvəz-lənməsi* ilə düzəlmüşdür.

Biz *Məlik* şəxs adına “Dədə Qorqud” dastanındakı Şöklü Məlik, Səlcuqlu türklərinin sultanı Məlik şah adlarında da rast gəlirik.

Məlik sözünün, əsasən, iki anlamı var: 1. mülk sahibi; 2. hökmdar, padşah.

Mamik, *Malik*, *Məlik*, *Melik* formaları müxtəlif türk xalqlarında şəxs adı kimi işlənir.

Dağlıq Qarabağda yaşayan və albanlardan törəyən ermənilərin yaratdıqları ərazi-inzibati bölgəyə məliklik, bu bölgənin hakiminə isə *məlik* adını biz vermişik.

Daşkəsən rayonundan olan Sovet İttifaqı Qəhrəmanı X.B.Melikyan, yenə həmin rayondan olan partiya və dövlət adamı M.Q.Melikyants bu soyadları daşımışlar.

286. Mxçyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki tikinti materialı kimi ağac və gün materiallarını bir-birinə çatmaq, calamaq, yapışdırmaq, birləşdirmək üçün istifadə olunan, dəmirdən hazırlanan, başı papaqlı, oval, ucu iti əşya olan *mix* sözündən -çı şəkilçisinin köməyilə yaranmış *mixçi* peşə bildirən düzəltmə ismindən səs düşümü yolu ilə düzəlmüşdür. *Mix* sözünün mismar, qadax, kora sinonimləri müxtəlif dialektlərdə işlənir.

Mixi mismara döndərən Allah! (Atalar sözü)

Dilimizdə “Yerində mixlanıb qalmaq” (tərpənmək, donub qalmaq), “mix kimi durmaq” (əyilməmək, tərpənməmək), “atın və ulağın mixini dəyişmək” və s. kimi deyimlər də var.

287. Mxitaryan (Muxtaryan).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Muxtar* şəxs adından eliziya hadisəsi (“u” foneminin düşməsi) və proteza (“i” foneminin artırılması) yolu ilə düzəlmüşdür. Görkəmli alban tarixçisi, türk-sak oğlu Mxitar (əslində Muxtari) Qoçu erməniləşdirən zaman alımlərimiz hələ qəflət (qış) yuxusundan oyanmamışdır. Ermənilər qoç abidələrimizi oğurlayıb Erebuni muzeyində əcnəbilərə erməni abidələri kimi təqdim edəndə də alımlərimiz susurdular.

Türk dillərində *muxtar* sözü aşağıdakı mənalarda işlənir:

1. sərbəst, baxımsız, azad, asılı olmayan, ixtiyarı özündə, suverən;
2. muxtariyyət hüququ olan ərazi vahidi, məsələn, muxtar respublika, muxtar vilayət;
3. yerli hakim, məsələn, kəndin muxtarı.

288.Mikaelyan.

Bu erməni soyadı qədim *Mixail* yəhudi adının ərəb-ləşmiş forması olan *Mikayıl* şəxs adından düzəlmüşdir.

Xristianlar arasında Mişel, Maykl formalarında da işlənir. Bibliyada adı çəkilən əfsanəvi peyğəmbərin adındandır. Mikayıl Allaha bərabər olan, tanrı ilə bir olan mənası bildirir.

Dini rəvayətlərə görə, Allah işlərində ona kömək etmək üçün dörd icraçı mələk təyin edib: Cəbrayıl, Əzrayıl, İspafil və *Mikayıl*. Hər biri arasında da iş bölgüsü aparıb. Onlardan ən xeyrxahı *Mikayıl* mələk hesab olunur. Onun vəzifəsi insanlara ruzi yetirmək, pay verməkdir. Ona görə də o biri mələklərə nisbətən *Mikayılın* adı daha tez şəxs adına çevrilib və müxtəlif xalqlar arasında daha geniş yayılıb.

Dilimizdə *Mikayıl* adı və *Mikayilov* soyadı geniş yayılmışdır.

289. Mirzabekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *mirzə* və titul, rütbə, mənsəb bildirən *bəy* sözlərinin birləşməsindən yaranmış *Mirzəbəy* şəxs adından ə-a, *bəy-bek* əvəzlənmələri ilə düzəlmüşdir.

Mirzə sözünün mənaları barədə Mirzoyan soyadından, *bəy* sözündən isə eyni komponentli əvvəlki soyadlardan danışarkən bəhs etmişik.

Mirzə ermənicə *qraqır* deməkdir və ermənilər arasında Qraqirbekyan soyadı yoxdur.

290. Mirzoyan.

Türklər erkən orta çağlardan günümüzə qədər oxu-yub-yazlığı bacaran adama *mirzə* deyirdilər. *Mirzə* şəxs adı önce peşə adı bildirmiş, sonralar isə ayama (ləqəb) formasında işlədilmiş və tədricən şəxs adına çevrilmiş, bu şəxs adından isə *ə-o* əvəzlənməsi ilə *Mirzoyan* erməni soyadı yaradılmışdır.

Mirzə sözü əslən ərəb mənşəli olub “əmir nəslindən olan” mənasını bildirən “əmirzadə” sözündən eliziya hadisəsi ilə düzəlmüşdir. Mirzə “hörmətli”, “savadlı”, “oxmuş” və “katib” mənalarında işlədilmişdir. Deməli, *Mirzə* sözü Əmirzadə sözünün qısaltılmış formasıdır.

Dilimizdə mirzə sözünün aşağıdakı mənaları vardır:

1. şəxs adlarından sonra gəldikdə şahzadəlik, əvvəl gəldikdə isə rütbə bildirir: İsgəndər Mirzə, Şahrux Mirzə, Sam Mirzə, Abbas Mirzə; Mirzə Cəlil, Mirzə Ələkbər Sabir, Mirzə Şəfi, Mirzə Kazım bəy və s.;

2. keçmişdə savadlı, elmlı, hörmətli şəxsləriin adlarının əvvəlinə əlavə edilib: Mirzə Fətəli, Mirzə Şəfi, Mirzə Ələkbər və s.;

3. keçmişdə yazı-pozu işləri ilə məşğul olan adam, katib: *O, dövlət idarəsində mirzə işləyirdi*.

Mirzə ermənicə *qraqir* deməkdir və ermənilər arasında Qraqiryan soyadı yoxdur.

Sovet partiya və dövlət xadimi, 1920-ci illərdə AK(b)P Bakı komitəsinin, AK(b)P MK-nin katibi olmuş qatı erməni millətçisi L.İ.Mirzoyan, Dağlıq Qarabağdan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı V.A.Mirzoyan bu soyadı daşımışlar.

291. Misgaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *mis* əlvan metal adından və fars mənşəli *gər* sözündən əmələ gəlmış *Misgər* sözündən düzəldilmişdir. *Misgər* sözü dilimizdə “*misdən mis məmulatları hazırlayan*” mənasında peşə bildirir. Biczə, həmin peşə sahibi olan erməni ə-a əvəzlənməsi ilə peşəsini özünə soyad kimi qəbul etmişdir. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, soyadlarımız arasında *Misgər* və *Misgərov* şəxs ad və soyadına rast gəlmək olar.

292. Misiryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Misir* şəxs adından düzəlmüşdir. Öncə Misir dövlətinin adını bildirən *Misir* sözü “böyük şəhər”, “iri yaşayış məntəqəsi” kimi məlum olmuşdur. *Misir* şəxs adı Misir dövlətinin adından çox-çox sonralar yaranmışdır.

Azərbaycanda da *Misir* şəxs adına rast gəlinir.

293. Misrelyan.

Bu erməni soyadı mələkdir, yəni Azərbaycan dilindəki *Misir* şəxs adından eliziya hadisəsi ilə “i” saiti düşməsi və ona türkmənşəli “el” (oba) sözünün əlavə edilməsi ilə əmələ gəlmış *Misirel*, yəni *Misir elindən*, *misirli* mənası bildirən sözdən düzəlmüşdir.

294. Muradyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli *murad* sözündən yaranmış *Murad* şəxs adından düzəl-

mişdir. *Murad* şəxs adı öncə türklər tərəfindən qəbul edilmiş, sonralar isə türk dilləri vasitəsilə erməni dilinə keçmişdir. *Murad arzu, istək, məqsəd, niyyət, dilək və kam* mənaları bildirir. Türklər arasında *Muradov//Muradova, Muratov//Muratova* soyadı geniş yayılmışdır. Ruslarda da *Muratov* soyadı işlənməkdədir.

295. Murşidyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *mürşid* sözündən yaranmış *Mürşid* şəxs adından düzəlmüşdür. Əsl mənası “*doğru yol göstərən*” olub, keçmişdə təriqətə başlıq edən şeyxlərə deyilirdi.

*Ey mürşidi-pir, inayət eylə,
Əylənmə mənimlə sən də böylə.*

H.Cavid.

296. Musaelyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Musa* şəxs adından və türk mənşəli *el* sözündən düzəlmüşdür. Mənası “*Musanın eli*” deməkdir. *Musa* Bibliyada adı çəkilən əfsanəvi peyğəmbərin qədim yəhudü adı olan *Moiseyin* ərəbləşmiş formasıdır. *Musa* şəxs adı islamiyyətdən sonra türklərə keçmiş, türklərdən isə ermənilər tərəfindən qəbul edilmişdir. *Musa* şəxs adına xristianlarda *Moisey, Moše, ermənilərdə Movses* formalarında rast gəlirik.

Musaelyan soyadı ilə yanaşı, ermənilərdə *Movsesyan* soyadı da var.

297. Musikyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Musa* şəxs adından və türkmənşəli kiçiltmə-əzizləmə mənası bildirən *-ik* affiksindən düzəlmüşdir. Mənası *balaca*, *kiçik* *Musa* deməkdir. Bir daha xatırladırıq ki, *Musa* şəxs adı ərəblərdən türklərə, türklərdən isə ermənilərə keçmiş və soyadı kimi işlənmişdir.

Dilimizdə *Musa* adı və *Musayev* soyadı geniş yayılmışdır.

298. Nadaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *Nodar* şəxs adından *o-a* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Nadar şəxs adını Nodar Şaşikoğlunun adıyla müqayisə etmək olar.

299. Nağdalyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *nəğd* sözü ilə *Əli* şəxs adından yaranmış *Nağdəli* mürəkkəb şəxs adından *ə-a* əvəzlənməsi və eliziya hadisəsi ilə düzəldilmişdir.

Dilimizdə *nəğd* sözünün *nisyə* əksi məlumdur.

300. Nalbandyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilində peşə, sənət bildirən *nalbənd* sözündən düzəlmüşdir. *Nalbənd* sözü mürəkkəb isimdir və türkmənşəli “*nal*” və “*bənd*” sözlərindən yaranmışdır. Kənd təsərrüfatı heyvanlarını (qoşquya qoşulan) yaz, yay və payız əkinindən öncə nallayırmışdır.

dılar. Həmin peşə sahibinə isə *nalbənd* deyirlər. Elm və texnika sürətlə inkişaf edəndən sonra “nalbəndlilik” peşəsi arxaizmə çevrildi.

Sözün ikinci hissəsi *bənd etmək*, *bərkitmək*, *mixla nali heyvanların dirnağına vurmaq* anlamına gəlir.

Nalbənd ermənicə *nalvarpet* deməkdir. Lakin ermənilər arasında Nalvarpetyan soyadına rast gəlinmir.

XIX yüzil erməni yaziçisi Mikael Nalbandyan, SSRİ Xalq rəssamı D.A.Nalbandyan bu soyadı daşımışlar.

301. Narbekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki fars mənşəli *nər* (dəvə) və türkmənşəli titul, rütbə və mənsəb bildirişən *bəy//bek* sözlərindən ə-e əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür.

Nər sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. bir çox türk dillərində (qazax, qaraqalpaq, özbək, türkmən və Azərbaycan türkcəsində) – erkək dəvə, bir hürküclü çox güclü dəvə cinsi;

2. mərd, igid, cəsur, alicənab adam.

Nəhayət, *Narbekov* soyadında *nar* komponentinin *nər* yox, məhz *nar* sözündən düzəlməsi ehtimalı da mövcuddur. Lakin biz bu ehtimalı məqbul saymırıq, çünkü meyvə kimi *nar* sözü heç vaxt insanlara şamil edilərək “*nar adam*” ifadəsi işlənməyib, işlənməyib, *nar* sözünün şəxs adına, oradan da soyadına keçmə ehtimalı qeyri-mümkündür. Amma mərd, igid adamlara həmişə “*nər adam*” deyiblər və bu söz əvvəl ayama, sonra şəxs adı və nəhayət, soyadı kimi işlənmişdir.

Narbekyan soyadını ruslardakı *Narbekov* və latışlardakı *Narbekovas* soyadları ilə müqayisə etmək olar.

Lakin onu da xatırladaq ki, hər iki soyadını daşıyanlar türk mənşəli insanlar olub. Məsələn, Narbekovas soyadını daşıyan latış qaraim türkündür.

302. Naramyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Nəriman* şəxs adından düzəlmüşdir. *Nəriman* şəxs adı öncə farslardan türklərə, türklərdən isə ermənilərə keçmişdir. *Nəriman* şəxs adı mürəkkəb isimdir və “*nər*” və “*iman*” komponentlərindən düzəlmüşdir.

Narbekyan soyadında olduğu kimi, burada da *nar* komponentinin sözün hansı mənasından yaranması üzərində mübahisə aparmaq olar: 1. *mərd*, *igid*, *cəsur*, *alicənab adam* mənasında *nər* sözündən; 2. *dəvə* anlamında *nər* sözündən; 3. *nar* meyvəsinin adından? Təbii ki, biz birinci varianta üstünlük veririk.

Ermənicə “*nər*”ə *medz*, “*dəvə*”yə *uğd*, “*kişi*”yə, “*adam*”a *mart* deyirlər. *Nar* ermənicə *araqnardağ* deykdir. Lakin ermənilər arasında Medzimanyan, Uğdimanyan və Martimanyan soyadları yoxdur.

Nəriman//Nariman şəxs adını Nərbəy, Narbay, (bey), Narbek, Nərminə, Nərmin və s. şəxs adları ilə müqayisə etmək olar.

303. Nasibyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *qismət*, *pay*, *hissə*, *bəhrə*, *bəxt*, *bəxtə çıxan* mənalarında işlənən nəsib sözündən yaranmış *Nəsib* şəxs adından ə-a əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Nəsib şəxs adına müxtəlif türk dillərində *Nəsib*, *Nə-*

sip, Nasib, Nesib formalarında rast gəlinir. İslamiyyət-dən sonra *Nəsib* şəxs adı türklər tərəfindən götürülmüş və ermənilər bu sözü türk dilləri vasitəsilə qəbul etmişlər.

304. Nazarbekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Nazar/Nəzər* şəxs adından və titul, mənsəb, rütbə bildirən türk mənşəli *bəy//bek* sözündən düzəlmüşdir.

Adın *Nazar//Nəzər* komponenti haqqında Nazar-yan soyadından, *bek* komponenti haqqında isə Abeqyan soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

305. Nazaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Nazar/Nəzər* şəxs adından düzəlmüşdir. Türk dillərində hər iki forma işlənir.

Dilimizdə *nəzər* sözünün aşağıdakı mənaları var:

1. baxma, baxış, baxmaq tərzi, gözlərin ifadəsi; xoş nəzərlə baxmaq, acıqlı nəzərlə süzmək, incə nəzər, göz, baxış;
2. gözündə, təsəvvüründə, düşüncəsinə görə;
3. göz, diqqət, himayə, kömək. – *Nəzərin üstümüzdən əskiki olmasın.*

4. bədbəxtlik, uğursuzluq, gözə gəlmə, gözdəymə:
– *Mat-məəttəl qalmışam ki, bu nə bəladı, nəzərdi, gözdü.*

Sabit söz birləşmələrində nəzərə gəlmək, nəzərə yetirmək, nəzər etmək, nəzərdə tutmaq, nəzərdən yayındırmaq, nəzərdən salmaq (salınmaq), nəzərdən düşmək, nəzər vermək, nəzəri cəlb etmək, nəzərə almaq və s. formaları var.

306. Nazikyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *nazik* sıfətindən düzəlmüşdür. Bəzi türk dialektlərində *nəzik* formasında da işlənir.

Dilimizdə *nazik* sözünün aşağıdakı mənaları var:

1. qalın, yoğun olmayan, incə: *nazik kitab*, *nazik ip*, *nazik təbəqə*;

2. yüngül, zərif materialdan hazırlanmış, qalınlığı az olan: *nazik şüşə*, *nazik köynək*, *nazik parça*, *nazik yorğan*;

3. incə, zərif, qəşəng, gözəl: *nazik bilək*, *nazik barmaq*;

4. arıq, cansız, cılız, zəif; – *Görmüşəm*, *uzun*, *nazik oğlanlıdır*.

5. incə təbiətli, ədəbli, nəzakətli, incə: – *Doktor şıq geyinmişdir*, *rəftarı mülaüyim və nazik idi*. (Y.V.Çəmən-zəmənli).

6. incə, kövrək, ürəyi tez inciyən. – *Onun çox nazik ürəyi var*.

Mürəkkəb sözlərin komponenti kimi: *nazikbaldır*(lı), *nazikbel*(lı), *nazikbədən*(lı), *nazikbığ*(lı), *nazikvücud*(lu), *nazikqabıq*(lı), *nazikdiş*(lı), *nazikdodaq*, *nazik-məzac*, *naziktəhər*, *nazikürək*(lı), *nazikanə* və s.

307. Nazinyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli *tərtib edən*, *nizama salan*, *nəzm yazarı*, şair anlamlarında olan *nazim* sözündən yaranmış *Nazim* şəxs adından *m-n* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Nazinyanların əcdadları 1921-ci ildə Türkiyədən öz soydaşları olan hay daşnaklarının əlindən qaçmış və in-

diki Ermənistan ərazisində – Qazax qəzasının Karvansa-
ra bölgəsində məskunlaşmışlar.

308. Nişanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *nişan* söyündən eliziyə hadisəsi ilə (“i” foneminin düşməsi) düzəlmüşdir. Professor Q.Qeybullayev xalqımız arasında keçmiş tarixi ənənəyə malik olan, dərin kök salmış *nişan* sözünün ermənilər tərəfindən oğurlanaraq *nşan* formasında işlədildiyini qeyd etmişdir.

Nişan sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. əsər, əlamət iz:

*Vidadi, xəstəni gəl indi tanı,
Hanı o sən görən şəklü-nişanı.*

M.V.Vidadi.

2. bir şeyi başqa bir şeydən ayıran əlamət, tanınmaq üçün qoyulan işarə, nişanə;

3. güllə, ox və s. ilə vurulmalı olan hədəf, nöqtə, nişanə, nişangah, nişana almaq (götürmək), silahı hədəfə tuşlamaq;

4. hər hansı bir xidmət və ya hər hansı bir hadisənin xatirəsinə görə bir təşkilat tərəfindən verilən üstü yazılı, şəkilli və s.-dən hazırlanmış xüsusi lövhəcik;

5. oğlan tərəfindən qızı nişanlamaq məqsədilə gəndərilən üzük, şiriniyyat və s.

309. Nubaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *nubar* söyündən yaranmış *Nubar* şəxs adından düzəlmüşdir. Mənası *ilk bar*, *ilk övlad*, *hər şeyin ilki* deməkdir.

310. Nurbekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli “*nur*” – *işıq, şüa* sözündən yaranmış *Nur* şəxs adından və türkmənşəli titul, rütbə və mənsəb bildirən *bəy//bek* sözündən yaranmış *Nurbəy* mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdir.

Nur sözünün dilimizdə *aydınlıq, işıq, maarif* kimi mənaları var: *nur saçmaq, nura boyamaq, nura qərq olmaq, nura batmaq* və s.

“*Nur*”a ermənicə *luys* deyirlər. Lakin ermənilərdə Luysbekyan soyadına rast gəlinmir.

311. Nuribekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli “*nur*” – *işıq, şüa* sözündən yaranmış *Nuru* şəxs adından (*u-i* əvəzlənməsi ilə) və türkmənşəli titul, rütbə və mənsəb bildirən *bəy//bek* sözündən yaranmış *Nurubəy* mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdir.

Nur sözünün mənası haqqında Nuriyan soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

312. Nuriyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli “*nur*” – *işıq, şüa* sözündən yaranmış *Nuru* şəxs adından *u-i* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Nur sözünün dilimizdə *aydınlıq, işıq, maarif* kimi mənaları var: *nur saçmaq, nura boyamaq, nura qərq olmaq, nura batmaq* və s.

“*Nur*”a ermənicə *luys* deyirlər. Lakin ermənilərdə Luysyan soyadına rast gəlinmir.

313. Ohancanyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *Ohan* şəxs adından və əzizləmə mənası bildirən *can* komponentindən düzəlmış mürəkkəb *Ohancan* şəxs adından əmələ gəlmişdir.

Ohan adının mənşəyi barədə *Ohanyan* soyadından danışarkən bəhs etmişik.

314. Ohanyan.

Ohanyan erməni soyadı türkmənşəli *Ahani* adı, farslarda *Aqanın* soyadı və yenə də farslarda *Əhani* adları ilə müqayisə olunur. *Ohan* şəxs adı Suriyada da geniş yayılmışdır.

Başqa bir ehtimala görə, *Ohan* şəxs adı saklarda *Vahan* şəxs adından “v” foneminin düşməsi və a-o əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür. Bu ehtimala üstünlük verərək *Ohan* şəxs adının türk mənşəli olmasını iddia edirik. N.Baskakov da *Aqanın* soyadını türkmənşəli hesab edir.

315. Orbelyan (Orbeli).

“Sisakan tarixi” əsərinin müəllifi, əslən turk (Çin ölkəsindən) olan Stepan Orbelian yazar ki, cinlilər III yüzildə Çin Bakurun başçılığı ilə Dəryal (Türkçə “dar” – darış-qal və “yol”, yəni Daryol) keçidindən keçərək Gürcüstanaya gəlmişlər. Gürcü çarı onları hörmətlə qəbul edərək Orbeli (“Qartal yuvası”) qalasında yerləşdirmişdir.

Cinlilərin hakim sülaləsi bu qalada yaşadığına görə Orbeli adlandırılmışlar. Bu sülalə min ilə yaxın hakimiyyətdə olmuş və 1117-ci ildə süqut etmişdir. Orbeli knyaz nəsli Gürcüstanda keçən yüzilə qədər yaşamış və onlardan görkəmli şəxsiyyətlər, alımlər çıxmışdır. Görkəmli gürcü

alimi və akademiki Orbeliani məhz bü sülalənin törəmələrindəndir.

Erməni tarixçisi Adonts keçən yüzilin əvvəlində yazmışdır ki, Gürcüstanda knyaz Orbelianlar öz əcdadlarını çinlilərin ölkəsində axtarırlar və Çin Bakuru özlərinin ulu əcdadları hesab edirlər. Orbeli xan 1117-ci ildə Gürcüstanda Lori qalasını tikdirmişdir. Lakin ermənilər və gürcülər orbelilərə qarşı mübarizəyə başladılar. Nəticədə bu xan nəslinin bir hissəsi qoşunu ilə Sisakana köçüb gəlmiş, xristian dinini qəbul etmiş, sonra da burada hakimiyyəti ələ almışlar. XIII yüzildə Sisakan hakimi Stepan Orbelian idi. Onun 1290-cı ildə yazdığı “Sisakan tarixi” əsərinin, təəssüflər olsun ki, əsl yox, ancaq əski ermənicəyə tərcüməsi bizə qədər gəlib çatıb. Bizcə, erməni tarixinə dair bütün kitablar kimi, bu əsər də türk dilində yazılmış, sonralar ermənilər tərəfindən ermənicəyə tərcümə olunmuş, daha doğrusu erməniləşdirilmiş və əsərin əsl məhv edilmişdir.

Zəngəzurda qədim qalalar və istehkamları da onlar tikmişlər. Stepan Orbelian yazır ki, Qarabağda Dizak qalasını Sisak nəslə tikdirmişdir. Sisakanın digər məşhur qalası Şəki (Saki) qalası idi. Bu qalanın xarabalıqları Bazarçay sahilində indiyədək qalmaqdadır. Qala dağıldıqdan sonra əhali Şəki adlı kənd yaratmışdır. Məşhur ədəbiyyatçı Əziz Şərif də bu kənddən idi.

Sisakların türk olduğunu göstərən bir fakt da var. Alban tarixçisi Musa Kağankataylı yazır ki, Sisaklar Yafəsin nəslinə mənsubdur. Yafəs dedikdə müəəllif türkləri nəzərdə tutur. V yüzlilər erməni tarixçisi Musa Xorenli isə yazır ki, Siyuni hakimləri erməni yox, Sisak, yəni türk sülaləsindəndir.

Akademiklər görkəmli fizioloq L.A.Orbeli və

şərqişünas alim İ.A.Orbeli (Ermənistən SSR EA-nın ilk prezidenti) bu soyadı daşımışlar.

316. Ordinyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *ordu* (hərbi hissə, düşərgə, xanın sarayı, qərargahı) sözündən düzəlmüşdir.

Türk, Azərbaycan türkcəsi, Krım tatarları, qumix dialektlərində qədim uyğur və çägatay dillərində *ordu*, yakutlarda *ordu*, türkmənlərdə, qumix, qazax, noqay, qaraqalpaq və uyğurlarda *orda* (Malov) kimi işlənmişdir.

“Ordu” sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. Bu ad altında bütün qohumların və yaxınların bir yerə toplaşaraq düşmən üstünə getməyi başa düşülür. Sonralar bu ad “*düşərgə*” mənasında işlənmişdir. Yakut dilində dayanacaq yeri, qədim uyğur və çägatay dillərində *xanın düşərgəsi* mənasını bildirir.

2. Türk, Azərbaycan türkcəsi, Krım tatarlarında *qsun*; türk, Azərbaycan türkcəsi, Krım tatarları, qumix dil-lərində *ordu korpusu*, “Dədə-Qorqud” dastanında *bəyin başına toplaşan əyanlar və onu müşayiət edənlərə* deyilir.

3. Çägatay, Azərbaycan türkcəsi, uyğur, qırğız, qazax dillərində və uyğur dialektlərində *sultanın çadırı, saray, xanın sarayı* mənalarda işlənir.

4. *Orda* – türk, qumix, noqay, tatar, başqurd, özbək dillərində “*çadır*” mənasındadır.

Batı xanın hökmranlığı zamanında onun qurduğu dövlət Qızıl Orda adlanırdı. Tatar-moğol türkcəsində “*orda*” – çadır deməkdir. Deməli, *Qızıl Orda* – *qızıl çadır, yəni sultanın yaşadığı çadır, saray, iqamətgah, qərar-gah* anlamına gəlir.

Ermənicə “ordu”ya *zinvor* deyirlər. Ermənilərdə isə *Zinvorxanyan* soyadına rast gəlinmir.

317. *Orduxanyan*.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *ordu* (hərbi hissə, düşərgə, xanın sarayı, qərargahı) və titul, rütbə, mənsəb bildirən “*xan*” sözlərindən yaranmış *Orduxan* şəxs adından düzəlmüşdir.

Soydaşlarımız arasında *Orduxan* və *Orduxanov* ad və soyadları müşahidə olunur. *Orduxan* adı *xanın ordusu* və ya *xanın çadırı* mənalarını bildirir.

Ermənicə “ordu”ya *zinvor* deyirlər. Ermənilərdə isə *Zinvorxanyan* soyadına rast gəlinmir.

318. *Osmanyan*.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *Osman* şəxs adından düzəlmüşdir.

Osman şəxs adı Məhəmməd peygəmbərin yaşıdı və silahdaşı, gələcək xəlifə *Osman ibn Affanın* adından götürülmədir. Lakin biz bu fikirdəyik ki, islamə düşmən münasibət bəsləyən xristian ermənilərdəki *Osmanyan* soyadı heç də xəlifə *Osmanın* adından götürülmə deyil. Cox güman ki, bu ad türk Osmanlı dövlətinin əsasını qoyan I Osmandan (1258-1324//1326) sonra türklər arasında geniş yayılmış *Osman* şəxs adından alınmış və sonra da soyadına çevrilmişdir.

319. *Otaryan*.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *otar felinin* əmr formasından düzəlmüşdir.

Otar sözü türkmən, Azərbaycan türkcəsi, qaraim, qumix, qazax, noqay, qaraqalpaq, qırğız, yakut və özbəklərdə *odar* (*t-d* əvəzlənməsi), altay dilində *utar* (*o-u* əvəzlənməsi), tatar, başqurd və çuvaş dillərində müxtəlif formalarда, lakin eyni mənada işlənir.

Otar sözünün müxtəlif türk dillərində aşağıdakı mənaları var:

1. *aul*, *kənd* və *qəsəbədən uzaq olan sahə*, *otlaq* (türkmən, altay, qaraim, tuva, qırğız, qazax, noqay, qaraqalpaq və Azərbaycan türkcəsində);

2. *mal-qara həyəti*, *mal-qaranın bəsləndiyi yer*, *pəyə* (Kazan tatarlarının dilində);

3. *xutor* (qumix, tatar, başqurd, çuvaş dillərində); *malikanə* (tatar və qumixlarda);

4. *kənd* (qumix dilində); kiçik rus kəndi (noqaylarda);

5. *uzaq ölkələr* (qırğız və qaraqalpaq dialektlərində);

6. *sürü*, *naxır* (qazax, noqay və özbək dillərində).

Rus dilində işlənən *otara* sözünün (qoyun sürüsünə deyirlər) türk mənşəli “*otar*” sözündən götürüldüyü şübhəsizdir.

Otar sözündən *otarmaq*, *otaracaq* və s. sözlər düzəlir. Xəzərlərdə *Otar* şəxs adı olmuşdur, gürcülərdə isə *Otari* adı bu qəbilədəndir.

320. Ovçiyən.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli ov sözündən və sənət, peşə bildirən -çi sözdüzəldici şəkilcisiindən yaranmış ovçu sözündən düzəlmüşdür. Görünür, bu söz əvvəl ləqəb kimi işlənmiş, sonra soyadına çevrilmişdir.

Azərbaycan SSR Xalq artisti, erməni teatr aktyoru B.O.Ovçiyən bu soyadı daşımışdır.

321. Ozanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *ozan* sözündən yaranmış *Ozan* şəxs adından düzəlmüşdir. Keçmişdə türklər sazla (qopuzla) çalıb-oxuyanlara *ozan* deyirdilər. Hal-hazırda “*ozan*” sözünü “*aşıq*” sözü əvəz etmişdir.

Ozan sözünün xalq arasında aşağıdakı mənaları var:

1. qədim el şairi, aşiq;
2. məcazi mənada: çoxdanışan, lağlağı, uzunçu, naqqal.

Türklərin ən qəddar düşməni, Türkiyədə, Zəngəzur, Göyçə mahallarında və Qaraqoyunlu dərəsində türkləri qırıb məhv edən, Türkiyədən qaçmış erməni qulduru, tayqulaq Andronikin soyadı Ozanyandır.

Tarix boyu hay-ermənilərdə *ozan-aşıq* olmayıb.

322. Paxlevanyan.

Bu erməni soyadı *pəhləvan* sözündən yaranmış *Pəhləvan* şəxs adından əh-ax, ə-e əvəzlənmələri ilə düzəlmüşdir.

Azərbaycan dilində *pəhləvan* sözünün iki anlamı var. Bunlardan birincisi hər hansı bir *cox güclü, igid, qəhrəman adam* haqqında işlədilən ifadədir. İkincisi isə, *güləşlə məşğul olan adama, güləşçiyə* verilən addır.

323. Papaxçyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *papaq* sözündən peşə, sənət bildirən -çı sözdüzəldici şəkilçisi vasitəsilə düzəlmüş *papaxçı* düzəltmə ismindən eli-ziya hadisəsi yoluyla yaranmışdır.

Rus dilində *papaxa* formasında işlənir.

Papaq ermənicə *qlxaq*, papaxçı isə *qlxaqvarpet* deməkdir. Ermənilərdə *Qlxaqyan* və ya *Qlxaqvarpetyan* soyadları yoxdur.

324. Paruyryan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *Parur* şəxs adından “y” sonor samiti əlavə edilməklə düzəldilmişdir. *Parur* şəxs adı isə *par/bar-var* (*b-p*, *b-v* əvəzlənməsi ilə) və “ur” – *varis*, *övlad* komponentlərindən yaranmışdır. Türkdilli saklar arasında *Paruyr* şəxs adına rast gəlinir.

Alban çarı olmuş Urnayrın adı ilə müqayisə edilə bilər.

Paruyrun etnik mənsubiyyətini – türk olduğunu təsdiq edən başqa fakt da var. Musa Xorenli yazır ki, *Paruyr* Sak oğlu Midiya çarı Kiaksarın Assuriyanın paytaxtı Nineva şəhərini tutmasında iştirak etmişdir. Deməli, Sak oğlu *Paruyr* Kiaksarın müttəfiqi olmuşdur. Nineva şəhəri isə er.əv. 612-ci ildə tutulmuşlar.

325. Paşayan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli hərbi rütbə bildirən *paşa* sözündən yaranmış *Paşa* şəxs adından düzəlmüşdir.

Ermənilərdə heç vaxt *paşa* olmamışdır və onlara *paşa* rütbəsini türk sultanları vermişlər. Lakin onlar türklərə dönük çıxmış, onlara arxadan zərbə vurmuşlar. Osmanlı Türkiyəsində *paşa* hərbi rütbəsini, adını sultanlar fərmanları ilə verirdilər. Bu rütbə indiki general rütbəsinə bərabər sayılırdı.

Paşinyan soyadı da *Paşayan* soyadının variantıdır,

eliziya hadisəsi və “in” affiksi artırmaqla *Paşa* şəxs adından düzəlmüşdür.

326. Paşinyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli hərbi rütbə bildirən *paşa* sözündən yaranmış *Paşa* şəxs adından eliziya hadisəsi və “in” affiksi artırmaqla düzəlmüşdir.

Paşayan erməni soyadı ilə eyni kökdəndir. *Paşa* adı ilə bağlı əlavə məlumatlar üçün *Paşayan* erməni soyadına baxmaq olar.

327. Patkanyan (Patkanov).

Soyadın türkmənşəli olmasını onu təşkil edən *pat* (*p*-*b* əvəzlənməsi ilə “*bat*” sözündən) və *kan* (*k*-*q* əvəz-lənməsi ilə *qan* sözündən) komponentləri də təsdiq edir. Bəzi müəlliflər “*bat*” komponentini felin əmr formasının göstəricisi hesab edərək soyadı düzəldən *Batqan//Patkan* adının *qana bat*, *qana batmaq*, *qana bulanmaq* anlamına gəldiyini iddia edir. Lakin biz bu yozumla qətiyyən razı deyilik. Burada söhbət *Bat-kandan*, *Batır Xandan*, *igid xandan* gedir.

Yeri gəlmişkən, böyük gürcü publisisti və tarixçisi A.Çavçavadze özünün “Erməni alimləri və fəryad edən daşlar” əsərində Sankt-Peterburq universitetinin proffesoru Patkanovun adını çəkir və üzünü ona tutaraq onu qaraçı mənşəli adlandırır və xitabən ona deyir ki, keçmişinlə öyünmə, çünkü sən qaraçıdan törəmisən.

328. Perixanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *peri* ümumi isminin və titul, mənsəb, rütbə bildirən *xan* sözünün bir-

ləşməsindən yaranmış *Pərixan* mürəkkəb şəxs adından ə-e əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür.

Bundan başqa, qadınlar arasında *Pəri* şəxs adı geniş yayılmışdır və onun *gözəl*, *qəşəng*, *sənəm* və s. sinonimləri vardır. Gözəllərin vəsfində *pəri* sözündən geniş istifadə edilir. *Pəri* şəxs adına *Pərizad* (*Pərzad*, *Pərzat*) qadın adındakı komponentdə də rast gəlirik.

Fars mənşəli hesab edilən *pəri* sözünün aşağıdakı mənaları var:

1. cılrların ən gözəl hesab olunan qismi;
2. məcazi mənada: çox gözəl qadın.

329. Pirmalakyən.

Bu erməni soyadı müsəlmanların inanc yeri, pənah gətirdiyi, ümidi və arzusunu, diləyini bağladıği, Azərbaycan dilində də geniş işlənən *pir* (*ocaq*) və *mələk* sözlərindən yaranmış *Pirmələk* şəxs adından düzəlmüşdür.

Pir komponentinə mürəkkəb şəxs adlarında rast gəlinir: *Pirqulu*, *Pirməmməd*, *Pirəhməd*, *Pirbudaq*, *Pirmaat*, *Pirşağı*, *Pirəbədil*, *Pirqələm*, *Pirimov* və s.

Mələk komponentinə gəldikdə isə, bu söz dini əsatirlərdə Allahın göstəriş və əmrlərini yerinə yetirən, çox gözəl qadın surətində qeyri-maddi, qanadlı bir məxluqdur. Məcazi mənada isə bu söz çox gözəl, xoşxasiyyət insanlar haqqında da işlədir. Sonradan *mələk* sözü şəxs adı kimi də işlənmişdir.

330. Pirumyan.

Bu erməni soyadı da müsəlmanların inanc yeri, pənah gətirdiyi, ümidi və arzusunu, diləyini bağladıği

ocaq anlamında olan *pir* sözünün 1-ci şəxsin təkinə aid mənsubiyyət şəkilçisi qəbul etmiş *pirim* sözündən yaranmış *Pirim* şəxs adından düzəlmüşdir.

Pirim şəxs adı *Ovçu Pirim* kimi də nağıllarımızın əsas qəhrəmanlarından biridir.

Pirmələkyan erməni soyadı ilə eyni kökdəndir.

331. Piruzyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki fars mənşəli *Firuz* şəxs adından *f-p* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. Bu şəxs adı öncə farslardan türklərə, türklərdən isə ermənilərə keçmişdir. *Firuz* – qalib, üstün, müzəffər, qalib gəlmış mənaları bildirir. Ermənilər “*f*” friaktiv samitini həmişə kar “*p*” kimi tələffüz etdiklərinə görə *Firuz* şəxs adı *Piruz* formasını aldıqdan sonra *Piruzyan* soyadı düzəlmüşdir.

Cənubi Azərbaycanda rast gəlinən *Piruz* şəxs adı ilə müqayisə etmək olar.

332. Saakyan.

Bu erməni soyadı Qafqazın qədim etnoslarından olan türkdilli *sakların* adından düzəlmüşdir. Adın ilkin variantı *Sakak//Sahakdır* ki, bu da “*sak boyu*”, “*saklar*” anlamına gəlir. Sonradan *k/h* səsdüşümü hadisəsi ilə ad *Saak* şəklinə düşmüş, ondan da *Saakyan* erməni soyadı yaranmışdır.

VI yüzildə yaşamış Bizans tarixçisi Menandr yazır ki, qədim türkləri *saklar* deyə çağırırdılar.

R.Q.Latam adlı bir tədqiqatçı yazır ki, kuman skifləri (iskid və ya işquz), massakətlər, saklar, peçeneqlər (bacanaqlar), xəzərlər və hunlar öz mənşələri etibarı ilə türkdürlər və bunu sübut etməyə ehtiyac yoxdur.

İ.M.Dyakonovun fikrincə, sakların dövləti Sakasenanın, yaxud Şakaşenanın (Şəki toponimi bunu əks etdirir) ərazisi şimalda Kür çayının sağ axarından tutmuş (indiki Qazax, Dilican, Tovuz, Şəmkir, Gəncə, Bərdə, Tərtər, Goranboy, Yevlax və s.), cənubda Urmu (Urmiya) gölünün sahillərinə qədər uzanırdı.

Sak etnoniminin adı Zəngəzurdakı Şəki qalasının və eyni adlı kəndin, Şəki şəhərinin və Zakatala rayon mərkəzinin adında yaşayır və onları tam hüquqlu etnotoponim adlandırmaq daha düzgün olardı. Sakatala zaman keçdikcə öz orfoqrafiya və orfoepiya çalarlarını dəyişərək *s-z* əvəzlənməsi ilə Zakatala formasında işlənməyə başlanılmışdır. Ona görə də etnotoponim, antroponim, fitotoponim və toponimlərə çox ehtiyatla yanaşmaq lazımdır. Çünkü hər hansı bir hərf və ya səsin dəyişməsi gələcəkdə nəticəsi məlum olmayan yanlışlıqlar törədə bilər.

Er. əv. I minillikdə Orta Asiya və Qazaxıstan çöllərində yaşayan əhalinin əsas hissəsi olan türklərin təşəkkülündə saklar mühüm rol oynamışlar.

Sakların adına eramızdan öncə VII yüzililkdə yaradılmış “Avesta”da da rast gəlirik. Burada sakların yaşadığı ərazi Turan adlanır və saklar tur kimi təqdim edilir.

Saklar türk xalqlarının tarixində dərin iz qoymuş qədim etnoslardan biridir.

İqrar Əliyev kimi alımlorımız, hətta bir sıra əcnəbi tarixçilərin belə fikirlərinin əksinə olaraq, sakları irandilli hesab edir, düşmən dəyirmanına su tökürlər. Saklar Azərbaycana 2700 il bundan öncə, yəni işquzların hökmranlığı dövründə gəlmışlər. Deməli, saklar 2700 ildən artıqdır ki, Qafqazlarda, İranda və Urmiya tərəflərdə yaşayırlar, lakin başqa etnoslar kimi, onların da adı dəyişmişdir. Saklar da işquzlar kimi erməniləri Urmu (Urmiya)

gölü ətrafında görmüşlər və bu hadisə təxminən e.ə. 680-ci ildə baş vermişdir.

Sakların Sakasena adlı dövləti olan zaman haylar dağlarda yabani otla qidalanırdılar.

Bizcə, saksaul ağacının adı da sak etnosunun adı ilə bağlıdır. “S” – burada cəm şəkilçisidir və *sakların aulu*, dibində məskən saldıqları kənd deməkdir.

Gürcülərdə Saakaşvili və Saakadze soyadları ilə ekvivalentdir.

333. Saatsazyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki vaxt bildirən, vaxt göstərən cihazın – *saatin* adından və sözdüzəlidi -saz şəkilçisinin köməyi ilə yaranmış peşə bildirən *saatsaz* sözündən düzəlmışdır.

Saz komponentindən sazlamaq, sazlayıcı sözləri yaranmışdır.

Saatsaz ermənicə *jamatsutsvarpet* deməkdir, amma ermənilərdə *Jamatsutsvarpetyan* soyadı yoxdur.

334. Saatyān.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki vaxt bildirən, vaxt göstərən cihazın – *saatin* adından düzəlmışdır.

Saatsazyan erməni soyadı ilə eyniköklüdür.

Saat ermənicə *jamatsuts* deməkdir.

335. Safaryan.

Bu erməni soyadı müsəlmanlarda ilin aylarından biri olan *səfər* ayının adından yaranmış Azərbaycan di-

lindəki *Səfər* şəxs adından düzəlmüşdir. İslama və müsəlmanlara nifrət edən ermənilərin müsəlman təqviminə aid olan *Səfər* ayının adını özləri üçün soyad götürmələri çox qəribə görünür.

Səfər sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. ay adı;
2. səyahət, başqa bir yerə getmə.

Qərbi Azərbaycanın tarixi abidələrini tədqiq edən məşhur erməni alımlarından biri – S.A.Safaryan bu soyadı daşıyır.

336. Sağatelyan.

Bu erməni soyadı ermənilər tərəfindən çox məharətlə “sağa tökülen tel”, “sağ tərəfə daranmış tel” söz birləşməsindən düzəlmüşdir.

Sağatel sözünü *Siyatəl*, yəni *siyah telli//qara telli* şəxs adı ilə müqayisə etmək olar.

337. Saqqızyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *saqqız* sözündən düzəlmüşdir. Bizcə, bu soyadı daşıyan ermənilərin əcdadı *saqqız* bisirməklə məşğul olmuş, peşə bildirən *saqqızçı* sözündən özlərinə *Saqqızyan* soyadı düzəltmişlər.

Saqqız sözü müxtəlif türk dillərində *sakkız*, *sakkis*, *sakkuz*, *sakkus* formalarında işlənir.

Saqqız sözü müstəqim mənasından başqa, bir sıra məcazi mənalar da kəsb edir və frazeoloji birləşmələrin tərkibində işlənir:

1. *Saqqız kimi yapışmaq* – bərk yapışmaq, qopma-

maq, ayrılmamaq. Məsələn: *Saqqız olub kiminsə yaxasına yapışmaq*.

2. *Saqqız oğurluğuna getmək* – birisinin saqqızını oğurlamaq. Məsələn: *Qız evinə saqqız oğurluğuna getmək. İş görməkdənse, saqqız çeynəyirsiniz.*

338. Salaxyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *salah* sözdən yaranmış *Salah* şəxs adından *h-x* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. Tədqiqatçılar *salah* sözünün ayın axırıncı günü (L.Budaqov), qıpçaq (kazax, noqay, qaraqalpaq) şivələrində isə “hədiyyə, mükafat-təltif” anlamlarında işləndiyini (N.A.Baskakov, səh.217) qeyd etmişlər.

Lakin tədqiqatçıların bu ehtimalları bizə bir qədər inandırıcı gəlmir.

Salaxyan şəxs adını Qərbi Azərbaycanın Qaraqyunlu dərəsinin Salah, Qazax rayonunun Daş Salahlı, Orta Salahlı, Qıraq Salahlı, Bərdənin Salah kəndlərinin adı ilə müqayisə etmək olar.

Bizcə, Salah adı ərəb dilindəki *salih* sözdəndir və *düzgün, həqiqət sevən, dinin qanunlarını yerinə yetirən* anlamındadır. Ermənilər, sadəcə olaraq, bu mənalara varmadan soyadını Azərbaycan türklərinin *Salah* şəxs adından götürmüşlər.

339. Salibyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *səlib* sözündən *ə-a* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. Bu söz ərəb dilində *işlənən əhlü-səlib* ifadəsindən yaranmışdır. *Səlib* həm də XI-XVI yüzillərdə və ondan sonra Vatikanda xristian pa-

pasının rəhbərliyi və təkidi ilə Qərbi Avropanın xristian feodal dövlətlərinin müsəlmanlara qarşı apardıqları din müharibəsinin adına deyilir. Xaçlıların birinci səlib yürüşünün qarşısını əslən Qafqazdan olan Misir hökmdarı Səlahəddin Əyyubi almış və xaçlıları darmadağın etmişdir.

Xaçlıların ən böyük səlib yürüşünün qarşısını alanlardan biri də böyük türk oğlu, “dəryayı kaptan”, yəni dəniz admirali Xeyrəddin Barbaros olmuşdur.

340. Salimyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Səlim* şəxs adından ə-a əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. İslamiyyətdən sonra bu ad türklər tərəfindən qəbul edilmiş, türklərdən isə ermənilərə keçmişdir. *Səlim* (ərəbcə *salim*) – *sağlam*, *bütöv*, *tam* mənaları bildirir.

Ruslar arasında türk mənşəli *s-s* əvəzlənməsi ilə Şalimov soyadı mövcuddur. N.A.Baskakov bu soyadın *Səlim* şəxs adının türk variantından əmələ gəldiyini qeyd edir. O göstərir ki, *Səlim* şəxs adı fars mənşəli “*şah*” – hökmdar, padşah və ya ərəbcə “*alim*” – elmi azad, elm sahibi sözlərindən düzəlmüşdir. Lakin biz “*Şah alim*”dən Şalimov soyadının düzəlməsi ilə qətiyyən razı deyilik.

341. Sanamyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *gözəl*, *dilbər* mənalarını bildirən *Sənəm* şəxs adından ə-a əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

“*Sənəm*” ermənicə “*sirun*” deməkdir və ermənilərdə Sirunyan soyadına rast gəlinmir.

342. Sanesanyan.

Bu erməni soyadı maskut-hunların Albaniya hökm-darı olmuş *Sanesen* şəxs adından düzəlmışdır. Qədim türk-cə “sanlı” – şərəf, hörmət mənəsi bildirir. *Sanesan* – şərəflilərin şərəflisi, hörmətlilərin hörmətlisi deməkdir, çünki şəxs adındakı “san” komponenti iki dəfə təkrar olunur və e-bitişdirici saiti ilə birləşdirilərək şəxs adı əmələ gətirmiştir. Qədim türklərdə *Zanazan* adı ilə müqayisə edilir.

343. Saracyan.

Bu erməni soyadı *sarachi* türk boyunun adından yaranmış *Sarac* şəxs adından yaranmışdır. Qafqazda Azərbaycan türklərinin yaşadığı ərazilərdə *Sarachi*, *Saricalar* toponimlərinə sıx-six rast gəlirik.

Sarachi etnonimi ilə Əfşar//Avşar türklərinin *Saricalar* tırəsi, əslində, eyni etnonimdir. *Qayı* türklərinin bir qolu olmuş Əfşarlar isə IX yüzilə qədər Qıpçaq çöllərində yaşamış, sonralar səlcuqlarla bərabər Azərbaycana və Kiçik Asiyaya gəlmiş, burada məskunlaşmışlar.

344. Sardaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilinə fars dilindən keçmiş və *başçı*, *dövlət başçısı*, *baş komandan* mənalarında işlənən *sərdar* sözündən yaranmış *Sərdar* şəxs adından ə-a əvəzlənməsi ilə düzəlmışdır. Məsələn: Qafqaz sərdarı (Qafqaz canışını) və s. İrəvan xanlarına həmişə *İrəvan sərdarı* demişlər, onların sarayları *Sərdar sarayı*, tikdirdikləri məscid isə *Sərdar məscidi* adlanmışdır.

Sərdar sözü erməni dilinə *hramanadar* kimi tərcümə olunur, lakin ermənilərdə Hramanadaryan soyadı yoxdur.

345. Sarhadyan

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *sərhəd* sözündən *ə-a* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür.

Sərhəd sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. hər hansı bir ölkənin ərazisinin həndəvəri, kənarı, sınırı;

2. hərəkət və səhbətlərə sərhəd qoymaq, həddini aşmamaq;

3. ölkənin ərazisini yadellilərdən, casuslardan qoruyan əsgər, komandir, qoşun və s.: sərhədçi.

346. Saribekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *sarı* (*i-i* əvəzlənməsi ilə) və titul, mənsəb, rütbə bildirən *bəy//bek* (*bey, bay, biy*) sözlərindən düzəlmış *Sarıbəy* şəxs adından düzəlmüşdir.

Bəy (*bek, bay, bey, biy*) sözünün türk mənşəli olduğunu tərkibində bu komponent olan soyadlardan danışarkən açıqlamışdır.

Dilimizdə *sarı* sözü bir çox məna və funksiyalarda işlənmişdir:

1. narıncı rənglə yaşıl arasında olan rəng kimi: *sarı çit, sarı qələm* və s.;

2. mürəkkəb şəxs adlarının birinci komponenti kimi: *Sarıvəlli, Sarıbəy, Sarı Şəmistan* və s.;

3. ad və soyad kimi: *Sarı, Sarıyev* və s.;

4. ləqəb kimi: *Sarı Yaqub, Sarı Məmməd* və s.;

5. toponimlərdə: *Sarı yer, Sarı torpaq, Sarı qaya, Sarı dərə, Sarı təpə, Saritau adından Saratov* və s.;

6. qoşma kimi: *tərəf, səmt – qapiya sarı getmək*;

7. ötrü, üçün kimi: *Ondan sarı ki, heç nədən adam şərləyirlər;*

8. sabit söz birləşmələrində: *Sarı ev – ruhu xəstələr üçün xəstəxana; ürəyinə sarı yağ kimi yayılmaq; sarı simə vurmaq; sarı simdə çalmaq* və s.

Sarı sözü ermənicəyə *değin* kimi tərcümə olunur, lakin ermənilərdə *Değinbekyan* soyadı yoxdur.

347. Sarinyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *sərin* sözündən *ə-a* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Q.B.Sarinyan bu soyadı daşımışdır.

348. Sarkaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *başçı*, *iş başçısı*, *iş sahibi* mənalarında işlənən *sərkar* sözündən *ə-a* əvəzlənməsi ilə yaranmış *Sərkar* şəxs adından düzəlmüşdir. *Sərkar* sözü dilimizin ahəng qanununa uyğun olaraq *sərkər* (*Sərkər*) kimi də işlənir.

Dilimizdəki qoşun başçısı anlamında olan *sərkərdə* sözü də həmin kökdəndir.

Bundan başqa, soydaşlarımız arasında *Sərkər*, *Sərkərov* adına və soyadına da tez-tez rast gəlmək olar.

349. Saroyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *sarı* sıfətindən *ı-o* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. Erməni-lərin Tərtər rayonu ərazisindəki Bəyim Sarov kəndində 1828-ci ildən sonra məskunlaşdığını nəzərə alsaq, onu

Sarı Bəyim yaxud *Sarı bəyin xanımı* anlamına gəldiyini qeyd edə bilərik. Hətta el arasında erməni Sarovu da deyirlər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, həmin kəndin yaxınlığındakı kəndə isə Bəyim Sarov əvəzinə qısaldılmış şəkildə və ya ola bilsin ki, həmin kəndləri fərqləndirmək üçün müsəlman Sarovu deyirlər.

Sarı sözü ermənicəyə *değin* kimi tərcümə olunur, lakin ermənilərdə Değinyan soyadı yoxdur.

Mühacir erməni ailəsində doğulmuş amerikan yazıçısı U.Saroyan bu soyadı daşımışdır.

350. Saruxanyan.

Bu erməni soyadının hər iki komponenti türkmənşəli olub, Azərbaycan dilindəki *sarı* sıfəti və titul, rütbə, mənsəb bildirən mürəkkəb şəxs adları və soyadlarının komponenti kimi işlədilən *xan* sözündən yaranmış *Sarıxan* şəxs adından (*i-u* əvəzlənməsi yolu ilə) düzəlmüşdür.

Xan komponenti barədə Azadxanyan, Amirkanyan və s., *sarı* komponentindən isə Saribekyan soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

Türkiyədə XVI yüzildə *Saruxan* adlı bir boy bəyi olmuşdur. İrəvan xanlığının Vedibasar mahalında, Xalisa kəndi yaxınlığında 1918-ci ilə qədər *Sarixanlı* adlı tarixi bir kənd də mövcud idi. İrəvanın sonuncu xani Hüseynqulu xanın qardaşı, görkəmli sərkərdə Həsən xan sarışın olduğu üçün o, *Sarı xan* ləqəbi ilə məşhur idi.

351. Saryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli rəng bildirən *sarı* sözündən eliziya hadisəsi yolu ilə düzəl-

mişdir.

Sarı sözünün dilimizdə mənaları barədə Saribekyan soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik. Saryan soyadı *Saribekyan*, *Saroyan*, *Saruxanyan* erməni soyadları ilə eyni kökdəndir.

SSRİ Xalq rəssamı, akademik M.S.Saryan, erməni şairi Saryan bu soyadı daşımışlar.

352. Sataryan (Satarov).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Səttar* şəxs adından *ə-a* əvəzlənməsi və eliziya hadisəsi ilə əmələ gəlmişdir.

Səttar şəxs adı ərəblərdən alınmış, türk dili vasitəsilə erməni dilinə keçmişdir. Mənası *örtən*, *gizlədən*, *bağışlayan* deməkdir.

353. Satoyan.

Türklər arasında *Satı* şəxs adına da rast gəlinir. Biczə, *Satı* şəxs adı IV yüzildə alban çarı olmuş *Satonun* adından düzəlməşdir. Türkçə “*saday*” – *istəkli*, *sevimli* sözündəndir. IX yüzildə uyğurlarda *Sada xan*, qədim türklərdə *Sada* şəxs adı ilə müqayisə edilə bilər.

Buna görə də erməni soyadı *Satoyanın* türkmənşəli *Sato*//*Satı* şəxs adından düzəlməsi fikrini irəli sürürük.

Lakin bu erməni soyadının *sat* felinin əmr formasından düzəlməsi ehtimalını da nəzərə almaq lazımdır. Üstəlik, nəzərə alsaq ki, erməni-haylar satqın bir millətdir, onda bu barədə daha ciddi düşünmək lazım gəlir.

354. Saturyan.

Bu erməni soyadı er. əv. XVIII yüzildə yaşamış *Satuni* şəxs adından *n-r* əvəzlənməsi ilə yaranmış *Satur* şəxs adından düzəlmüşdir.

Satur adının qədim türk dilindəki “*saymaq*” anlamında olan *sa* sözündən və *tur* komponentindən ibarət olaraq, “*saymaq*”, “*sayıb durmaq*” mənasında olmasını ehtimal etmək olar.

Bundan başqa, bu şəxs adının şumercə *ürkək* mənası verən *sa* və *vəhşî dağ keçisi* anlamında olan *tur* sözündən ibarət olmaqla *dağ keçisi kimi ürkək* kimi məna dasımasını iddia etmək olar.

Digər ehtimala görə, *Satuni* lullubi çarlarından birinin adıdır. Sözdəki “*sat*” komponentinin türk mənşəli olduğunu əvvəlki ocerklərdə diqqətinizə çatdırmışıq. Lakin bu şəxs adının mənası açılmamışdır.

Bu erməni soyadının Saturn planeti ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Xatırladırıq ki, Şərq astrologiyasında Zühəl adı ilə məşhur olan səyyarə müasir astronomiya elmində Saturn adlanır və uzaqlığına görə o, Günəşdən sonra 6-cı yerdə durur. Qədim yunanlarda əkin allahı kimi də təsvir edilmişdir.

Azərbaycanın Şəmkir rayonundan olan 1941-1945-ci illər müharibəsi qəhrəmanı M.Z.Saturnyan bu soyadı daşımışdır.

355. Sayadyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *sayad* sözündən yaranmış *Sayad* şəxs adından düzəlmüşdir.

Əgər ərəb mənşəli *səyyad* sözü ovçu mənasını bildirirsə, dilimizdə işlənən *sayad* sözü “*adı sayılan*” “*hörmətli*” mənalarında işlənir. Buradan belə anlaşılır ki, “*səyyad*”la “*sayad*” arasında heç bir qrammatik və morfoloji qohumluq əlaqəsi yoxdur və *səyyad* sözündən fərqli olaraq, *sayad* sözü türk mənşəlidir.

Ermənilər arasında ilk dəfə *Sayadyan* soyadı daşıyan erməni aşiq-şairi Sayat-Novadır. Addakı Nova komponenti isə fars mənşəli *yeni*, *təzə* sözündəndir. Nova sözünü Novruz, rus dilindəki “noviy” sözləri və sıfətin qısa “nova” forması ilə müqayisə etmək olar.

Guya adı Harutyun Sayadyan olan, əslində, islamı qəbul edib, Seyid Nəva təxəllüsü ilə şeirlər yazan şair 1712-ci ildə Tiflisdə anadan olmuşdur. Onun məlum olan şeirlərinin 120-i türkçə yazılmışdır. O, gürcü çarı II İraklinin sarayında şairlik etmiş, orada əyanlarla toqquşduqdan sonra kilsəyə getmiş və rahib olmuşdur.

Sayat Nova kimi tanıdığımız, əslində, Seyid Nəva imzası ilə şeirlər yazan erməni aşiq-şairinin əsl ad-soyadı, ermənilərin iddia etdiyi kimi, Harutyun Sayadyan olmuşdur.

356. Sazandaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *sazanda//sazandar* sözündən düzəlmüşdir. İki variantda, həm *sazanda*, həm də *sazandar* kimi işlədilən bu sözün dilimizdə 1) ümumiyyətlə çalğıçı, 2) simli musiqi alətlərində çalan musiqiçi və 3) tarzən, kamançaçalan, dəfçalan və xanəndədən ibarət ansaml anımları var.

Erməni müğənnisi, SSRİ Xalq artisti T.T.Sazandaryan bu soyadı daşımışdır.

357. Seyranyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *seyr etmək*, *tamaşa etmək*, *baxmaq* mənalarında işlənən ərəb mənşəli *seyran* sözündən yaranmış *Seyran* şəxs adından düzəlmüşdir.

Seyran gəzinti yeri mənasında da işlənir. *Seyran* söyü öncə türklər tərəfindən götürülmüş, sonra isə türk dilləri vasitəsilə erməni dilinə keçmişdir. Soydaşlarımız arasında *Seyran* kişi və qadın adlarına rast gəlinir.

358. Sitaryan.

Bizcə, bu erməni soyadı çalqı aləti “*sitar*”ın adından düzəlmüşdir. Başqa bir ehtimala görə, bu erməni soyadı türkmənşəli *sital* sözündən *l-r* əvəzlənməsi ilə yaranmışdır. *Sital* (*r*) – *sırtıq*, *üzlü*, *nadinc* anlamlarına gəlir. Məsələn: “*Bəs deyil? Sital uşağı sital, lap zəhləmi tökdünüz*” (Y.V.Çəmənzəmənli).

Üçüncüsü, ola bilsin ki, bu erməni soyadı *Sitarə* şəxs adından eliziya hadisəsi ilə düzəlmüşdir. *Sitarə* öncə ulduz mənasında işlənmiş, sonradan şəxs adına çevrilmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, *Sitarə* plantetinin adı *Sitarə* şəxs adından daha qədimdir.

359. Siradeğyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *sıra* – cərgə və *dağ* komponentlərindən düzəlmüşdir. Mənası *sıra dağlar*, *dağ silsiləsi* anlamına gəlir.

Ermənilərin “*yer*” mənasında işlətdikləri “*değ*” sözünün də elə türkmənşəli *dağ* sözündən düzəlməsi ehtimal olunur. Ermənicə *sıra* – *hert*, *dağ* isə *sar* deməkdir. Lakin ermənilərdə Hertsaryan soyadlı adına rast gəlinmir.

360. Solakyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *çolak* ümumi ismindən yaranmış *Çolak* ləqəbindən ç-s əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Maraqlıdır ki, ermənilerdə həm *Çolakyan*, həm də *Solakyan* soyadına rast gəlirik.

Çolaq//çolak sözünün mənası haqqında *Çolakyan* soyadından danışarkən bəhs etmişik.

361. Stambolçyan.

Bu erməni soyadının Türkiyənin keçmiş baş şəhəri olmuş İstanbul şəhərinin adından düzəlməsi şəksiz və şübhəsizdir. Öncə Bizansa məxsus olan bu şəhərin adı Kostantinopol olmuş, 1453-cü il may ayının 29-dan 1923-cü il oktyabrın 13-dək Türkiyənin paytaxtı olmuşdur.

Soyadın əsas mənası İstanbul sözündən -cu sözdüzəldici şəkilçisinin köməyi ilə yaranmış İstanbullu və ondan n-m əvəzlənməsi və eliziya yolu ilə *Stambolçyan* erməni soyadı düzəlmüşdir.

362. Suleymanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Süleyman* şəxs adından ü-u əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. *Süleyman* adı efsanəvi *Süleyman* peygəmbərin adından götürülmüşdür. Xristianlarda *Solomon*, *Soğomon*, *Soqomon* varianlarında mövcud olan bu ad müsəlmanlar tərəfindən *Süleyman* kimi işlədirilir.

Rəvayətə görə, *Süleyman* peygəmbər quşların və heyvanların dilini bilən ən ünlü peygəmbər olmuşdur. Allah hətta küləyin əsib-əsməməsini də *Süleyman* peyg-

əmbərə həvalə edibmiş. O, Davud peyğəmbərin sevimli oğludur.

Türk, Azərbaycan, özbək türkcələrində *Süleyman*, qazaxlarda *Suleyman* kimi işlədilməkdədir. Soydaşlarımız arasında *Süleyman*, *Süleymanov* və *Süleymanlı* şəxs ad və soyadları geniş yayılmışdır.

Ermənilərdə *Soğomonyan* soyadı da vardır.

363. Sumbatyan (Smbatyan, Sunbatyan).

Bu erməni soyadı türkmənşəli *Sumbat* şəxs adından düzəlmışdır. Türkçə *sum//sun* – gözətçi, nəzarətçi, “*bat*” isə – mətin, bahadır, bağatur, baqadur, *igid* mənaları bildirən sözdür.

Sumbat şəxs adı “*sum*” komponentini Sumqayıt və Ukraynanın Sumı şəhərlərinin adındakı “*sum*”la müqayisə etmək olar. Bizcə, xəzərlərdə, peçeneqlərdə *Sum* adlı şəxs olmuşdur. *Sumbat* şəxs adının *Sunbat* paraleli də var və sonor samitlərin əvəzləməsi ilə düzəlmüşdür.

“*Bat*” komponentinə isə albanlarda Urbat, VI yüzyıldə Orta Asiyada Ağ hunlarda Qrunbat, türk bulqarlarda Kurbat, 755-ci ildə Xorasanda ərəblərə qarşı 70 gün üşyan etmiş türk oğlu Sunbad (*d-t* əvəzlənməsi), XII yüzildə Azərbaycanda oğuz-səlcuq əmirlərindən Əbü-bəkr Bahəddin Sumbat şəxs adlarında rast gəlirik.

Səhl ibn Smbat (Sumbat, Sunbat) IX yüzilin birinci yarısında Aranda ərəblərdən asılı feodal Şəki hakimi idi. Şəki qalası və eyni adlı etnonim (*sak//şak//zak//şök//şek//şək*) Zəngəzur mahalındadır. Ərəblər tərəfindən Səhl kimini verilən şəxs adı *sak* etoniminin dəyişmiş, ərəbləşdirilmiş formasıdır. Deməli, Səhl ibn Sumbat (Smbat, Sunbat) Sak oğlu, salınmış Şəki kəndi isə Sak oğlu Sumbatın

tabeçiliyində olmuşdur. “Kitabi-Dədə Qorqud” eposundakı Şöklü Məlik məhz həmin Sak oğlu (Şəkli) Məlikdir.

Yadelli işgalçılara qarşı ölüm-dirim savaşında, ərəblərə qarşı mübarizədə Babəkin müttəfiqi və silahdaşı olmuş Sak oğlu Sumbatın Babəkin son günlərində onu tutub ərəblərə təhvil verməsi artıq min ildən çoxdur ki, müzakirə mövzusudur.

364. Sundukyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *sandıq* sözündən düzəlmışdır. Ərəb dilində *sənduq* şəklində olan bu söz ərəb dilindən türk dillərinə keçidkən sonra *sandıq*, *sanduk*, *sunduk* formalarında işlənmiş, ahəng qanuna tabe olmuş və dilimizin lügət tərkibini zənginləşdirmişdir.

Beləliklə, *sandıq-sunduk* sözü ermənilərə türk dili vasitəsilə keçmişdir.

Tanınmış erməni yazılıcısı, dramaturqu Q.M.Sundukyan bu soyadı daşımışdır.

365. Şabanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Şaban* şəxs adından düzəlmışdır. Öncə ilin aylarından birinin adını bildirən *şaban* sözü sonralar şəxs adı və soyadı kimi işlənməyə başlanılmışdır. İslam dinini qəbul edən türk xalqları arasında *Şaban* kişi adı geniş yayılmışdır. *Şaban* adı ay təqviminin səkkizinci ayının (yəni avqustun) adından əmələ gəlmışdır.

N.A.Baskakova görə, *şaban* sözünün *çoban* sözündən əmələ gəlməsi ağlabatan deyil.

366. Şaginyan (Şaqenyan).

Bu erməni soyadları Azərbaycan dilindəki *şahin* (quş adı) ümumi ismindən yaranmış *Şahin* şəxs adından *h-g, hi-qe* əvəzlənmələri ilə düzəlmüşdir.

Şahin sözünün mənaları haqqında *Şahinyan* soyadından danışarkən bəhs etmişik.

Tanınmış sovet yazarı Marietta Sergeyevna Şaginyan, Şəmkir rayonundan olan Q.S.Şaqenyan həmin soyadların daşıyıcılarından idilər.

367. Şahbazyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *tərlan, şahin, qaçaq və igid* mənaları bildirən *şahbaz* sözündən yaranmış *Şahbaz* şəxs adından düzəlmüşdir.

Şahbaz adındakı *baz* komponenti dilimizdə çox geniş arealda işlənir – quşbaz, arvadbaz, yerlibaz, qumarbaz, itbaz və s. Misal çəkilən sözlərdə “*baz*” komponenti məşğuliyyət mənası bildirir. Bizcə, *Şahbaz* şəxs adındakı “*baz*” komponenti *sevən* mənası daşıyır.

Şahbaz isminin *şahsevən* paraleli məlumdur.

368. Şahinyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *şahin* (quş adı) ümumi ismindən yaranmış *Şahin* şəxs adından düzəlmüşdir.

Şahin sözü *möhkəm əyridimdikli, uzun, itiqanadlı* quş adı olmaqla yanaşı, məcazi mənada *cəsur, mərd, igid, qorxmaz adam* anlamlarında da işlədir. Son zamanlar bu söz dilimizdə məcazi mənada təyyarəçilərə də şamil edilirdi: *Azərbaycan şahinləri havada dövrə vurub yerə*

endilər.

Şahin quşu Oğuz türklərinin Gün xan oğullarının onqonu idi və onun ətini yemirdilər. Şahin ermənicə *ba-*
ze deməkdir. Ermənilərdə *Şahinyan* soyadı ilə yanaşı,
həm də *Bazeyan* soyadının olması onlardan birinin türk
mənşəli, digərinin isə hay mənşəli olmasını təsdiq edir.

369. Şahxatunyan.

Şahxatunyan erməni soyadı Azərbaycan dilindəki fars mənşəli *şah* və türk mənşəli *xatun* (*xatın*, *xanım*, *xa-*
nımlar xanımı) sözlərindən düzəlmüş *Şahxatun* mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdir. Mənası *şahın* (*padşahın*)
xatunu, *xanımlar xanımı* anlamına gəlir.

Anadolu türkcəsində “x” boğazarxası samit olma-
ğına görə onlarda bu söz – *xatun* sözü *hatun* kimi işlə-
dildiyindən biz qəti fikirdəyik ki, ermənilərdəki *Şahxa-*
tunyan soyadı məhz Azərbaycan türkcəsində işlənən *şah*
və *xatun* sözlərindən düzəlmüşdir.

370. Şahgaldiyan (Şahqeldiyan).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki fars mənşə-
li *şah* və türk mənşəli *gəldi* felinin keçmiş zaman forma-
sından düzəlmüş hibrid soyaddır. Felin *gəldi* keçmiş za-
man forması felin əmr formasından – *gəl* felindən ə-a
əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. Ermənilər feldəki -gə kompo-
nentini -qe ilə də əvəz etmişlər. Belə əvəzetmələr erməni
dilində türk mənşəli sözləri erməniləşdirmək üçün edilir.

Gəl sözündən *gəlir*, *gəlmək*, *gəlirdi*, *gəldi*, *gələcək*,
gələcəkdir kimi fel formaları düzəldilir.

Gəl söz kökündən “qazanc” anlamında *gəlir*, “qabaq-

dakı günlər, aylar, illər” anlamında *gələcək*, “qızın oğlan evinə köçməsi” anlamında *gəlin* sözləri də düzəlmüşdir.

Gəldi ermənicə *yeqala* deməkdir və ermənilər arasında Şaxyeqalyan soyadlı erməniyə rast gəlinmir.

Şahgəldi sözünü qazaxlarda Amangəldi (Amangel-dı) şəxs adı ilə müqayisə etmək olar.

371. *Şahidcanyan*.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli *sahid* və fars mənşəli *can* komponentlərindən əmələ gəlmiş *Şahidcan* mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdir.

Şahid sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları var:

1. bir hadisəni, əhvalatı, işi öz gözləri ilə görmüş ya görən adam;

2. özünə məlum olan bir iş haqqında şəhadət vermək üçün məhkəməyə çağırılan şəxs.

Şahid ermənicə *vqa, akanades* deməkdir.

372. *Şahmuradyan*.

Bu soyad Azərbaycan dilindəki fars mənşəli *sah* və *məqsəd, istək, arzu* anlamında olan ərəb mənşəli “*murad*” komponentlərindən yaranmış mürəkkəb *Şahmurad* şəxs adından düzəlmüşdir. *Şah* sözü fars mənşəli olsa da, türk dilləri vasitəsilə erməni dilinə keçmişdir. Ermənilərdə heç bir zaman *şah* titulu daşıyan olmamışdır. Murad şəxs adının izahı barədə Muradyan soyadından danışarkən ətraflı bəhs etmişik.

Şahmurad – *şahın muradı, arzusu, istəyi* anlamına gəlir.

373. Şahnazaryan (Şahnazarov).

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki fars mənşəli *sah* və ərəb mənşəli *nəzər* sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmış *Şahnəzər* (*Şahnazar*) mürəkkəb şəxs adından düzəlmüşdür.

Nəzər (*Nazar*) şəxs adının izahı Nazaryan soyadında verilmişdir.

Şahnazaryanların (*Şahnazarov*) əcdadları Dağlıq Qarabağ ərazisinə XVII yüzulin sonlarında İrandan köçürülmüşlər. Onların ulu babası Dağlıq Qarabağda erməni məliyi idi və tez-tez türklərə qarşı asılık edirdi. Ona görə də Qarabağ xanı (1747-1760) Pənahəli xan Cavanşir (?-1760) onları ram etmək üçün həmin məlik nəslindən bir erməni qızına evlənmişdi.

Sovet dövlətinin son rəhbəri, Azərbaycan xalqının qatı düşməni, ermənipərəst M.S.Qorbaçovun köməkçisi erməni Şahnazarov həmin nəsildən olmuşdur.

374. Şahverdyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki fars mənşəli *sah* və türk mənşəli *verdi* komponentlərinin birləşməsindən yaranmış *Şahverdi* mürəkkəb şəxs adından eliziya hadisəsi yolu ilə düzəlmüşdür. “*Verdi*” türk mənşəli komponentinin izahına *Alaberdyan*//*Alaverdyan* soyadlarından danışarkən bəhs etmişik.

Azərbaycanda *Şahverdi*, *Şahverdiyev* ad və soyadları vardır. İmişli rayonunda *Şahverdili* kəndi vardır.

375. Şakaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *şəkər* ümu-

mi ismindən yaranmış *Şəkər* şəxs adından *ə-a* əvəzlənmə-ləri ilə düzəlmüşdir.

Şəkər sözü dilimizdə ərzaq məhsulunun adı olmaqla yanaşı, həm də məcazi mənalarda geniş sahədə işlənməkdədir. Dilimizdə şirin, dadlı olan hər şeyə *şəkər* deyilə bilir.

Şəkər şəxs adına dilimzdə hər iki cins arasında tez-tez rast gəlinir. *Şəkər* sözü ilə *şirin* sözü eyni mənanı daşıyır və qənd sözü ilə sinonimdir.

Şakaryan erməni soyadının qədim türk etnosu olan *sakların* adından düzəlməsi ehtimalı nə qədər ağlabatan olsa da, biz bu versiya ilə qəti razılışmırıq. Çünkü erməni dilində *sak* türk etnosunun adını daşıyan *Zakaryan* və *Sakaryan* soyadları kifayət qədər geniş yayılmışdır. Bu iki soyad dildə mövcud olduğu halda, *s-ş* əvəzlənməsi ilə *Şakaryanı* *Sakaryanla* bağlamağın heç bir elmi əsası yoxdur.

376. *Şalizyan*.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *şal* və *iz* (*üz*) komponentlərindən düzəlmüşdir.

Şal “baş örtüyü”, “sarıq” mənalarında işlənir.

Tirmə şal, *yun şal*, *ipək şal* və s. xalq arasında işlə-nən söz birləşmələridir. *İz* isə *üz-dən ü-i* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. Deməli, soyadın mənası “*üz şalı*”dır. Görünür, bu soyad sahibinin *üz şalı* toxuyan və ya satan olmasına işarədir.

Türk mənşəli *şal* sözü rus dilinə də keçmişdir və ey-ni mənada işlənir.

377. Şamaxıyan.

Bu erməni soyadı ermənilər tərəfindən yalnız 1828-ci ildən sonra, yəni *Şamaxı* ərazisində məskunlaşandan sonra *Şamaxı* şəhərinin adından *i-i* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. Dilican şəhərinin şimal-qərbində *Şamaxıyan* qəsəbəsində yaşayan ermənilər *Şamaxıdan* köçüb, Qərbi Azərbaycanda məskunlaşmışlar.

Cox ehtimal ki, *Şamaxı* öz adını türk *kemax* etnosunun adından alınmışdır. *Şamaxı* toponimi *Kemaxa-Semaxa-Şemaxa* toponimindən törəmişdir.

378. Şarmazanyan.

Bu erməni soyadı türk mənşəli *şar* və *mazan* komponentlərinidən əmələ gəlmış *şarmazan* mürəkkəb sözündən yaranmış *Şarmazan* şəxs adından düzəlmüşdir. *Şaryan* soyadında *şar* sözünün turkmənşəli olduğunu nəzərinizə çatdırmışıq.

Mazan sözünü rus dilindəki turkmənşəli *Mazay* (y-n əvəzləməsi ilə) şəxs adı ilə müqayisə etmək olar.

Azərbaycan türkləri arasında *Mazan* şəxs adına rast gəlinməsə də, *Mazanov* soyadlı xeyli sayıda adam var.

379. Şaryan.

Şumerlərdə (türkçə Sumərlərdə) An, Ea, Enlil, Ki, Utu, Ninni, İnana, Huma (sonuncunun Altay mənşəli Umay (Humay) ilahəsinin adı ilə eyniliyi diqqəti cəlb edir), Zuən, *Şar* (Şumerin Umma şəhərinin allahı), lulu-bilərdə və kaslarda (xəzərlərdə) Harbe, Kiur (qədim türk-lərdə Kuar allahı ilə eyniliyi diqqəti cəlb edir) və başqa

allahların adları ilə bağlı çoxlu şəxs adları məlumdur.

Lakin I Sarqonun (er.ə 2369-2314) vaxtında akkad-lar Şumeri işgal etdikdən sonra semit mənşəli allah adları ilə Altay-türk mənşəli allah adları qarışmışdır. Şumerlərin Umma şəhərinin allahı *Şar* adlanırdı. Lakin akkad-larda da “r” sonor samitinin qoşlaşması və “u” saitinin əlavə edilməsi ilə *Şarru* allahın adı kimi işlənmişdir.

Bizcə, *Şaryan* erməni soyadı Şumerin Umma şəhərinin allahı olan *Şardan* düzəldilmişdir.

Şaryan erməni soyadını *Şarov* rus soyadı ilə müqayisə etmək olar. Bizcə, rus dilində kürə kimi işlənən “*şar*” isminin *Şarov* soyadındakı “*şar*” sözü ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

380. *Şikaryan*.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *şikar* ismindən yaranmış *Şikar* şəxs adından düzəldilmişdir.

Şikar öncə ov mənasında işlənmiş, sonralar isə şəxs adına, daha sonra isə soyadına çevrilmişdir.

Şikar sözü həm ov (*Cümə bekar, şənbə şikar – məsəl*), həm də *ovlamaq, ova çıxmaq, ova getmək* (*şikar etmək, şikara çıxmaq*) mənalarında işlədir.

381. *Şirakatsi* (*Şirakyan, Çirakyan*).

V yüzil erməni tarixçisi Musa Xorenli er. əv. II yüzdə şimaldan türk bulqarların Ermənistana gəlib *Şirak* əlayətində məskunlaşdığını yazmışdır. O qeyd edir ki, I yüzdə ərmən *Şirak* oğlanlarından Quşarı Gəngər və Kolb əyalətlərinə hakim təiyn etmişdir.

Şirak oğlanları və adamları ilə Albaniyaya gəlmış,

Arpaçay çayının sahilindəki düzənlilikdə məskunlaşmışlar. Hal-hazırda Qərbi Azərbaycandakı *Şirak eli* məhz türk bulqarın adını daşıyır. Bu antroponimə Gürcüstan ərazisindəki “*Şirak düzü*”nın adında da rast gəlirik. Orta çağlarda bu bölgə *Şirak-el*, yəni *şirakların eli, yurdu, obası*, vətəni adlanmışdır.

Fransa Respublikasının prezidenti *Jak Şirak* da ola bilsin ki, bu etnosun törəmələrindəndir. *Jak şəxs* adı isə, *sak* etnosunun adını əks etdirir. Və *Saklı Şirak* anlamına gəlir.

VII yüzil erməni tarixçisi kimi qələmə verilən *Ananı Şirakatsı* (*Şiraklı* deməkdir) bulqar tarixçisi olmuş, onun türk dilində yazdığı əsərlər qədim erməni dilinə (qrabara) tərcümə olunmuş, əsərlərinin əslisi isə məhv edilmişdir. *Şirakatsının* adı da türk mənşəlidir, çünki VI yüzilə (dəqiqi: er. əv. 525-ci ilə) aid olan şəxs adlarının sırasında Azarinin də adı var və bu ad türk mənşəli şəxs adıdır. *Şirakların* bir hissəsi Naxçıvan tərəflərə gəlib çıxmışdır. Hazırda Naxçıvandakı *Çiraqqala* (*Çiraq qala-Çirak kala-Şirak kala*) adı bu etnosun adı ilə bağlıdır. Türk dil-lərinə xas olan ş-ç əvəzlənməsi yolu ilə *şirak-çiraq* sözü düzəlmüşdir. *Şirakların* (*çirakların*) bir hissəi isə Albaniya ərazisindəki Qanıx və Qabırılı çaylarının arasında vadidə məskunlaşmışlar.

Ermənilər tərəfindən erməni tarixçisi kimi qələmə verilən *Şirakatsı* – türk bulqar oğlu həmin dövrdə *Şirak* elində yaşamışdır.

Türk bulqar *Şirakin* oğlu Quşarın adı da türk mənşəlidir. *Quş* – qartal, alıcı quş, ər və igit mənaları daşıyır. Lakin ermənilər burada da tarixi saxtakarlığa yol verirlər. Belə ki, bir tərəfdən ermənilərin Ararat torpaqlarına eranın IV yüzilində köcdüklərini yazırlar, o biri tərəfdən

isə er. əv. II yüzildə Şirakin Ermənistana gəldiyini qeyd edirlər. Bu isə ziddiyətli bir sayıqlamadır.

382. Şirinyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türk mənşəli *şirin* sıfətindən yaranmış *Şirin* şəxs adından düzəlmüşdir. Öncə əşyanın əlamətini bildirən, sonalar şəxs adı kimi işlənən *Şirin* adını bəzi müəlliflərin fars mənşəli hesab etməsinin heç bir elmi əsası yoxdur. Çünkü, söz dilimizin ahəng qanununa tabedir və onda fars dilinin heç bir elementi görünmür.

Azərbaycan türkləri arasında *Şirin* şəxs adına hər iki cinsdən olanlar arasında rast gəlinir.

Şirin sözü mürəkkəb şəxs adlarının birinci və ikinci komponenti kimi də söz yaradıcılığında fəal iştirak edir: *Şirindil*, *Şirinağa*, *Adışirin* və s.

Şirin ermənicə *kaxtcı* deməkdir və ermənilərdə Kaxcryan soyadına rast gəlinmir.

383. Şirvanzadə.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Şirvan* toponimindən və fars mənşəli -zadə komponentlərindən düzəlmüşdir.

VI yüzildən 1538-ci ilə qədər fəaliyyətdə olmuş Şirvanşahlar dövlətinin ərazisi müxtəlif zamanlarda qüzəy-də Dərbənddən güneydə Beyləqana, şərqdə Xəzər dənizindən, qərbdə Şəki-Gəncə ərazilərinə qədər böyük bir ərazini əhatə edirdi. Şirvanşahlar dövlətinin paytaxtı, əsasən, Şamaxı olmuşdur.

Şirvan toponimi S.Ə.Şirvani, Hacı Zeynalabdin Şir-

vani, Hacı Məhəmmədəli Şirvani kimi görkəmli şəxsiyyətlərin təxəllüsü kimi işlənmişdir.

Ərəb müəllifləri yazılırlar ki, *Şirvan* Şamaxıdan iki mənzil aralıda (iki günlük yol), düzənlilikdə yerləşir. Qaynaqlarda isə XII yüzildən sonra *Şirvan* şəhərinin adı bir daha çökilmir. Bizcə, *Şirvan* şəhəri güclü zəlzələ və ya başqa təbii fəlakət nəticəsində yox olmuşdur. Lakin *Şirvan* zona adı altında bu gün də yaşayır.

384. Şuşanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *Şuşa* oykonimindən düzəlmüşdir. *Şuşa* şəhərinin adı isə *şüşə* sözündən götürülmüşdür. *Şuşa* adına qədim türk torpağı olan Sibirdə də rast gəlirik.

Şuşanyan erməni soyadının mənası *şuşalılar* deməkdir.

385. Takayan (Tekeyan).

Təkəyan//Tekeyan erməni soyadı eliziya hadisəsi və *ə-a*, *ə-e* əvəzlənməsi ilə *Təkəli* türk boyunun adından düzəlmüşdir. Türkiyədəki Antalya bölgəsi tarixən *Təkə* sancağı deyilən ərazi olmuşdur.

Bu soyadı daşıyan ermənilərin *təkəli* türk boyundan törəmələri, bizcə, şübhəsizdir. Səfəvilər dövlətinin qurulmasında da *təkəli* (*təkəlu*) türk boyunun xidmətləri olmuşdur.

Bizcə, *təkəli-təkəlu* türk boyu da öz adını döllük üçün saxlanılan (bəslənilən) *təkə* – erkək keçi-adından götürmüştür.

“Çobanın meyli olsa təkədən pendir tutar” atalar

sözü xalqımızın arasında geniş yayılmışdır.

Türkiyə, İran, Azərbaycan və Gürcüstan dövlətlərinin ərazilərində xeyli sayda *Təkəli* kəndləri var.

386. Tamrazyan.

Bu erməni soyadı əfsanəvi Pişdadyan sülaləsinin üçüncü hökmədarı olmuş *Təhmurəsin* adından düzəlmüşdir. *Təhmurəs* “Şahnamə” qəhrəmanlarından biridir. *Təhmurəs* şəxs adından yaranıb, dilimizdə işlədilən *Təmrəz* şəxs adı ermənilər tərəfindən türklərdən alınmış və ondan *Tamrazyan* (ə-a əvəzlənməsi ilə) erməni soyadı düzəlmüşdir.

Tamrazyan soyadını *Təmrəz*, *Tamraz*, *Təhmuraz* şəxs adları ilə müqayisə etmək olar.

Bu soyadın *tamarzi* sözündən düzəlməsi ehtimalı da, bizcə, nəzərdən qaçırlıkmamalıdır. *Tamarzi* – bir şeyə əli çatmamaq, üzünü görməmək anlamı verir.

387. Tanyan.

Bu erməni soyadının *d-t* əvəzlənməsi ilə *dan* sözündən düzəlməsi ehtimal olunur. *Dan* sözü burada həm fe-*lin* əmr forması, həm səhər erkən mənalarında başa düşüllə biler. *Dan* felindən *danmaq*, *danlaq*, *danılmaq*, *danilan*, *danılmış*, *danılmaz* kimi sözlər düzəltmək olar. İkiinci mənada isə *dan* sözü “*dan yeri söküller*”, “*Dan ulduzu*”, “*danüzü*” və s. deyim və ifadələrdə işlənir.

Anadolu türkləri *dan* sözünü *d-t* əvəzlənməsi ilə *tan* kimi işlədirlər.

Lakin yaddan çıxarmaq lazım deyil ki, qədim türk dilində *tan* sözü də geniş yayılmış sözlərdəndir. Onlardan

biri də bədən, cisim mənasında *tan//tən* sözüdür.

Tanımaq feli də bu soyadın yaranmasında iştirakçı ola bilər.

Tanyan soyadlı erməni terrorçusu Qərb ölkələrində türk diplomatlarının qanını axitmışdır.

388. Tarcumanyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *tərcüməçi* mənasını bildirən *tərcüman* sözündən “ə” və “ü” incə saitlərinin qalın “a” və “u” qalın saitlərlə əvəz edilməsi yolu ilə düzəlmüşdir. Türk dillərində *dilmanc*, *tilmanc*, *tolmac* kimi formaları vardır.

Ərəb dilindən dilimizə keçən *tərcüman* sözünün aşağıdakı mənaları vardır:

1. tərcüməçi;
2. xəbər verən;
3. ifadə edən.

Ermənicə tərcüməçi *tarkmanıç* deməkdir və bu söz də tərcüməçi isminin kalkasından başqa bir şey deyil.

Tərcüməçi sözü ilə bağlı *Dolmaçyan//Tolmaçyan* soyadlarına da baxmaq olar.

389. Tarverdyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki “*tanrı*” (allah, xuda) sözündən və *verdi* keçmiş zaman felindən eli ziya hadisəsi (səs düşümü) yolu ilə yaranmış mürəkkəb *Tanrıverdi* şəxs adının şifahi nitqdəki *Tarverdi* formasından düzəlmüşdir. Türk dillərində Allahverdi, Xudaverdi, Xudayberdi, Haqverdi, Xalıqverdi və s. şəxs adları kimi paralelləri var.

390. Taşdikyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *daş//taş* və *dik* komponentlərindən düzəlmışdır. *Daş* sözünün müxtəlif türk dillərində *daş*, *taş*, *tas* və s. formaları haqqında *Daşyan* və *Daşlyan* soyadlarında məlumat vermişik.

Türk dillərində *d-t*, *t-d* əvəzlənməsinə tez-tez rast gəlinir. Məsələn: Daşkənd//Taşkent, Daşauz//Taşauz, Taştəqol//Daşdaqol, Daşlı//Taşlı və s. Bundan başqa, *daş* sözündən *daşlıq//taşlıq//taşlıq//taşdık//daşdık//taşdik* formalarına müxtəlif türk dillərində rast gəlmək mümkündür.

Bizim qənaətimizə görə, *Taşdikyan* soyadındakı *dik* komponenti, əslində, *-lıq*, *-lik* sözdüzəldici şəkilçisinin danışqda *-lıq*, *-dik* formasınsından başqa bir şey deyil. Çünkü *daşlıq* sözü şifahi nitqdə məhz *daşlıq* şəklində tələffüz olunur.

Daş//taş, *daşlı//taşlı*, *taşlıq//taşlık*, *daşla//taşla*, *taşlıq//taşlıq(k)*//*daşlıq//taşdık* formaları soyadın türk mənşəli olduğunu bir daha sübut edən dəlildir.

391. Tatikyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *tətik* ismindən düzəlmışdır.

Dilimizdə odlu silahların atəş açmaq üçün barmaqla geri çəkilən manivelasına *tətik* deyilir.

Tətik və *çaxmaq* sözləri ekvivalentdirler.

392. Tavakkulyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli *təvəkkül* sözündən yaranmış *Təvəkkül* şəxs adından

düzelmışdır. *Təvəkkül – şükür, salam olsun* deməkdir. Bu söz əsasən Allah, Tanrı, Xuda, Rəbb kimi sözlərdə işlənir. Məsələn: *Allaha təvəkkül və s.*

Təvəkkül – ümidini allaha bağlama, ondan imdad diləmə, ümid etmə mənalarını bildirir.

393. Toxmacyan.

Bu erməni soyadı, Azərbaycan dilindəki *toxma* ismindən və -çı sözdüzəldici şəkilçisindən yaranmış *toxmaçı* sözündən eliziya hadisəsi yolu ilə yaranmışdır. Bu söz yaradıcılığında eyni zamanda ç-c əvəzlənməsi baş vermişdir.

Toxma və ondan düzəlmüş *toxmaçı* sözlərinin türk mənşəli olması şəksizdir.

Toxma sözünün aşağıdakı mənaları var:

1. ağaçdan qayrılmış iribaşlı çəkic, çox yoğun taxta çəkic; keçmişdə qarğıdalını və biçilmiş taxılı kisəyə doldurub, ayırmaq üçün toxmadan istifadə edirdilər.

2. dəyənək, çomaq, kötək;

3. keçmişdə darvaza və qapını döymək üçün asılan çəkicə oxşar alət;

4. paltar və palazı suyun içində döyəcləyib təmizləmək üçün istifadə edilən qalın və yastı ağac parçası;

Sabit söz birləşməsi kimi, “*nə tüfəngə çaxmaqdır, nə sünbəyə toxmaq*” atalar sözü geniş yayılmışdır.

Türk dillərində *dokmak*, *toxmak*, *tokmak* formalarında işlənir. Məhsuldar əsas kimi *toxma* sözündən *toxmaq*, *toxmaçı*, *toxma*, *toxa vuran*, *toxmalayan* (döyəcləyən), *toxmaqlamaq*, *toxmaçar* sözləri düzəltmək olar.

394. Tolmacyan.

Bu erməni soyadı türk dillərində *tərcüməçi* mənasını bildirən *dilmanc*, *tilmanc*, *tolmac* sözlərindən “ç-c” əvəzlənməsi ilə sonuncu variantdan (*tolmac*) düzəlmüşdir və peşə, sənət bildirir.

Rus dilində eyni mənanı bildirən Tolmaçov soyadı vardır. Bizcə, *Tolmaçyan* soyadını ermənilər də, ruslar da türklərdən əxz etmişlər. Tolmaçov soyadlı rusların kökü turkdür və onların ulu babaları Qızıl Ordadan rusların tərəfinə keçmişlər.

395. Topalyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türk məşəli *topal* sözündən düzəlmüşdir. Çox ehtimal ki, bu söz sonralar ayama (ləqəb) kimi işlənmiş, sonra da soyadı kimi götürülmüşdür.

Sabit söz birləşməsi kimi, dilimizdə “*topal olmuş*” qarışışı geniş işlədəlir.

396. Topçyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *top* sözündən və peşə bildirən -çu şəkilçisindən əmələ gəlmiş *topcu* düzəltmə ismindən eliziya hadisəsi, yəni “u” saitinin düşməsi nəticəsində düzəlmüşdir.

397. Torunyan.

Bu erməni soyadı Anadolu türklərinin dilində *nəvə* anlamında işlənən *torun* ismindən düzəlmüşdir.

Ermənicə nəvəyə (*toruna*) *ator* deyirlər. Ator ismi,

bizcə, torun sözündən proteza və eliziya yolu ilə düzəlmüşdir.

398. Tosunyan.

Bu erməni soyadı Anadolu türkçəsində işlənən *tosun* sözündən düzəlmüşdir. *Tosun* – kökəldilən ətlik danaya deyirlər. Bizcə, Tosun adı əvvəl ləqəb kimi işlənmiş, sonra şəxs adına çevrilmiş və nəhayət soyadı kimi götürülmüşdür.

Ermənicə *tosun//dana – mozi* deməkdir, lakin ermənilər arasında Moziyan soyadlı adama rast gəlinmir. Hər iki variantda bu soyad türk mənşəlidir.

399. Tuxmanyan (Tuxmanov).

Bu erməni soyadının etimologiyası ilə bağlı bir neçə variant var. Birincisi odur ki, bu soyad *bayraq* anlamında olan türk mənşəli *tuğ* sözündən düzəlmüşdir. Bu mənada, *tuxman//tuğman – bayraqdar* anlamına gəlir. *Tuğ* sözünə Dağlıq Qarabağdakı Tuğ kənd adında da rast gəlirik.

İkincisi, *Tuxmanyan* soyadı *çapar* anlamında olan *tuğacı* və *kişi*, *insan* mənasında olan *man//mən* sözlərindən düzəlmüşdir. *Tuğacı* sözünə görkəmli Xarəzm tarixçisi Əbü'l Qazi xanın əsərində də rast gəlinir. Görkəmli türkoloq L.Budaqov onun əsərindən bu cümləni misal götirmişdir: “*Qoşunu yiğmaq üçün ətraflara tuğacıqlar (çaparlar) göndərdi*”.

Güman edilir ki, *tuğacı* sözü önce peşə bildirən söz olmuş, sonralar ayama, ondan isə şəxs adı *Tuğacı* düzəlmüşdir.

Üçüncü ehtimala görə isə, bu soyad *toğan//doğən* – şahin quşunun adından düzəlmüşdir. Müxtəlif türk dillə-

rində *toğan-tuğan//doğan-diğan* formalarında işlənir. Biz birinci variantı daha elmi hesab edirik.

400. Tumanyan.

Bu erməni soyadı türk mənşəli *duman* və ya *tuman* sözündən yaranmış *Duman//Tuman* şəxs adından düzəlmüşdür.

“Kitabi-Dədə Qorqud”dakı Tumanın qalası, Gürçüstandakı Dumanisi rayon adları ilə müqayisə oluna bilər.

Tanınmış erməni yazılıcısı Hovanes Tumanyan bu soyadı daşıyırırdı. Qərbi Azərbaycanın Loru mahalının Allahverdi rayonunun adını sovet dövründə ermənilər dəyişib, H.Tumanyanın şərəfinə *Tumanyan* rayonu qoymuşdular. Sonralar rayon mərkəzi olan Manas şəhərinin adını da dəyişib *Tumanyan* şəhəri qoydular.

401. Tumaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki turkmənşəli *tumar* ismindən düzəlmüşdür. *Tumar – siğal, siğalla-maq, könlünü almaq* anlamında işlənir. Məsələn: “Ana sevimli oğlunu qucaqlayıb üzündən öpdü, onun alnına tökülen şəvə kimi qara saçlarına *tumar* çəkdi”. “Qorxma, saçının *tumarı* dağılmaz”.

Tumar ermənicə *hardarum, kerotsum* deməkdir və ermənilər arasında Hardarumyan və Kerotsumyan soyadına rast gəlinmir.

402. Turanyan.

Bu soyad qədim türklerin yaşadıqları türk topraqlarına – Türküstan və Tatarıstan tərəflərə farşlar tərəfindən verilən *Turan* adından düzəlmüşdir. Firdovsinin “Şahnamə” əsərində (əsər Qəzvin//Qəznə hökmədarı Mahmud Qəznəlinin – Sultan Mahmud Qəznəvinin (997-1030-cu ilə qədər hökmranlıq etmişdir) sifarişi ilə yazılmışdır) *Turan* İranın ziddi, əksi kimi verilmişdir. *Turan*ın ən böyük hökmədarı Əfrasiyab olmuşdur. Əfrasiyab Turun oğludur. Əfrasiyab *Turan*-İran müharibəsində qalib gələrək sonuncunu zəbt edib, 12 il İranda hökmranlıq etmişdir. Əfrasiyab qızı Firəngizin oğlu, yəni nəvəsi Keyxosrov tərəfindən öldürülmüşdür. Keyxosrov Kəyan süllaləsinin üçüncü hökmədarı, Səyavuşun *Turan* hökmədarı Əfrasiyabın qızı Firəngizdən doğulmuş oğludur. Əsatirə görə, Səyavuş Keykavus ibn Keyqubadın oğludur. Səyavuş intriqa və iftira nəticəsində qayınatası Əfrasiyab tərəfindən öldürülmüşdür. Bunun nəticəsində farşlarla turanlılar arasında bir çox müharibələr olmuşdur. Lakin *Turan* adının ermənilər tərəfindən nə zaman alındığı elmdə sual olaraq qalır. Biz bu məsələyə gələcək tədqiqatlarımızda aydınlıq gətirəcəyik.

403. Tursunyan.

Bu erməni soyadı türk mənşəli *Tursun-Dursun* şəxs adından düzəldilmişdir. Müxtəlif türk dillərində adın *Tursun-Dursun* variantları olduğu üçün biz burada *t-d*, *d-t* əvəzlənməsi üzərində çox dayanmaq istəmirik.

Türk xalqları arasında *Tursun*, *Dursun* şəxs adlarına həm kişi, həm də qadınlar arasında rast gəlinir. *Dur*

komponenti *Durmuş*, *Duran*, *Durna* şəxs adlarında da müşahidə olunur.

Tursunyan soyadını dahi tacik ədibi Mirzo Tursunzadənin soyadı ilə müqayisə edə bilərik. Bütün deyilənlər *Tursunyan* erməni soyadının türk mənşəli olduğunu bir daha sübut edən dəlillərdir.

Tur//dur sözü ermənicədə *verqats* deməkdir və ermənilərdə *Verqatsyan* soyadına rast gəlinmir.

404. Ulubabyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *ulu* və *baba* komponentlərindən yaranmış *Ulubaba* şəxs adından eliziya hadisəsi ilə düzəlmüşdür. Mənası isə *ulu baba*, *böyük baba* anımlarına gəlir.

Ulu sözünün müxtəlif türk dillərində aşağıdakı məna və formaları müşahidə edilməkdədir:

1. *böyük*, *nəhəng* mənasında – türk, Azərbaycan türkcəsi, salar, başqurd, qırğız dillərində *ulu* şəklində; qazax, tatar dillərində *uli* şəklində; özbək, uyğur, xakas, tuva və başqa dillərdə *ulug* şəklində.
 2. *dahi* mənasında – türkmən, özbək, türk və Azərbaycan türkcəsində;
 3. *güclü* mənasında;
 4. *məğrur*, *məğrurluq* mənasında – yakut dilində;
 5. *hiddətli*, *qorxulu*, *böyük* mənalarında – yenə yakut dilində;
 6. *müqəddəs* mənasında – yenə yakut dilində;
 7. *böyük oğul*, *böyümüş*, *böyük* mənalarında – tuva dilində;
- Türkmənşəli “*baba*” sözü barədə Babayan soyadından danışarkən bəhs etmişik.

Ulu, böyük – ermənicə “*medz*”, “*hska*”, “*hin*”, “*naxa*”, baba isə – “*her*” deməkdir. Ermenilərdə Medzheryan soyadı yoxdur.

Ulubabyan soyadındakı *baba* komponentinin dili-mizdəki “*bab*” (tay-tuş) sözü ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

405. Ulubekyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *ulu* və *bəy//bek* sözlərindən yaranmış *Ulubəy* mürəkkəb şəxs adından ə-e əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür.

Özbək dilində *ulu* sözünə *uluğ* formasında rast gəlirik. Bundan əlavə, özbəklərdə “*atabəy*”, “*lələ*” sözlərinin qarşılığı kimi də *uluq* sözü işlədilmişdir.

Ermənilərin *Ulubekyan* soyadını *uluq* sözündən və ya Əmir Teymurun nəvəsi, türk astronomu və riyaziyyatçısı Uluq bəyin (1394-1449) adından götürməsi fikri də bizim üçün ağlabatan deyil. Doğrudur, Uluq bəy həm Orta, həm də Yaxın Şərqi, o cümlədən Qafqazda kifayət qədər tanınmış tarixi şəxsiyyətdir, o, atası Şahrux Mirzənin ölümündən (1447) sonra Teymuroğulları sülaləsinin başçısı olmuşdur. Uluq bəy Səmərqənddə rəsədxana yaratmış və onun tərtib etdiyi kataloq uzun müddət ən yaxşı kataloq olmuş, Oksfordda nəşr edilmişdir (1665).

Bizcə, bu soyad, sadəcə olaraq, Ulu və bəy komponentlərindən düzəlmüşdir, vəssalam. Qərbi Azərbaycanın Zəngibasar mahalının baş kəndinin adının *Uluxanlı* olması da fikrimizə dəstək sayıyla bilər.

406. Unanyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *una* komponenti ilə “*n*” affiksinin birləşməsindən düzəlmüşdir. *Una* qədim türk dillərinin bir çoxunda *razılaşmaq* anlamında işlənir. “*Una*” – *razılaş*, *unamaq* – *razılaşmaq*.

Bəziləri isə bu adın *o-u* əvəzlənməsi ilə *una* – *ona* əvəzliyindən düzəldiyi fikrindədirlər.

Albanlarda *Anani* adından *a-u* əvəzlənməsi və eliziyə hadisəsi ilə düzəlməsi də mümkün ehtimallardandır.

407. Uzunyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *uzun* sözündən düzəldilmişdir. Çox güman ki, dilimizdə kifayət qədər işlək olan bu söz əvvəl ləqəb, sonra şəxs adı kimi işlənmiş və nəhayət, soyadına çevrilmişdir.

Dilimizdə “*uzun*” sıfətinin “*qısa, gödək*” qarşılığı vardır. *Uzun* sıfəti ayama kimi Ağqoyunlu dövlətinin qurucusu olmuş Uzun Həsənin adında, Uzun Güney, Uzun Silvi oronimlərində, “*Uzundərə*” xalq oyun havaşının adında da öz əksini tapmışdır.

Uzun müddət Gəncə quberniyasının Qazax qəzasına tabe olan, Ağstafaçayın sağ sahilində yerləşən Uzuntala kəndinə ilk ermənilər Türkiyədən gələrək 1921-ciildə məskunlaşmışlar.

“*Uzun*”a ermənilər “*yerqar*” deyirlər, lakin onlarda Yerqaryan soyadına rast gəlinmir.

408. Vahanyan.

Bu erməni soyadı V yüzildə yaşamış Alban şahzadəsi Vahanın adından düzəlmüşdir. Vahan şəxs adının

türk mənşəli olmasını “ahan” – “ağan” komponenti ilə düzəlmış Aqanyan, Aqanbekyan, Aqanın soyadları da təsdiq edir.

409. Valarşakyan.

Arşak şəxs adı kimi, *Valarşak//Vağarşak* şəxs adı da sak türklərinin adından yaranma şəxs adıdır və *Böyük Arşak* anlamına gəlir. Bu ad eyni zamanda Armaniya Arsakilər sülaləsinin banisi I Tiradatın oğlu Sanatürkdən sonra onu taxtda əvəz edən oğlu *Valarsakin//Vağarşakin* adıdır.

Yeri gəlmişkən, xatırladırıq ki, həmin Sanatürkün vaxtilə Parfiya taxtında əyləşən əmisinin adı da *Vağarşak* (ona *Vologez* də deyirlər) olmuş, Sanatürk oğluna sevimli əmisinin adını vermişdir.

Bütün bunlar Türkün öyrənilməmiş şanlı tarixin-dən səhifələrdir!

410. Vartanyan.

E.Sevartyon “Türk dillərinin izahı lügəti”ndə türkmənşəli “art” felinin əmr formasının adını çəkir. Bu sözə biz Vartanyan, Artaşiryan, Artavaziyən soyadlarında da rast gəlirik. *Art*, yəni *çoxal* sözü bəzi türk dillərində “dağ keçidi”, “dağ dərəsi”, “dağ”, “sərt yer”, “yoxuş”, “təpə”, “zirvə” mənaları bildirir.

-an şəkilçisinin köməyilə *art+an//artan*, *çoxalan* söyü feli sıfətdır. “V” samiti proteza hadisəsi yolu ilə “*artan*” sözünün əvvəlinə əlavə edilmiş və *Vartan* şəxs adı, ondan isə *Vartanyan* erməni soyadı düzəldilmişdir. *Vartan* şəxs adını Cənubi Azərbaycan ərazisindəki *Varto* qə-

zasının adı ilə müqayisə etmək olar. Bizcə, qədim türklərdə “varto” adlı tayfa və ya qəbilə birləşməsi olmuşdur. Azərbaycanın keçmiş *Vartaşen* (indiki *Oğuz*) rayonunun adı ilə müqayisə etmək olar. Bu toponim ermənilərin indiki *Oğuz* rayonu ərazisinə məhz *Varto* qəzasından 1828-ci ildə gəlmələrini sübut edən dəlil də ola bilər.

Yeri gəlmışkən, saitlə başlanan sözlərin əvvəlinə “v” samitinin əlavə olunması bulqar dilinə də xas bir əlamət olmuşdur və Qərbi Azərbaycanda bulqar türklərinin məskunlaşması ilə əlaqədar buradakı toponimlərdə belə dil hadisələrinə tez-tez rast gəlinir. Məsələn: *Eti//Etiuni – Veti//Vedi*. Keçmiş *Vartaşen* rayonunun adı da bu yolla düzəlmüş ola bilər.

411. Vaziryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *vəzir* sözündən yaranmış *Vəzir* şəxs adından ə-a əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir.

Vəzir sözü öncə rütbə, mənseb bildirmiş, sonralar isə şəxs adı kimi işlədilmişdir. *Vəzir* şah, padşah və sultanların müavini, sağ əli, məsləhətçisi deməkdir. Çox ağıllı, savadlı, bilikli, bacarıqlı adamlar *vəzir* ola bilərdi.

412. Verdiyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *verdi* sözündən yaranmış *Verdi* şəxs adından düzəlmüşdir.

Azərbaycan türkləri arasındaki *Verdiyev* soyadı ilə müqayisə oluna bilər.

“*Verdi*” sözü Allah, tanrı, xuda, pir, imam, iman,

haqq sözlərindən sonra işlənir və mürəkkəb şəxs adlarının düzəlməsində iştirak edir: Allahverdi, Tanrıverdi, Xudaverdi, Pirverdi, İmamverdi, Haqverdi, Xalıqverdi, Əmirverdi, Bəyverdi, Gülverdi və s;

Bəzi türk xalqlarında, əsasən də Orta Asiya və Qazaxıstan, Başqurdstan türklərinin dillərində “verdi” sözünün “berdi” paraleli vardır: Xudaberdi, Xudayarberdi, Allahberdi, Bayberdi, Bekberdi, Nazarberdi və s.

Ermənicə “verdi” – *dvets, haznets* deməkdir, lakin ermənilər arasında *Dvetsyan* və *Haznetyan* soyadlarına rast gəlinmir.

413. Yaqubyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Yaqub* şəxs adından yaranmışdır. *Yaqub* adının ilkin variantı qədim yəhudilərdə *İakov* olmuş, sonra *Yakov* şəklində dini kitablara düşmüş, islam hədislərində isə *Yaqub* peyğəmbər kimi adı çəkilmişdir.

Yaqubyan soyadında peyğəmbərin adının məhz müsəlman aləmindəki adına (*Yaqub*), üstəlik Azərbaycan dilindəki transkripsiyasına uyğun gəlməsi onun ermənilərə məhz Azərbaycan türklərindən keçməsini sübut edir.

414. Yanikyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *yaniq* sözündən yaranmış, əvvəl ləqəb (ayama) kimi işlənmiş, sonra *iq-ik* əvəzlənməsi ilə soyad düzəldilmişdir. Müxtəlif türk dillərində *yaniq-yanık-yanın-yaniq* və *ylene* formaları vardır və əsl mənasında işlədilir. Ümumiyyətlə,

türk xalqlarının dilində ayamalar (ləqəblər) geniş yaılmışdır və zaman keçdikcə onlar şəxs adına və soyadına çevirilmişdir. Məsələn: Qara Yusif, Uzun Həsən, Gödək Ali, Cin Əhməd, Kar Əhməd, Kosa Allahverdi və s.

Yanıq//yanık sözü aşağıdakı mənaları daşıyır:

1. insan bədənində yanıq, yanmış yer, yanmış bədən üzvü (od, alov yanığı və s);

2. ayama, ləqəb kimi;

3. kimdənsə incimək kimi: mən ondan yanıqlıyam.

Beləliklə, *yanıq* sözü felin “yan” əmr formasından -*ıq* sözdüzəldici şəkilçisinin köməyi ilə düzəlmüşdir və onun Anadolu türklərinin dilində *yanık* forması vardır. “Yan” sözünə *Yanar dağ*, *Yanıqpəyə*, *Aran yanıxlısı* toponimlərində də rast gəlirik.

415. Yavrumyan.

Bu erməni soyadı türkmənşəli *yavrum* sözündən düzəlmüşdir. Türk dilində müraciət forması kimi işlənən “yavru” sözünün Azərbaycan türkcəsində “əziz” paraleli vardır. Bundan başqa, körpəyə, uşağa, balaya “yavru” deyirlər. Deməli, *yavrum* sözü “yavru” sözündən mənsubiyət bildilrən -*um* şəkilçisi vasitəsi ilə düzəlmüşdir və “u” saitlərindən biri eliziya hadisəsi nəticəsində düşmüştür.

Əslən Bakıdan olan Sovet İttifaqı Qəhrəmanı V.A. Yavrumov (Yavrumyan) bu soyadı daşımışdır.

416. Yeqanyan.

Bu erməni soyadı *Yeqan* türk şəxs adından yaranmışdır.

XII yüzildə Oğuz-Səlcuq əmirlərindən birinin adı

Yeqan-Taisi (Yeqanın dayısı) idi. XVI yüzildə Azərbaycanda qızılbaş tayfasından olan Ustaclu Məhəmmədin bir qolu *Yeqanlu* adlanırdı. Dağlıq Qarabağda *Məlik Yeqanlu* sülaləsinin adı çekilir. Bizcə, onlar turkdilli albanların 1836-cı ildə erməniləşdirilmiş varisləridir. İslam dinini qəbul edənlər isə *Məlik Yeqanov*, *Məlik-Aslanov*, *Məlik-Ağalarov* ikili soyadlar daşımağa başlamışlar.

417. Yengibaryan.

Bu erməni soyadı turkmənşəli *yeni-yenqi-yengi* sözündən və *bar* komponentindən düzəlmüş *Yengibar* şəxs adından yaranmışdır. Mənası *yeni*, *təzə-tər bar*, *meyvə, məhsul* deməkdir. “*Yeni*” sözünün turkmən, özbək, qazax, tatar, başqurd və krım tatarlarının dialektində *yenq* sözü və onun *yengi* paraleli vardır. Türk dillərində “*nq*” qovuşuq birləşməsinə *Menqli Gəray*, *Menqli Timur*, *Menqlikul* şəxs adlarında rast gəlinir. Həmin dialektlərdə -*nq* qovuşuq samitləri əsasən felin formalarında işlənir: *gələnqi*, *gedənqi*, *oturanqi*, *duranqi/turanqi* və s. Professor Q.Qeybullayev -*nq* qovuşuq birləşməsinin türk dillərinə xas olduğunu qeyd etmişdir.

Ermənicə *yeni//yenqi* – “*nor*”, *bar* isə *xarakaran* kimi tərcümə edilir, lakin ermənilər arasında *Norxarakaranyan* soyadı yoxdur.

418. Yenikomaçyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki turkmənşəli *yeni* və *koma* sözlərindən -*çı* sözdüzəldici şəkilçisinin köməyi ilə əmələ gəlmış *yenikomaçı* söz birləşməsindən eliziya hadisəsi yolu ilə düzəlmüşdir.

Yeni sözü ilə bağlı Yeniqabaryan soyadından danışarkən bəhs etmişik. Dilimizdə *koma* sözünün *daxma*, *qazma* kimi qarşılıqları vardır. Bizcə, *yenikomaçı* düzəltmə isminin mənası *yeni evdə, komada, daxmada və qazmada yaşayın* anlamına gəlir. Kiçik, balaca, xırda yaşayış yerləri inşa edən, tikən peşə sahibinə, sənətkara da *komaçı* deyilir.

419. Yeremyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli *yer* və 2-ci şəxs mənsubiyət şəkilçisi olan *-im* şəkilcisindən *i-e* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdür.

Erməni tarixçisi akademik S.T.Yeremyan həmin soyadı daşımışdır.

420. Yuldaşyan.

Bu erməni soyadı türk dillərindəki *yuldaş//yoldaş* sözündən düzəlmüşdir. Müxtəlif türk dillərində *yol* sözünün *yul* paraleli vardır və bu türk mənşəli erməni soyadı tatarlardakı *Yuldaşov* soyadı ilə müqayisə edilir.

Beləliklə, *Yuldaş//Yoldaş* ismi *yul//yol* və *daş* komponentlərindən düzəlmüşdir və *sirdaş*, *qardaş*, *soydaş*, və *təndaş*, *əməkdaş* sözləri ilə sinonim təşkil edir. Bir yerdə *yol* gedənlər, işləyənlər, həmkarlar bir-birinə *yoldaş* deyə müraciət edirlər. Müqəddəs amallar uğrunda birgə mübarizə aparan insanlar da bir-birini *yoldaş* adlandırırlar.

“*Yoldaş*” sözünə ermənicə *hinger* deyirlər və ermənilərdə Hingeryan soyadına rast gəlinmir.

421. Yüzbaşyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türkmənşəli mürəkkəb *yüzbaşı* sözündən düzəldilmişdir. Türk orduunda onbaşı (on əsgərin başçısı), yüzbaşı, minbaşı, tümənbaşı kimi hərbi vəzifələr ta qədimlərdən mövcud olmuşdur. *Yüzbaşı* sözü “yüz” miqdar sayından və “baş” ismindən yaranmışdır. *Baş* sözündən *Adabaşyan* soyadından danışarkən bəhs etmişik.

“Yüz” sözünə ermənicə *harur*, “baş”a isə *qlux* deyirlər, lakin ermənilər arasında *Harurqluxyan* erməni soyadına rast gəlinmir.

Yüzbaşyan erməni soyadı *Yüzbaşov*, *Yüzbaşev* soyadı ilə müqayisə edilir.

422. Zaxaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli *zahir* sözündən yaranmış *Zahir* şəxs adından *h-x*, *i-a* əvəzlənmələri ilə düzəldilmişdir. *Zahir* adının xalq arasında *Zahar* tələffüz forması da geniş yayılmışdır.

Zahir sözünün dilimizdə aşağıdakı mənaları vardır:

1. açıq, aydın, aşkar;
2. bayır tərəf, xarici görünüş.

Əslən Azərbaycanın Daşkəsən rayonundan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı A.A.Zaxaryan, Xanlar rayonundan olan Sovet İttifaqı Qəhrəmanı V.S.Zaxaryan həmin soyadı daşımışlar.

423. Zakaryan.

Bu erməni soyadı qədim *sak* (*saka*) türklərinin adına *kişi*, *insan*, *igid* anlamlarında olan *ər//ar* komponenti-

nin əlavə edilməsi ilə yaranmış *Zakar* mürəkkəb şəxs adından düzəldilmişdir.

424. Zakiyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *zəki* sıfətin-dən yaranmış *Zəki* şəxs adından *ə-a* əvəzlənməsi ilə düzəldilmişdir.

Zəki sözü öncə ərəblərdən türklərə, onlardan isə ermənilərə keçmişdir. Dilimizdə *zəkali*, *ağıllı*, *düşüncəli* mənalarında işlədirilir.

“*Zəki*” (ağıllı, düşüncəli, zəkali) sözü ermənicəyə *xelok* kimi tərcümə edilir, lakin ermənilərdə Xelokyan soyadı yoxdur.

425. Zakoyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *zəki* sıfətin-dən yaranmış *Zəki* şəxs adından *i-o* əvəzlənməsi ilə düzəldilmişdir. *i-o* əvəzlənməsi türk dilləri üçün səciyyəvi olmasa da, adyaratmadə erməni dili üçün kifayət qədər səciyyəvidir: Xaçatur – Xaço, Mikael – Miko, Karapet – Karo, Zaki – Zako və s.

Zəki adının mənası barədə Zakiyan soyadından danışarkən bəhs etmişik.

426. Zanazanyan (Sanasanyan).

Bizim er. əv. VII yüzildə Midiyada *Zanazan* (*Sanasan*) şəxs adı olduğunu tarixi qaynaqlar da məlumat verir. Bu ad Maskut hunlarının – massagetlərin er. əv. IV yüzildə Albaniyada çarı olmuş Sanasen adı ilə müqayisə

oluna bilər. Türk dillərində *s-z*, *z-s*, *t-d*, *d-t* samitlərinin bir-birini izləməsi qanunauyğunluğunu nəzərə alsaq, *Zanazan* və *Sanasen* (*Sanasan*) şəxs adlarını ekvivalent hesab etmək olar.

Qədim türkcə “*san*” – *şərəf*, *hörmət* və *ehtiram* mənaları bildirən söz olmuşdur. *Sanasen* şəxs adı Albaniyada *şərəfli* və *sağlam* mənalarını bildirir. Digər tərəfdən, *Sanesan* adını “*şərəflilərin şərəflisi*”, “*hörmətlilərin hörmətlisi*” kimi də başa düşmək olar, çünki şəxs adındakı “*san*” komponenti iki dəfə təkrar olunur və e-bitişdirici saiti ilə birləşdirilərək şəxs adı əmələ gətirmişdir. Maskut-hunların qədim türk etnosu olduğunu nəzərə alsaq, cürətlə deyə bilərik ki, hər iki soyad türk mənşəlidir. Bu gün də türk dillərində *ad-san*, *adlı-sanlı* ifadələrinə rast gəlinir.

Rus dilində eyni mənanı bildirən “*san*”, “*sanovnik*” sözləri də *Sanasen* şəxs adındakı “*san*” komponentindən götürülmüşdür. 1836-cı ildə albanların bir hissəsi Eç-miədzin qriqorian kilsəsinə tabe edildiyi və erməniləşdirildiyi zaman Albaniya ərazisində məskunlaşmış maskut-hunlar da erməniləşdirilmiş, onların *Zanazan* və *Sanasen* adlarından *Zanazanyan* (*Sanasanyan*) erməni soyadları düzəldilmişdir.

427. Zarqaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki sənət bildirən *Zərgər* sözündən *ə-a* və *gə-qa* əvəzlənməsi ilə düzəlmüşdir. Öncə, peşə və sənət bildirən “*zərgər*” sözü sonralar ləqəb (ayama) kimi işlənmiş, zaman keçdikcə şəxs adına çevrilmişdir. *Zərgər* sözü peşə, sənət bildirən “*zər*” və usta mənası bildirən “*gər*” sözündən düzəlmüşdir.

“Gər” komponentinə misgər dülgər, cadugər, hiyləgər sözlərində də rast gəlinir. Qiymətli metal, daş-qاش ustası-na zərgər deyilir.

Qərbi Azərbaycanın Qaraqoyunlu dərəsinin Qaraqaya, Çaykənd, Gölkənd və Əmirxeyir, Qazax rayonunun Daş Salahlı və Alpavut (səhvən Alnoud) kəndlərində Zərgərli türk tayfasının adı da bu sözdən düzəlmüşdir.

Bu soyadın “zər” komponentinə Zərnışan, Zərifə, Zəroş, Zərnigar, Zərqələm, Zərxanım, Zərraf, Zərəfşan, Zərgül, Zərli, Zərintac və s. şəxs adlarında da rast gəlirik.

“Zərgərə”ə ermənicə *voskivarped*, yəni *qızıl usta* deyilir, lakin ermənilərdə Voskivarpedyan soyadı yoxdur.

428. Zaroyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki fars mənşəli *qızıl*, *pul* və *qızılı* anlamlarında olan *zər* sözündən ə-a əvəzlənməsi və “o” saitini artırmaqla yaranmışdır. Bu cür adyaratma erməni dili üçün səciyyəvidir: Xaçoyan, Mikoyan, Karoyan, Zakoyan, Saroyan və s.

429. Zaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki fars mənşəli *qızıl*, *pul* və *qızılı* anlamlarında olan *zər* sözündən ə-a əvəzlənməsi ilə yaranmışdır.

Erməni sovet yazarı Nairi Zaryan bu soyadı daşımışdır.

430. Zeynalyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki ərəb mənşəli *Zeynal* şəxs adından yaranmışdır.

Dilimizə islam dini vasitəsi ilə keçən bu şəxs adının ermənilərdə soyadı kimi işlənməsi o adı daşıyanların islamdan çox-çox sonralar erməniləşdiyini təsdiq edir.

431. Zoryan.

Bu erməni soyadı türk dillərində müxtəlif mənalarда işlədilən “zor” sözündən düzəlmüşdir.

Anadolu türkləri arasında “zor” sözü *çətin*, *ağır*, Azərbaycan türklərində isə həm də *əla* mənalarında işlənməkdədir: “Onun durumu zordur”, yəni dolanışıqlı, vəziyyəti çətindir, ağirdır. “O, zor oğlandır”, yəni əla oğlandır.

Zor sözündən *zorla* (güclə, çətinliklə), *zorlamaq* (kiməsə təcavüz etmək), *zorlu* (qolu güclü, var-dövlətli), *zorxana*, *zorba* (yekə, zirrama, qolu güclü, heyvərə) mənaları bildirən sözlər düzəldilir.

Erməni sovet yazıçısı, akademik Stefan Zoryan bu soyadı daşımışdır.

432. Zulfiqaryan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *Zülfüqar* şəxs adından düzəlmüşdir. Tarixdən bildiyimiz kimi, Həz-rət Əlinin iki tiyəli qılincının adı da *Zülfiqar* olmuşdur.

İkinci ehtimala görə, *Zülfüqar* adı fars mənşəli *zülf* (saç, xüsusilə uzun, iki tərəfdən sallanan tellər) və türk mənşəli “*qara*” əslisi sıfətdən eliziya hadisəsi ilə düzəlmüşdir. Mənası *zülfü qara*, *qara zülfli*, *qara telli* demək-

dir. Dilimizdə ayrılıqda işlənən Zülfü, Zülfü və Zülfnaz şəxs adlarının birinci komponenti də həmin zülf sözündən ibarətdir.

Lakin biz *Zülfüqar* şəxs adının fars dilindəki *zülf* sözündən yox, ərəb mənşəli *Zülfüqar* sözündən yaranması fikrindəyik. Çünkü *Zülfüqar* adı *zülf* sözündən yaranmış olsaydı, onda qızlara verilən ad olardı. Halbuki *Zülfüqar* adı ancaq kişi adı kimi yayılmışdır. Bu da söyləməyə əsas verir deyək ki, *Zülfüqar* şəxs adı islamiyyətdən sonra ərəblərdən türklərə, onlardan da ermənilərə keçmiş bir addır.

433. Zulumyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki *zülm* sözünün danışıldakı zulum formasından düzəlmüşdir və *istibdad* qarşılığı vardır. Dilimizdə işlənən “*O, mənə zulum verdi*”, “*O, çox zulum adamdır*” ifadələri bu baxımdan çox ibratəmizdir. Sonuncu cümlədə *zulum* sözü *qəddar, cəllad, çox pis adam* mənalarında işlənmişdir.

434. Zurnaçyan.

Bu erməni soyadı Azərbaycan dilindəki türk mənşəli *zurna* sözündən və -çı sözdüzəldici şəkilcisindən yaranmış *zurnaçı* peşə adından eliziya hadisəsi ilə düzəlmüşdir.

Zurna çalğı aləti kimi ta qədim zamanlardan məlum olmuşdur. Orta çağ mənbələrində adı çəkilir və ermənilər tərəfindən oğurlanmış, erməni çalğı aləti kimi təqdim edilmişdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ QAYNAQLAR

- 1. Azərbaycan dilinin izahlı lügəti, I, II, III, IV cildlər,**
Bakı, "Elm", 1966, 1980, 1983, 1987.
- 2. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, I-X cildlər,** Bakı,
1976-1987.
- 3. Azərbaycan tarixi (Z.Bü nyadovun və Y.Yusifovun
redaktəsi ilə),** B., 1994.
- 4. Azərbaycan tarixi ü zrə qaynaqlar,** B., 1989.
- 5. Azərbaycan toponimləri (Ensiklopedik lügət),** Bakı,
1999.
- 6. Babayev A.M. Azərbaycan klassik ədəbiyyatında
islədilən ərəb və fars sözləri lügəti,** Bakı, Maarif, 1981.
- 7. Baskakov N.A. Türk mənşəli rus familiyaları,** Bakı,
Yazıcı, 1992.
- 8. Bayramov İ. Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli
toponimləri,** B., 2002.
- 9. Budaqov B.Ə., Qeybullayev Q.Ə. Ermənistanda
Azərbaycan mənşəli toponimlərin izahlı lügəti,**
B., 1998.
- 10. Budaqov B.Ə. Tü rk uluslarının yer yaddaşı,**
B., "Elm", 1994.
- 11. Budaqov L. Türk-tatar dillərinin müqayisəli lügəti,**
S.Peterburq, 1870.
- 12. Bü nyadov Z. Azərbaycan Atabəyləri dövləti,**
B., 1983.
- 13. Bü nyadov Z. Azərbaycan VII-IX əsrlərdə,** B., 1989.
- 14. Calalyan H.Y. Alban ölkəsinin qısa tarixi,
1702-1722-ci illər,** Bakı, Elm, 1989.
- 15. Cəmənzəminli Y.V. Tarixi, coğrafi və iqtisadi
Azərbaycan,** B., 1993.
- 15. Dəmirçizadə Ə. 50 söz,** Gənclik, Bakı, 1968.
- 17. Dyakonov M.M. Oçerk istorii drevnoqo İrana,** M.,

1961.

18. Ermənistən azərbaycanlılarının tarixi coğrafiyası, B., 1995.
19. Əbdü rrəşid əl-Bakuvi. "Abidələrin" xü lasəsi və qüdrətli hökmdarın möcü zələri, B., 1992.
20. Əbülfəzəl Bahadır xan. Şəcəreyi-Tərəkimə (Türkmənlərin soy kitabı), B., 2002.
21. Ələkbərli Ə. Qədim Tü rk-Oğuz yurdu – "Ermənistən", B., 1994.
22. Ələkbərli Ə. Abbasqulu bəy Şadlinski, B., 1996.
23. Ələkbərli Ə. Qəribi Azərbaycan, I c, Vedibasar mahalı, B., 2000.
24. Ələkbərli Ə. Qəribi Azərbaycan, II c, Zəngibasar, Gərnibasar və Qırxbulaq mahalları, B., 2002.
25. Ələkbərli Ə. Qəribi Azərbaycan abidələri, B., 2006.
26. Ələkbərli Ə. Qəribi Azərbaycanın dialektoloji lüğəti, B., 2009.
27. Əliyev F., Həsənov U. İrəvan xanlığı, B., Azərnəşr, 1997.
28. Əliyev M.B. Qanlı gü nlərimiz, B., 1993.
29. Əliyev V. Azərbaycan toponimiyası, B., 1999.
30. Əhmədov M. Nrxçivan şivələrinin lü ğəti, B., 2001.
31. Güldanstedt İ.A. Azərbaycan, noğay, qumix, tərəkəmə dilləri üzrə material və Qafqaz dillərinin birinci təsnifati. Berlin, 1773.
32. Güldanstedt İ.A. Azərbaycan türklərinin dialektinə aid leksik materiallar. S.Peterburq. 1791.
33. Güldanstedt İ.A. Qumix dili üzrə materiallar, Berlin, 1775.
34. Hacı M. Qıpçaq çölünün yovşanı, Moskva, TOO, Pik-kontakt, 1994.
35. Hacılı E. Qaraqoyunlular, B., 1999.
36. Həsənov H. Söz və ad, Bakı, Maarif, 1984.

37. Xorenskiy Moisey. **İstorii Armenii** (perevod N.O.Emina), M., 1893.
38. İbrahimov T.Ə. **Qaşqaylar**, B., 1988.
39. İsmayılov Rəşid bəy. **Azərbaycan tarixi**, B., 1993.
40. İsmayılov M. **Sənin ulu baban**, B., 1989.
41. **İsmayılov H. Miskin Abdalın şəxsiyyəti və taleyi**. "Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər" (VIII c.) kit-da, B., 1999
42. **İstoriya armyanskoqo naroda**, Erevan, 1951.
43. Kalankatuklu Moisey. **Albaniya tarixi**, B., 1989.
44. Kəngərli Q. **Erməni lobbisi.... Azərbaycan faciəsi**, Bakı. Yaziçı, 1992.
45. **Kitabi-Dədə Qorqud**, B., 1977.
46. Kononov A.N. **Müasir türk ədəbi dilinin qrammatikası**, Moskva-Leninqrad, SSRİ EA nəşəriyyatı, 1956.
47. **Qeybullayev Q. Azərbaycanlıların etnogenizinə dair**, Bakı, Yaziçı, 1989.
48. **Qeybullayev Q. Azərbaycan türklərinin təşəkkülü tarixindən**, Bakı, Azərnəşr, 1994.
49. **Qeybullayev Q. Qədim türklər və Ermənistən**, B., 1992.
50. **Qlinka S. Opisaniye pereseleniya armyan Adderbaydjanskix v predel Rossi**, Moskva, 1931.
51. **Qordilevski V.A. Ozan osman sözünün əmələ gəlməsi**, Şərqşünaslıq İnstitutu, 1930.
52. **Qoş Mxitar. Alban salnaməsi**, B., Elm, 1993.
53. **Quliyev V. Azərbaycanda erməni zülmü**, B., 1999.
54. **Qumilyov L. Qədim türklər**, Bakı, Gənclik, 1993.
55. **Malov S.E. İbn-Muxanna türk dili haqqında**, 1928.
56. **Məmmədov S. Azərbaycan XV-XVIII əsrin birinci yarısında**, B., 1981.
57. **Məmmədov İ. Tariximiz, torpağımız, taleyimiz**,

B., 2002.

58. Məmmədov İ. Sovet Ermənistanda Azərbaycan kitabı, İrəvan, 1985.
59. Məmmədov N. Azərbaycanın yer adları, B., 1993.
60. Məmmədova F. Azərbaycanın siyasi tarixi və tarixi coğrafiyası, B., 1993.
61. Mirzəyev H. Aşıq poeziyasında yaşayan adlarımız və tariximiz, B., 1997.
62. Mirmahmudova S. Ermənistanda tü rk mənşəli yer adları, B., 1995.
63. Nemətova M. Əsrlərin daş yaddaşı, B., 1987.
64. Nəbiyev N. Coğrafi adlar, B., 1982.
65. Rəhimoğlu H. Silinməz adlar, sağalmaz yaralar, B., 1997.
66. Rəşiddəddin F. Oğuznamə, Bakı, "Elm", 1987.
67. Rüstəmli Ə. Qədim oğuz-türk yurdu Zəngəzurun yer-yurd adları, Bakı, 1983.
68. Sarkisyan Q, Xudaverdyan K, Yuzbaşyan. Potomki Xayka, Yerevan, 1998.
69. Sevortyan E. Türk dillərinin etimoloji lügəti, I, II, III cildlər, Moskva, 1974, 1976, 1978.
70. Seyidov M. Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən, Bakı, Yaziçı, 1989.
71. Seyidov M. Azərbaycan-erməni ədəbi əlaqələri, B., 1976.
72. Sədi Koçtaş M. Tarixdə ermənilər və türk-erməni münasibətləri, B., 1998.
73. Süleymanov M. İrəvan xanlığının Rusiyaya birləşdirilməsi tarixindən, B., 1997.
74. Sümər F. Oğuzlar, Bakı, Yaziçı, 1992.
75. Svod statičeskix dannix o naselenii Zakavkazskoqo kraja, izvlečennix iz posemeynix spiskov 1886 q., Tiflis, 1893.

76. Şardən Jan. Səyahətnamə, B., 1994.
77. Şavrov N.N. Novaya uqroza russkomu delu v Zakavkazye: predstoyaşsaya rasprodaja Muqani inorodtsam, SPB, 1911.
78. Şirəliyev M., Abdullayev B., Sədiyev Ş. Azərbaycan şəxs adları, Bakı, 1983.
79. Şopen İ. İstoriçeskiy pamyatnik sostoyaniya Armyanskoy oblasti (Ervanskoy gubernii) v epoxu prisoedineniya k Rossiyskoy İmperii, SPB, 1852.
80. Tehrani Əbübəkr. Kitabi-Diyarbəkriyyə, B., "Elm", 1998.
81. Veliçko V. Qafqaz: Rus işi və millətlərarası münasibətlər, S.Peterburq, 1904.
82. Vəlizanlı N. IX-XII əsr ərəb coğrafiyaşunas səyyahları Azərbaycan haqqında, B., "Elm", 1974.
83. Vəlizanlı N. Ərəb xilafəti və Azərbaycan, B., 1993.
84. Yusifov Yusif. Qədim Şərq tarixi, B., 1993.
85. Zeynaloğlu Cahangir. Müxtəsər Azərbaycan tarixi, B., 1992.

MÜNDƏRİCAT

Erməni soyadları ermənilərin tarixi kimliyinin güzgüsüdür.....	3
Türk mənşəli erməni soyadları.....	7
1. Abacyan.....	9
2. Abasyan (Melik-Abasov).....	9
3. Abazyan.....	10
4. Abeğyan.....	10
5. Acaryan.....	11
6. Açaryan.....	11
7. Acemyan.....	12
8. Adabaşyan (Odabaşyan).....	13
9. Adamyan.....	14
10. Adaşyan.....	14
11. Adilbekyan.....	15
12. Adilyan.....	15
13. Ağababyan.....	16
14. Ağacanyan.....	17
15. Ağalaryan.....	17
16. Ağamiryan.....	18
17. Ağamirzyan.....	18
18. Ağanbekyan.....	18
19. Ağayan.....	19
20. Ağbaşyan.....	20
21. Axuryan.....	23
22. Axverdyan (Axverdov).....	23
23. Aqanyan.....	23
24. Alaberdyan (Alaverdyan, Allahverdyan).....	24
25. Alabyan.....	25
26. Alalyan.....	25
27. Alamdaryan.....	26
28. Albanyan.....	26

29. Alxasyan (Alxazyan).....	27
30. Alixanyan.....	27
31. Aloyan.....	28
32. Altunyan.....	28
33. Ambarsumyan.....	29
34. Amiraslanyan.....	30
35. Amircanyan.....	31
36. Amirxanyan.....	31
37. Amiryan.....	32
38. Ananyan.....	33
39. Andisyan.....	33
40. Arabyan.....	33
41. Aronyan.....	34
42. Arşakyan.....	35
43. Artaşiryan.....	36
44. Artaşyan.....	37
45. Artavazyan.....	37
46. Arturyan.	38
47. Arunyan.....	39
48. Arustamyan.....	39
49. Aruşanyan.....	39
50. Arzumanyan.....	40
51. Asiryan.....	41
52. Aslanyan.....	41
53. Asratyan.....	42
54. Atabekyan.....	42
55. Atacanyan.....	43
56. Atamalyan.....	43
57. Atarbekyan.....	44
58. Ataşyan.....	44
59. Atayan (Atoyan).....	44
60. Atbaşyan.....	45
61. Atmacyan.....	46
62. Avakyan.....	46

63. Avalyan.....	47
64. Avdalyan.....	47
65. Avtandilyan.....	48
66. Ayanyan.....	48
67. Aydinyan.....	49
68. Ayriyan.....	50
69. Ayvazyan (Ayvazovski).....	50
70. Azadxanyan.....	51
71. Azadyan.....	51
72. Azaryan.	52
73. Azizbekyan.....	53
74. Azizyan.....	53
75. Azmanyan.....	53
76. Babacanyan.....	54
77. Babaxanyan.....	55
78. Babayan.....	55
79. Baburyan.....	57
80. Badalyan.....	57
81. Badiryan.....	57
82. Bağbanyan.....	58
83. Bağdadyan.....	58
84. Bağdasaryan (Bağdasarov).....	58
85. Baxaduryan.....	59
86. Baxtiyaryan.....	60
87. Bakunts.....	60
88. Baqiryan.....	61
89. Baqramyan.....	62
90. Baqratyan.....	63
91. Baqyan.....	63
92. Balabekyan.....	64
93. Balasakanyan.....	64
94. Balasanyan.....	65
95. Balayan.....	65
96. Baliyan.....	66

97. Baratyan.....	67
98. Barxudaryan.....	67
99. Barseqyan.....	67
100. Basdurmacyan (Pasdurmacyan).....	69
101. Basiryan.....	70
102. Başiryan.....	70
103. Batikyan.....	71
104. Bayburtyan.....	71
105. Bazirqanyan.....	72
106. Bekzadyan.....	72
107. Beqlaryan.....	73
108. Blbulyan.....	73
109. Boryan.....	73
110. Budaqyan.....	74
111. Buniyatyan (Buniatov).....	75
112. Burnazyan (Burnaşyan).....	75
113. Burutyan (Brutens).....	76
114. Çağaryan.....	77
115. Cahanyan.....	77
116. Cahangiryan.....	77
117. Calalyan.....	78
118. Camalyan.....	78
119. Canibekyan.....	79
120. Carçoqlyan.....	80
121. Cavadyan.....	81
122. Cavanyan.....	81
123. Cəməqoçyan.....	82
124. Cigərxanyan.....	82
125. Cilavyan.....	83
126. Crbaşyan.....	84
127. Cümşüdyan.....	84
128. Çalyan.....	85
129. Çaxmakçyan.....	85
130. Çaylakyan.....	86

131. Çiçakyan.....	86
132. Çilinqaryan.....	87
133. Çirinyan.....	87
134. Çitçiyan.....	87
135. Çobanyan.....	88
136. Çolakyan.....	88
137. Çörəkçyan.....	89
138. Çubaryan.....	89
139. Dabaqyan.....	90
140. Dadamyan.....	90
141. Dadayan (Dadoyan).....	90
142. Dağbaşyan.....	91
143. Dallakyan.....	91
144. Damakyan.....	92
145. Damırçyan (Demirçyan).....	92
146. Damiryan.....	93
147. Danabedyan.....	94
148. Daraxçyan.....	94
149. Darziyan.....	95
150. Daşdemiryan.....	95
151. Daşlyan.....	95
152. Daşyan (Taşyan).....	96
153. Deveçyan.....	97
154. Dilanyan.....	97
155. Doğanyan.....	98
156. Dolmaçyan.....	99
157. Doluxanyan.....	100
158. Dovletyan.....	101
159. Dudukçyan.....	101
160. Dulqadiryan.....	101
161. Dulqaryan.....	102
162. Dumanyan (Tumanyan).....	102
163. Duryan.....	103
164. Düməcyan.....	104

165. Edilyan.....	104
166. Elbekyan.....	105
167. Elçibekyan.....	105
168. Elçyan.....	105
169. Ellaryan.....	106
170. Farxatyan.....	107
171. Gödəkyan.....	107
172. Gözəlyan.....	108
173. Gülbekyan.....	108
174. Gülnazaryan.....	109
175. Gülümçanyan.....	109
176. Gülümyan.....	110
177. Gülüncyan.....	110
178. Gümüşyan.....	110
179. Habaşyan.....	111
180. Hacyan.....	111
181. Hasanyan.....	111
182. Hoppalyan.....	111
183. Hunanyan (Unanyan).....	112
184. Xaçaturyan.....	112
185. Xacikyan.....	113
186. Xaçoyan.....	113
187. Xalacyan.....	113
188. Xalafyan.....	115
189. Xalatyan.....	115
190. Xanamiryan.....	116
191. Xanbabyan.....	116
192. Xancanyan.....	117
193. Xancyan.....	117
194. Xandəmiryan (Xandəmirov).....	117
195. Xanlaryan.....	118
196. Xanoyan.....	118
197. Xanzadyan.....	118
198. Xarratyan.....	119

199. Xırmandaryan.....	119
200. Xocayan.....	119
201. Xoşbekyan.....	120
202. Xublaryan.....	120
203. Xudabaşyan.....	121
204. Xurşidyan.....	122
205. İgityan.....	122
206. İkilikyan.....	123
207. İmranyan.....	123
208. İskandaryan.....	123
209. İslamyān.....	124
210. İsrailyan (İsraelyan).....	124
211. İsrapiyan.....	125
212. İşxanyan.....	125
213. İştayan.....	125
214. Kalantaryan.....	127
215. Kapantsyan (Kapantsyants).....	127
216. Karabedyan (Karapetyan).....	128
217. Karaqanyan.....	128
218. Karamanyan.....	129
219. Karamyan.....	129
220. Karaqlanyan (Qaraqlanyan).....	130
221. Karinyan.....	131
222. Karoyan.....	132
223. Kartاشyan.....	132
224. Kasabuqlıyan//Kasabaqlıyan (Qasablyan//Qasaboqlıyan).....	133
225. Kasparyan.....	133
226. Kasyan.....	134
227. Katanyan.....	135
228. Kazaryan (Qazaryan).....	135
229. Kemalyan.	135
230. Keşışyan.....	136
231. Kişmişyan (Kişmişov).....	136

232. Koçaryan.....	137
233. Koçinyan.....	138
234. Kokecanyan.....	138
235. Korqanyan.....	139
236. Kotancanyan.....	139
237. Kotancyan.....	139
238. Qadaqçıyan.....	139
239. Qaxramanyan.....	140
240. Qalaqçıyan.....	140
241. Qaleyçyan.....	141
242. Qaltaxcyan.....	141
243. Qalumyan.....	141
244. Qamaryan.....	142
245. Qambaryan.....	142
246. Qanalanyan.....	143
247. Qarabaşyan.....	144
248. Qarabekyan.	144
249. Qaragözyan.....	145
250. Qaraxanyan (Qaraxanov).....	145
251. Qarakeşiyan (Karakeşiyan).....	146
252. Qaranyan (Karanyan).....	146
253. Qaribcanyan.....	147
254. Qaribyan.....	147
255. Qasimyan.....	148
256. Qazaryan.....	148
257. Qırçyan.....	149
258. Quksasyan.....	149
259. Qulyan.....	150
260. Qurcunyan.....	150
261. Quşçyan.....	150
262. Quzubekyan.....	151
263. Laçinyan.	152
264. Lalayan.....	152
265. Lalazaryan.....	153

266. Ləpəciyan.....	154
267. Madatyan.....	154
268. Mailyan.....	155
269. Malikyan.....	155
270. Mamikonyan.....	156
271. Mamoyan.....	157
272. Mamunyan (Mamunts).....	157
273. Manasyan (Minasyan).....	158
274. Manqasaryan.....	159
275. Mantaşyan.....	160
276. Manuçaryan.....	160
277. Manukyan.....	161
278. Marcanyan.....	161
279. Mardanyan.....	162
280. Mehrabyan.....	162
281. Mehranyan.....	163
282. Mejlumyan.....	163
283. Meliksetbekyan.....	163
284. Meliksetyan.....	164
285. Melikyan (Melikyants).....	164
286. Mxçyan.....	165
287. Mxitaryan (Muxtaryan).....	165
288. Mikaelyan.....	166
289. Mirzabekyan.....	166
290. Mirzoyan.....	167
291. Misgaryan.....	168
292. Misiryan.....	168
293. Misrelyan.....	168
294. Muradyan.....	168
295. Murşidyan.....	169
296. Musaelyan.....	169
297. Musikyan.....	170
298. Nadaryan.....	170
299. Nağdalyan.....	170

300. Nalbandyan.....	170
301. Narbekyan.....	171
302. Narimanyan.....	172
303. Nasibyan.....	172
304. Nazarbekyan.....	173
305. Nazaryan.....	173
306. Nazikyan.....	174
307. Nazinyan.....	174
308. Nşanyan.....	175
309. Nubaryan.....	175
310. Nurbekyan.....	176
311. Nuribekyan.....	176
312. Nuriyan.....	176
313. Ohancanyan.....	177
314. Ohanyan.....	177
315. Orbelyan (Orbeli).....	177
316. Ordinyan.....	179
317. Orduxanyan.....	180
318. Osmanyan.....	180
319. Otaryan.....	180
320. Ovcıyan.....	181
321. Ozanyan.....	182
322. Paxlevanyan.....	182
323. Papaxçyan.....	182
324. Paruyryan.....	183
325. Paşayan.....	183
326. Paşinyan.....	184
327. Patkanyan (Patkanov).....	184
328. Perixanyan.....	184
329. Pirmalakyan.....	185
330. Pirumyan.....	185
331. Piruzyan.....	186
332. Saakyan.....	186
333. Saatsazyan.....	188

334. Saatyan.....	188
335. Safaryan.....	188
336. Sağatelyan.....	189
337. Saqqızıyan.....	189
338. Salaxyan.....	190
339. Salibyan.....	190
340. Salimyan.....	191
341. Sanamyan.....	191
342. Sanesanyan.....	192
343. Saracyan.....	192
344. Sardaryan.....	192
345. Sarhadyan.....	193
346. Saribekyan.....	193
347. Sarinyan.....	194
348. Sarkaryan.....	194
349. Saroyan.....	194
350. Saruxanyan.....	195
351. Saryan.....	195
352. Sataryan (Satarov).....	196
353. Satoyan.....	196
354. Saturyan.....	197
355. Sayadyan.....	197
356. Sazandaryan.....	198
357. Seyranyan.....	199
358. Sitaryan.....	199
359. Siradeğyan.....	199
360. Solakyan.....	200
361. Stambolçyan.....	200
362. Suleymayan.....	200
363. Sumbatyan (Smbatyan, Sunbatyan).....	201
364. Sundukyan.....	202
365. Şabanyan.....	202
366. Şaginyan (Şaqenyan).....	203
367. Şahbazyan.....	203

368. Şahinyan.....	203
369. Şahxatunyan.....	204
370. Şahgaldiyan (Şahqeldiyan).....	204
371. Şahidcanyan.....	205
372. Şahmuradyan.....	205
373. Şahnazaryan (Şahnazarov).....	206
374. Şahverdyan.....	206
375. Şakaryan.....	206
376. Şalizyan.....	207
377. Şamaxiyan.....	208
378. Şarmazanyan.....	208
379. Şaryan.....	208
380. Şikaryan.....	209
381. Şirakatsi (Şirakyan, Çirakyan).....	209
382. Şirinyan.....	211
383. Şirvanzadə.....	211
384. Şuşanyan.....	212
385. Takayan (Tekeyan).....	212
386. Tamrazyan.....	213
387. Tanyan.....	213
388. Tarcumanyan.....	214
389. Tarverdyan.....	214
390. Taşdikyan.....	215
391. Tatikyan.....	215
392. Tavakkulyan.....	215
393. Toxmacyan.....	216
394. Tolmacyan.....	217
395. Topalyan.....	217
396. Topçyan.....	217
397. Torunyan.....	217
398. Tosunyan.....	218
399. Tuxmanyan (Tuxmanov).....	218
400. Tumanyan.....	219
401. Tumaryan.....	219

402. Turanyan.....	220
403. Tursunyan.....	220
404. Ulubabyan.....	221
405. Ulubekyan.....	222
406. Unanyan.....	223
407. Uzunyan.....	223
408. Vahanyan.....	223
409. Valarşakyan.....	224
410. Vartanyan.....	224
411. Vaziryan.....	225
412. Verdiyan.....	225
413. Yaqubyan.....	226
414. Yanikyan.....	226
415. Yavrumyan.....	227
416. Yeqanyan.....	227
417. Yengibaryan.....	228
418. Yenikomaçyan.....	228
419. Yeremyan.....	229
420. Yuldaşyan.....	229
421. Yüzbaşıyan.....	230
422. Zaxaryan.....	230
423. Zakaryan.....	230
424. Zakiyan.....	231
425. Zakoyan.....	231
426. Zanazanyan (Sanasanyan).....	231
427. Zarqaryan.....	232
428. Zaroyan.....	233
429. Zaryan.....	233
430. Zeynalyan.....	234
431. Zoryan.....	234
432. Zulfiqaryan.....	234
433. Zulumyan.....	235
434. Zurnaçyan.....	235
İstifadə olunmuş ədəbiyyat.....	236

**Hüseyn İsmayılov,
Əziz Ələkbərli,
Elbrus Qaraqoyunlu.
Türk mənşəli erməni soyadları,
Bakı, “Nurlan” nəşriyyatı, 2011.**

*Nəşriyyat direktoru:
Nadir Məmmədli*

Kompüterdə yiğdi:
**Aygün Balayeva
Səadət Əliyeva**

Korrektoru:
Güllər Qələndərli

Kompüter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Ramin Abdullayev

Kağız formatı: 60/84 1/16
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 16 ç/v
Tirajı: 500
Qiyməti müqavilə ilə.

Kitab AMEA Folklor İnstitutunun
Redaksiya-Nəşriyyat şöbəsində yiğilmiş, səhifələnmiş,
“Nurlan” nəşriyyatında hazır diapozitivlərdən
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.